

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANABİLİM DALI
ORTADOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ

**KLASİK JEOPOLİTİK PERSPEKTİFİNDEN
ABD'İN İRAK MÜDAHALELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ELİF BAYRAKCI GÜN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANABİLİM DALI
ORTADOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ

KLASİK JEOPOLİTİK PERSPEKTİFİNDEN ABD'NİN İRAK MÜDAHALELERİ

Yüksek Lisans Tezi

ELİF BAYRAKCI GÜN

Danışman: Doç. Dr. MÜNÜR BİLGİLİ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 508616019 no'lu Elif BAYRAKÇI GÜN'ün hazırladığı "KLASİK JEOPOLİTİK PERSPEKTİFİNDEN ABD'İN İRAK MÜDAHALELERİ" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 03.05.2019 tarihinde saat 14.....'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin Kabul.....' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Münür BİLGİLİ	Kabul	
Doç. Dr. Ali BALCI	Kabul	
Doç. Dr. Mustafa SAĞDIÇ	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 03.05.2019 tarih ve 2019/12... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği ile ABD arasında meydana gelen güç mücadeleleri SSCB'nin savaştan yenik çıkmasıyla beraber siyasi güç dengesi ABD lehinde değişmiştir. Bu süreçte meydana gelen siyasi olaylar coğrafi şartlarla yakından alakalı olduğu için jeopolitiği doğrudan ilgilendirmektedir. Ortadoğu bölgesi de gerek coğrafi özellikleri gerekse stratejik enerji kaynaklarını bünyesinde barındıran bir bölge olduğu için küresel çapta gücü elinde bulunduran ABD açısından oldukça önem arz etmiştir. Dolayısıyla Irak'ın Ortadoğu bölgesinin jeopolitik açıdan önemli bir konumda bulunması bu ülkeye olan siyasi müdahaleleri kaçınılmaz kılmıştır. Jeopolitik, ABD'nin günümüzde klasik sömürü anlayışının güncellenmiş şekli ile Irak'a karşı gerçekleştireceği müdahalelerin meşru zeminini oluşturmuştur. Kolonyal- Neokolonyal bağlamda ABD ile Irak savaşı arasındaki ilişkilerin jeopolitik bağlamda incelendiği çalışmaların sınırlı sayıda olması, araştırma konusunun seçilmesinde belirleyici olan en temel etken olmuştur. Bu süreçte, bu çalışmayı hazırlamam ve sonuçlandırmamda desteğini esirgemeyen ve görüşleriyle katkıda bulunan çok kıymetli hocam Doç. Dr. Münür BİLGİLİ ve sevgili eşim Ahmet Fethi GÜN'e çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2019

Elif BAYRAKCI GÜN

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Elif BAYRAKCI GÜN
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği
Programı	: Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Münür BİLGİLİ
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Mayıs 2019
Anahtar Kelimeler	: Klasik Jeopolitik, Irak, Neokolonyalizm

ÖZET

KLASİK JEOPOLİTİK PERSPEKTİFİNDEN ABD’NİN İRAK MÜDAHALELERİ

Soğuk savaş sonrası, Amerika Birleşik Devletleri, dünyada hegemon bir güç olduğunu çeşitli güç merkezleri üzerinden dünyaya göstermiştir. Bu anlamda önemli bölgelerden birisi de Ortadoğu’dur. 2003 Irak savaşında ABD, klasik jeopolitik yöntemleri kullanarak Irak’ı işgal etmiştir. Yaptığımız bu araştırmanın amacı, bilinen Irak işgalini anlatmak değildir. Çalışmadaki temel gaye klasik jeopolitik yönteminin kullanılarak bir ülkenin diğer bir ülkeyi nasıl kolonize ettiğini göstermeye çalışmaktır. Bu bağlamda da ABD’nin mekân üretimi ve söylem analizi incelenmiştir. Çalışmanın ilk kısımlarında klasik jeopolitik teorisinin öncülerinden bahsedilerek, teorilerin tarihsel süreci ele alınmıştır. Son bölümde ise Irak işgali vaka analizi şeklinde incelenmiştir. Irak işgal edilmezden evvel öne sürülen argümanlar ile işgale hazır hale getirilmesinde kuşkusuz klasik jeopolitiğin büyük katkısı olmuştur. Bu çalışmada klasik jeopolitiğin hâlihazırdaki canlılığına dikkat çekilmiş ve bu teori eleştirel tarzda Irak işgali üzerinden okunmaya çalışılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Elif BAYRAKCI GÜN
Field	: Middle East Geography and Geopolitics
Programme	: Middle East Geography and Geopolitics
Supervisor	: Assoc. D. Münür BİLGİLİ
Degree Awarded and Date	: Master – May 2019
Keywords	: Classical Geopolitics, Iraq, Neocolonialism

ABSTRACT

US INTERVENTION IN IRAQ FROM THE CLASSICAL GEOPOLITICAL PERSPECTIVE

After the Cold War, the United States has shown to the world through various power centers that hegemon power in the world is. One of the important areas in this sense is the Middle East. In the 2003 Iraq war, the US occupied Iraq using classical geopolitical methods. The purpose of this research is not to describe the known occupation of Iraq. The main purpose of the study is to show how a country colonizes another country by using the classical geopolitical method. In this context, space production and discourse analysis of the USA were examined. In the first part of the study, the pioneers of classical geopolitical theory were mentioned and the historical process of theories was discussed. In the last section, the invasion of Iraq was examined as case study. Classical geopolitics has undoubtedly contributed to making Iraq ready for occupation with arguments put forward before the invasion. This study draws attention to the current vitality of classical geopolitics.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. JEOPOLİTİK TANIMLAMALAR.....	7
2.1. Jeopolitiğin Tarihsel Gelişimi	7
2.2. Jeopolitiğin Diğer Bilim Dalları ile Olan İlişkisi.....	10
2.3. Jeopolitiğin Kavramsal Çerçevesi.....	11
2.4. Jeopolitiğin Unsurları.....	14
2.4.1. Jeopolitiğin Değişmeyen Unsurları.....	15
2.4.1.1. Coğrafi Konum	15
2.4.1.2. Sınırlar ve Coğrafi Bütünlük.....	15
2.4.1.3. Saha Genişliği ve Sahip Olunan Stratejik Kaynaklar	15
2.4.1.4. Coğrafi Özellikler.....	16
2.4.2. Jeopolitiğin Değişen Unsurları	17
2.4.2.1. Siyasi Yapı	17
2.4.2.2. Askeri Yapı.....	17
2.4.2.3. Ekonomik Yapı	17
2.5. Jeopolitik ile İlişkili Kavramlar	18
2.5.1. Devlet	18

2.5.1.1. Yuvarlak Şekilli Devletler	20
2.5.1.2. Çıkıntı Şekilli Devletler	20
2.5.1.3. Uzun Şekilli Devletler	20
2.5.1.4. Parçalanmış Devletler	20
2.5.1.5. Nüfuz Edilmiş Devletler	21
2.5.1.6. Denize Kıyısı Olmayan Devletler	21
2.6. Güç ve Güç Dengesi Siyaseti	21
2.7. Güç Merkezleri	25
2.8. Jeopolitik Kodlar	26
2.9. Mekân	27
2.10. Hegemonya	28
2.11. Strateji	30
2.12. Klasik Jeopolitik Teoriler	31
2.12.1. Friedrich Ratzel (1844-1904) – Biyolojik Devlet	31
2.12.2. Halford Mackinder (1861-1947) Kara Hâkimiyet Teorisi.....	35
2.12.3. Alfred Thayer Mahan (1840-1914) Deniz Hâkimiyet Teorisi	37
2.12.3.1. Coğrafi Mevkii	39
2.12.3.2. Fiziki Yapı	39
2.12.3.3. Ülke Topraklarının Genişliği	40
2.12.3.4. Nüfus	40
2.12.3.5. Milli Karakter.....	40
2.12.3.6. Hükümetin Karakteri	41
2.12.4. Nicholas J. Spykman (1893-1943) Kenar Kuşak Teorisi	41
2.12.5. Rudolf Kjellen (1864-1922) Organik Devlet.....	43
2.12.6. Karl Ernest Haushofer (1869-1946).....	45

3. I. KÖRFEZ SAVAŞI	48
3.1. Irak	48
3.1.1. Tarihçesi	48
3.1.2. Coğrafi Konumu.....	51
3.1.3. Nüfus ve Etnik Yapı	52
3.2. Birinci Körfez Savaşı Öncesinde Ortadoğu'da Yaşanan Siyasi Gelişmeler	53
3.2.1. SSCB'nin Afganistan'ı İşgali	53
3.2.2. İran İslam Devrimi	54
3.2.3. İran-İrak Savaşı (1980-1988).....	56
3.3. Birinci Körfez Savaşı (1990-1991).....	59
3.3.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali	60
3.3.2. Siyasi Sebepler	62
3.3.3. Savaşın Ekonomik Nedenleri.....	66
3.3.4. Savaşın BM'ye İntikal Etmesi ve BM'nin Irak İle İlgili Aldığı Kararlar ..	67
3.3.5. İşgal Sırasında Alınan BM Güvenlik Konseyi Kararları.....	70
3.4. İkinci Körfez Savaşı.....	81
3.4.1. 2003 ABD'nin Irak İşgaline Giden Süreçte Meydana Gelen Siyasi Gelişmeler	81
3.4.2. 11 Eylül 2001 Olayları	81
3.4.3. Afganistan'ın İşgali	83
3.4.4. 2003 ABD'nin Irak'ı İşgali.....	85
3.4.5. İşgal Süreci	85
3.4.6. Savaşın Sonuçları	88
4. KLASİK JEOPOLİTİK VE IRAK ÖRNEK OLAYI	91
4.1. Klasik Jeopolitikte Demokrasi Söylemi ve Irak Örneği.....	91
4.2. Süper Güç, Klasik Jeopolitik ve Irak	97

4.3. Kolonyalizm, Neo-Kolonyalizm Klasik Jeopolitik İlişkisi ve Irak	102
5. SONUÇ	112
KAYNAKÇA	117

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Klasik Jeopolitikçilerin Jeopolitik Tasavvurları	47
Harita 1: Mackinder'in Hearland'ı	36
Harita 2: Spykman'ın Kenar Kuşak Alanı	42
Harita 3: Haushofer'in jeopolitik tasavvurundaki Bölgeler (pan-regions)	46

KISALTMALAR

<i>ABD</i>	Amerika Birleşik Devletleri
<i>BM</i>	Birleşmiş Milletler
<i>BMGK</i>	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>Drl.</i>	Derleyen
<i>Ed.</i>	Editör
<i>Hzl.</i>	Hazırlayan
<i>IAEA</i>	International Atomic Energy Agency
<i>KİS</i>	Kitle İmha Silahları
<i>Km.</i>	Kilometre
<i>NATO</i>	North Atlantic Treaty Organization
<i>Nu.</i>	Numara
<i>SSCB</i>	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
<i>s.</i>	Sayfa
<i>UNSCOM</i>	United Nations Special Commission
<i>Yy.</i>	Yüzyıl

1. GİRİŞ

19. yüzyılın sonu 20. Yüzyılın başında dünya siyasi olarak tarihin en çalkantılı dönemlerinden birini yaşamıştır. Modern ulus-devlet diye tabir ettiğimiz oluşumlar, imparatorluklara adeta meydan okumuştur. İki dünya savaşına şahit olan dünya günümüz itibariyle nispeten daha savaşızsız bir dönem geçirmektedir. Devletler kendi milli sınırları dışında kalan toprak parçalarını kontrol altına alabilmek için çeşitli yöntemler denemişlerdir. Geçmiş yüzyıllarda bunu sömürgecilik olarak görmekteyiz. Dünyada iktidar mücadelesini kazanmak adına, enerji yollarını kontrol etme adına, bir ulusu bir ölkü etrafında toplama adına coğrafyadan fazlasıyla faydalanılmıştır. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak, Türkiye Cumhuriyeti'nin bulunduğu coğrafya her zaman risk taşıyan bir coğrafya olarak tarif edilmiş ve buna göre devletin iç ve dış siyaseti belirlenmiştir. Tıpkı Türkiye gibi büyük devletler de bölgeleri tarif ederken klasik jeopolitik yöntemlerden fazlasıyla istifade etmişlerdir. Klasik jeopolitiğin kurucu metinlerine baktığımızda teorisyenlerin bakış açıları ölkelerinin menfaatlerini gözetlemek, diğer ölkeleri yakınlık-uzaklık, dost-düşman, tehditkâr veya zararı olmayan diye sınıflandırmaktır. Devletler sahip oldukları coğrafya ile hem tehdit oluşturabilmekte hem de tehditlere maruz kalabilmektedirler. Coğrafyanın güç merkezli tanımlanması klasik jeopolitik teorinin de doğmasına yol açmıştır. Mekân ile politikanın birleşiminden meydana gelen jeopolitik, coğrafyayı sadece bir toprak parçası olmaktan uzaklaştırmıştır. Büyük devletler kendi egemenlikleri dışında kalan bölgeleri ideoloji ve beklentilerine göre tasniflemişlerdir. Bir örnek üzerinden gidilecek olursa Amerika Birleşik Devletleri İsrail'in güvenliği için diğer devletleri tehdit olarak görebilmektedir. İran için ise İsrail tehdit olarak algılandığı için komşu devletlere karşı nüfuz elde edebilmek önemli olmuştur. Devletlerin birbirleri ile olan dostluğu ve düşmanlığı oluşturulan tehdit ve çıkarlara göre belirlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'nda belirgin şekilde görülen ittifaklar, klasik jeopolitiğin önemini ortaya koymuştur. Dünya savaşlarının sona ermesiyle üçüncü dünya ölkeleri diye adlandırılan ölkeler de teker teker bağımsızlıklarını elde etmeye başlamışlardır. Batılı sanayi ölkelerin egemenliklerinden ayrılan bu devletler modern ulus devlet yolunda adımlar atmaktadırlar. SSCB'nin dağılması ile de dünya üzerinde birçok ulusu bir arada tutan bir devlet modeli yeryüzünde kalmamıştır. Bu yeni süreçle beraber yeni kurulan bu

devletlere demokrasi götürme, bu yeni devletleri kalkındırma adına yine büyük devletler devreye girmişlerdir. Klasik jeopolitiğin söylem altyapısını oluşturan demokrasi götürme söylemi tezde de vurgulandığı gibi neokolonyal bir formatla karşımıza çıkmıştır. Körfez Savaşları diye bilinen, Amerika Birleşik Devletleri'nin tertiplediği Irak müdahalesi tezimizde ele alınmıştır. Birinci Körfez Savaşı'nda Amerika'nın dünya kamuoyunu ikna etmesi daha kolay olmuştur. 2003 Irak müdahalesinde ise dünya kamuoyuna sunulan sebeplerin başında Irak'ın kimyasal silahlara sahip olması gösterilmiştir. Daha sonra ise demokrasi götürme söylemi medyada sıkça yer almıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin ileri sürdüğü argümanlar Birleşmiş Milletler 'in daimi üyelerini tam olarak ikna etmese de hegemon gücünü kullanan ABD Irak'ı işgal etmiştir. Petrol Üreten Ülkeler (OPEC) üyesi olan Irak, Amerikan jeopolitik tasavvurunda önemli yer tutmaktadır. Irak'a daha yakından kısaca bakıldığında farklı ulusları, farklı mezhepleri barındırmaktadır, aynı zamanda petrol zengini bir ülkedir. Yapılacak bir müdahalenin Irak'ı siyasi, sosyal ve ekonomik olarak istikrarsız bir evreye sürükleyeceği açık olmasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri tarafından neokolonyal bir taktikle işgale maruz kalmıştır. Bu müdahaleden sonra Irak demokrasi ile tanışmamış, aksine kimlik değiştirerek siyasi ve ekonomik olarak istikrarsız, sürekli canlı bomba eylemlerinin yaşandığı bir ülke haline gelmiştir. Klasik jeopolitik gözlükle bakılınca Orta Doğu'da yer alan petrol zengini bir ülke olarak gözükken Irak, yakından bakıldığında kuvvetli yerel dinamikleri olan kendine has bir ülkedir. Çeşitli etnik unsurları bir arada tutmasına rağmen işgal ile birlikte her etnik unsurun devletleşme isteği ile çatışmalara sebebiyet verdiği bir ülke hüviyeti kazanmıştır.

Bu müdahalenin elbette ki birçok sosyal, ekonomik, psikolojik etkileri olmuştur; ancak bizim tezde irdelemeye çalıştığımız ana hususun klasik jeopolitik teorisinin geçmişteki manda sisteminin revize edilmiş halini eleştirel gözle ele alabilmektir. Bu amaçla öncelikle müdahaleden önceki söylemler yapı söküme uğratılmıştır. Tezin başlangıç aşamasında klasik jeopolitiğin çıkış noktası ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk bölümde klasik jeopolitik teoriler ve bunların içeriğini oluşturan ana unsurların neleri kapsadığı az çok ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Mahan, Mackinder, Spykman, Kjellen ve Ratzel gibi teorisyenler gücün kontrol ettiği coğrafyaya yönelik mekânsal üretim yapmışlardır. Jeopolitik çalışmalarda genel olarak

coğrafyaya dayalı veriler baz alınarak çeşitli güç analizleri yapılmıştır. Coğrafyanın değişen ve değişmeyen unsurları göz önüne alınarak ortaya bir bakış açısı sunulmuştur. Siyasi coğrafya kapsamında incelenen jeopolitik daha çok devlet merkezli bir bakış açısı ortaya koyarak politikalar üretmiştir. Mekânsal üretimin somut bir örneği olan jeopolitik, coğrafyayı güç merkezlerine göre analiz ederek söz konusu mekânsal pratiği yapılmış bölgelerde ekonomik, askeri ve siyasi olarak söz sahibi olmayı amaçlamaktadır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile beraber dünyada siyasi bir temsil sorunu ortaya çıkmıştır. SSCB'nin geri planda kalması ile beraber dünya, sistemin tek hâkim süper gücü olan ABD tarafından tek başına yönetilmeye başlanmıştır. ABD hegemonyası 1989-2001 yılları arasında zirveye ulaşarak dünyada hem askeri alanda hem de ekonomik alanda olanca şiddeti ile kendisini hissettirmeye başlamıştır.¹

İkinci bölümde I. ve II. Körfez savaşlarının nedenleri ve sonuçları kapsamlı bir şekilde var olan bilgilerden yararlanılarak açıklanmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreç 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ile son bulmuştur. Bu kapsamda ABD'nin Irak ile ilgili politikaları incelenmiş savaşın arka planına dair yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Soğuk Savaş'tan sonra dünyada oluşan otorite boşluğunu ABD doldurmaya çalışmış ve SSCB bu rekabette saf dışı edilerek çift kutuplu dünyadan tek kutuplu bir dünya düzenine geçilmiştir.

Üçüncü bölümde ise klasik jeopolitik teoriler ışığında Irak Savaşı incelenmiştir. Elde edilen bilgiler sonucunda örnek olay incelemesi olarak Irak Savaşı ele alınmıştır. ABD'nin Irak'a yönelik siyasi söylemleri ve müdahaleleri klasik jeopolitiğin günümüzdeki yansımaları bağlamında ispat edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda tez üç ana başlık etrafında şekillenmiştir. Günümüzde klasik jeopolitik örneği olarak ABD'nin Irak ile ilgili izlediği siyasi ve ekonomik politikaların arka planı ele alınmış, ABD'nin kendisini süper güç anlayışı ile dünya düzenini değiştirme isteği eleştirilmiştir. Aynı zamanda tarihten beri süregelen sömürgeci anlayışın, yerini modern sömürge aracı olan neokolonyalizme bırakarak bu kapsamda üçüncü dünya ülkelerine

¹ Nuh Yılmaz, **10 Yıl Sonra 11 Eylül: Dünya Siyasetinde Siyasal Temsil Krizi**, Abdurrahman Babacan (Ed.) **11 Eylül: Tarihsel Dönüşümün Analizi: 2001-2011** içinde (92-106) İstanbul: Pınar Yayınları, 2011 s.101.

yönelik gerçekleştirilen işgallerin ve müdahalelerin klasik jeopolitiğin tipik bir yansıması olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmada jeopolitiğin kavramsal çerçevesi ile beraber klasik jeopolitik teorilerin fikir adamlarının görüşlerine başvurulacak ve bu tezde dile getirilecektir. Ayrıca konu bütünlüğünü sağlama açısından 2003 Irak müdahalesi öncesinde Ortadoğu’da vuku bulan siyasi gelişmeler ele alınacaktır. Bu noktada I. ve II. Körfez savaşları, savaşın sebepleri ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Daha sonra ABD’nin klasik jeopolitik bağlamında Irak işgali ele alınacaktır. Bu çerçevede bu tezin amacı, ABD’nin bugünkü Irak müdahalesinin argümanlarını klasik jeopolitik üzerinden analiz etmeye çalışmaktır. Bu bağlamda da 2003 Irak işgali, işgalin sebepleri ve BM’nin işgal ile ilgili aldığı kararlar incelenecektir. Bu çerçevede şu sorulara cevap aranacaktır:

- Günümüzde klasik jeopolitik açısından Ortadoğu’nun önemi nedir?
- Birinci ve İkinci Körfez Savaşlarının siyasi ve ekonomik sebepleri ve sonuçları nelerdir?
- Savaşın BM’ye intikal etmesi süreci ve BM’nin Irak ile ilgili aldığı kararlarda ABD’nin rolü nedir?
- ABD 2003 Irak müdahalesini meşru hale getirmek için hangi klasik jeopolitik argümanlarını kullanmıştır?
- Irak işgalinin Kolonyalizm- Neo-kolonyalizm ve klasik jeopolitik açısından nasıl bir ilişkisi vardır?

Bu çalışmada yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda oluşturulan beş alt soruya cevap aranarak günümüzde klasik jeopolitiğin halen etkisini sürdürdüğü ve bu bağlamda ABD’nin klasik jeopolitiğin söylemlerini araç olarak kullanarak Ortadoğu’da ve dolayısıyla Irak’taki işgallerini ne şekilde meşru bir zemine oturttuğu incelenecektir.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmada jeopolitik açıdan Irak’ın tarihsel arka planı, nüfusu, sosyo-kültürel özellikleri ve etnik yapısı incelenecektir. Birinci ve İkinci Körfez Savaşı

öncesinde Ortadoğu’da yaşanan siyasi gelişmeler konuya bütüncül bir perspektiften bakma noktasında incelenecek ve ABD’nin Irak’ı işgal etme sürecinde hangi klasik jeopolitik söylemlerle birlikte hareket ettiği dile getirilecektir.

Araştırmada yöntem olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi farklı paradigma, felsefi yaklaşımlar ve teorik çerçeveler ile desteklenmeye çalışılmıştır. Çalışmada Kuhn’un paradigma yaklaşımından önemli oranda yararlanılmıştır. Thomas Kuhn, bilimin lineer (doğrusal) işlemediğini öncelikle bilimlerde normal bilim döneminin yaşandığını, ardından ilgili paradigmaya yönelik eleştirilerin artması ile bir kriz dönemine geçildiğini ve bu kriz döneminde paradigmanın mevcut problemlere çözüm olamaması durumunda sorunun derinleştiğini belirtmektedir. paradigmanın tamamen geçerliliğini yitirmesi ile yeni paradigmaya geçildiğini ve bu paradigma değişikliğinin bilimsel devrim olduğunu belirtmektedir.²

Kuhn paradigma anlayışından yola çıkarak, bir disiplinde aynı zaman diliminde farklı paradigmaların işlerlik kazanabileceğini ve zamansal olarak kesin sınırlarla ayrılmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir.³ Bu yaklaşımından yola çıkarak çalışmada klasik jeopolitik paradigmasının zamansal olarak daha geride kalmasının ilgili paradigmayı disiplinden silmediği ve etkisinin günümüzde de devam ettiğini göstermeye çalıştık. Bir başka deyişle çoklu paradigma ve farklı yaklaşımların aynı anda yaşanması olgusundan yola çıktık.

Çalışmada ana çerçeve olarak yorumlayıcı (interpretative) ve eleştirel (critical) yaklaşım benimsenmiştir. Yorumlayıcı yaklaşım, ilgili olay ve olguları farklı noktalardan, zamansal ve mekânsal özellikleri dikkate alarak açıklamaya çalışır. Ana amacı olguların farklı açılardan anlaşılmasını sağlamaktır.⁴ Eleştirel yaklaşım ise olay ve olguları daha geniş bir çerçeveye oturtarak politik, ekonomik, kültürel ve sosyal bileşenlerin etkilerini görmeye çalışır. Dar bir çerçeveden ziyade olguların birbiriyle

---

² Thomas S. Kuhn, “**The Structure of Scientific Revolutions**”, Chicago: University of Chicago Press. 1962.

³ Nayak. A. and Jeffrey. A. “**Geographical Thought: An Introduction to Ideas in Human Geography**”, London; Pearson, 2011. Johnston, R; Sidaway, J. D. Geography and Geographers: Anglo-American human geography since 1945. Taylor and Francis, 2015.

⁴ Creswell, J. W, “**Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches**”, SAGE Publications. 2012.

olan bağlantılarını araştırırken bağlamın (context) önemini öne çıkarır.⁵ Bu çerçeveyi çalışmamızda klasik jeopolitiğin Irak üzerinden nasıl işlediği üzerinden göstermeye çalıştık. Bunu yaparken güç ilişkileri, mevcut yapılar, neokolonyal pratikler ve küresel ekonominin etkileri dikkate alınarak geniş bir perspektife varılmak istenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Günümüzde klasik jeopolitik açısından Ortadoğu ile Birinci ve İkinci Körfez savaşlarının hangi söylemlere dayanılarak işgal edildiğinin incelendiği bu araştırma;

- Klasik jeopolitik teoriler ve bu teoriler kapsamında Ortadoğu’da meydana gelen siyasi gelişmelerin incelenmesi açısından,
- Birinci ve İkinci Körfez savaşlarının siyasi ve ekonomik açıdan sebep ve sonuçlarının ele alınması açısından ve bu bağlamda ABD’nin oynadığı rolü ifade etme noktasında,
- Günümüzde klasik jeopolitiğin etkilerinin halen devam ettiğinin canlı bir örneği olan Irak’ın, vaka analizi yöntemine göre değerlendirilmesi açısından,
- Klasik jeopolitik söylemlerin ve bu söylemlerin ABD’nin Irak işgalini meşru göstermesinin analizi açısından,
- Günümüzde Klasik jeopolitik ile neo-kolonyalizm arasındaki ilişkiselliğin Irak vaka analizi olarak inceleyen çalışmaların sınırlı sayıda olması açısından önemlidir.

---

⁵ Merriam, S. B. Tisdell, E. J. Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation. Wiley. 2015.

2. JEOPOLİTİK TANIMLAMALAR

2.1. Jeopolitiğin Tarihsel Gelişimi

Tarih boyunca devletler yayılmacı ve emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek için muhtelif güç ilişkileri içinde bulunmuşlar ve bu hedefler doğrultusunda coğrafyanın verdiği avantajlardan faydalanmışlardır. Sınırların genişletilmesi ve var olan toprakların muhafazası için, devletlerarasında birçok savaşlar, antlaşmalar, diplomatik görüşmeler yapılagelmiştir. Bu bağlamda coğrafya devletlerin stratejik olarak hedeflerini belirlemede son derece önemli bir etken olmuştur.

Jeopolitiğin bir bilim dalı olarak teşekkülü ise, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk yarısına tekabül etmektedir. Dünya sisteminde meydana gelen coğrafi koşullar, jeopolitiğin bir bilim dalı olarak literatüre girmesinde önemli rol oynamıştır. Büyük güçlerin toprak talepleri ve bu topraklar üzerinde hâkimiyet kurma isteği, birbirlerine rakip olan imparatorlukların kendi mevcut sistemleri içinde etkinlik kazanma, askeri güce sahip olma ve stratejik konum arasında yeni bir döneme girilmesine sebep olmuştur.⁶ Soğuk savaş döneminden sonra SSCB'nin yıkılması ile dünya çift kutuplu sistemden tek kutuplu güç dengesine yerini bırakmıştır. Savaş sonrasında oluşan bu siyasi otorite boşluğundan dolayı mevcut güç ilişkileri de doğal olarak değişmiştir. SSCB'nin yıkılması var olan güç dengelerini A.B.D lehine etkinliği değiştirmiş, bölgesel ve küresel rekabette SSCB'nin sona ermiş ve yeni güç dengelerine yön verecek inovasyon arayışlarına girişilmiştir. Bu bağlamda coğrafya ve siyasetten neşet eden jeopolitik ilmi, uluslararası hâkimiyet mücadelelerinde devletlerin dış politikalarında belirleyici bir etken olmuştur.

Jeopolitiğin tarihçesi eski Yunan'a kadar uzanmaktadır. İlk çağlardan itibaren, tarihi literatür içerisinde yerini alan en eski teori Aristoteles'in "Coğrafi Determinizm"⁷ adlı jeopolitik teorisidir.⁸ Her ne kadar kavram olarak dile getirilmemiş

⁶ Gearoid Tuathail, "Critical Geopolitics, 1996, s.19. Aktaran: Sibel Özsvaş Atay, **Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem**, Aksaray Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, 2016, s.147.

⁷ Coğrafi Determinizm: İnsanların faaliyetlerinin yeryüzünde meydana gelen coğrafi koşullara göre şekillendiğini öne süren en eski jeopolitik teoridir. Örneğin; tropikal bölgeler, ilkim şartlarından

olsa da, ilk çağ filozoflarından Aristoteles, eserinde eski Yunan şehir devletlerinin, diğer kabilelerle olan etkileşiminden, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan birbirleri ile olan ilişkilerinden ve iklimlerin karakteristik olarak bölge halklarına olan etkilerinden bahsetmiştir.⁹

Araştırmacılar jeopolitiğin 19.yüzyılın sonlarına doğru Avrupa merkezli bir bilim dalı olduğunu ve burada kuramsal bir statüye kavuştuğunu açıklamışlardır. Jeopolitiğin güç ile benzer ilişkiler içinde olmasından dolayı, realist bir bilim dalı olarak şekillenmesinde Friedrich Ratzel'in 1897 yılında yazdığı "Siyasi Coğrafya" adlı eseri ayrı bir önem atfeder.¹⁰

Jeopolitik terimini kavram olarak ise 1899 yılında İsveçli Rudolf Kjellen İsveç'in sınırları hakkında yazdığı bir makalede ilk olarak kullanmıştır. Ancak bu terimin 1887 yılında bilimsel bir disiplin altında ele alınması gerektiğini vurgulayan kişi Sir Halford J. Mackinder'dir. Siyasi coğrafyanın bir alt disiplini olarak gelişmesini sürdüren jeopolitik terimine zaman içerisinde birçok farklı anlamlar yüklenilerek kavram çerçevesi geliştirilmiştir.¹¹

Kjellen'in (1864-1922) jeopolitik tanımlamasında iki unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlar; güç (nüfuz, politika) ve mekan (toprak) dır.¹² Gücü oluşturan unsurları kavramak için hâkim ideolojilerin kavramsal çerçevesini iyi anlamak lazım gelir. Bu bağlamda uluslararası ilişkilerde güvenlik politikalarına ivme kazandıran güç ilişkileri mekân faktörüyle de doğrudan alakalıdır. Devletler kendi menfaatlerini korumak ve bu çerçevede güç dengelerini kendi lehlerine çevirmek için daimi bir yarış içerisinde olmuşlardır.¹³

---

dolayı hastalıkların daha çabuk yayıldığı bölgelerdir. Dolayısıyla fiziki çevrenin şartları, insan faaliyetlerini sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. <https://prezi.com/4m8o10licell/geographical-determinism/> (09.04.2018)

⁸ Ali Hasanov, **Jeopolitik**, 1.Baskı, İstanbul: Babıalı Kültür Yayıncılığı, 2012, s.33.

⁹ Ramazan Özey, **Jeopolitik**, 1.Baskı, Ankara: Pegem Akademi; 2017, s.14.

¹⁰ Hasanov, **Jeopolitik**, s.44.

¹¹ Yılmaz Tezkan ve Murat Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Ülke Kitapları, 2013, s.16.

¹² Özey, **Jeopolitik**, s.2.

¹³ Sait Yılmaz, **Güç ve Politika**, 1.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2008, s.10.

Daha sonraları bu kavram, Birinci Dünya Savaşından sonra Karl Haushofer tarafından milliyetçi-muhafazakâr düşünceyi teşvik etmek amaçlı kullanılmıştır.¹⁴ Ayrıca Alman-Nazi emperyalizminde meşruiyet aracı olarak kullanılan Haushofer'in bu jeopolitik yaklaşımı, Almanların dış politikasının temel esaslarını oluşturmuştur. Hitler'in hayat alanını genişletmek için saldırgan ve yayılmacı politikalarına araç olan bu kavram, daha sonraları akademik dünya çevresince İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uzun bir süre itibar kaybına uğramıştır.¹⁵ Bunun en önemli nedeni devletlerarası dünya savaşlarına zemin oluşturmasından dolayıdır. Haushofer'a göre jeopolitik anlayışta savaş, uluslararası politikada izlenmesi gereken bir yol olarak telakki edilmiştir. Savaşın gerekliliği bir devletin kendi gücünü kontrol edebilmesi ve mevcut düzende var olabilmesi için son derece önemli bir olgu olarak görülmüştür. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı sırasında vuku bulan Alman-Nazi emperyalizmi bu görüşü kanıtlar niteliktedir.¹⁶

Bu süreçten sonra jeopolitik 20. Yüzyılın sonlarında tekrar önem kazanmış ve 21. yüzyıldan itibaren emperyalist devletlerin dünya hâkimiyet mücadelelerine tekrardan bir canlılık kazandırmıştır.¹⁷

Coğrafyanın değişen unsurları (sosyal, ekonomik, askeri, politik, vs.) dikkate alınarak literatüre giren bu kavram, devlet ve güç odaklı sorulara yönelik cevaplar üretir. Belirtildiği üzere siyasi coğrafyanın alt disiplini olarak şekillenen jeopolitik, devletlerin küresel ve bölgesel güç dengelerinde söz sahibi olmak, stratejik olarak kritik bölgeleri kontrol etmek, sınır güvenliğini sağlamak ve askeri açıdan üstünlük sağlamak için başvurdukları bir meşruiyet aracı olmuştur. Uluslararası ilişkilerde devletlerin karar mekanizmalarına açıklık getirmede esas rolü oynayan jeopolitik, dış politika analizlerinde coğrafyanın üstün gücünden yararlanmaktadır. Jeopolitik açıdan stratejik noktaları kritik etme noktasında coğrafya, yön belirleyici bir pusula işlevini görmektedir.

---

¹⁴ Murat Yeşiltaş, "Jeopolitik", Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (339-352), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.339

¹⁵ Yeşiltaş, **a.g.m.**, s.339.

¹⁶ Murat Yeşiltaş, **Türkiye'yi Konumlandırmak: Jeopolitik Zihniyet ve Türkiye'de Ordu**, İstanbul, 2012, s.61.

¹⁷ Tezkan, Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, s. 28.

Bu bağlamda bir devlet bilimi olarak ortaya çıkan jeopolitik, belirtildiği üzere devlet, güç, güç ilişkileri, ülkeler arası siyasete konu olabilecek unsurlar vs. her şey, jeopolitiğin ana temalarını oluşturmaktadır. Günümüzde jeopolitik halen uluslararası disiplinde önemini korumakta ve devletlerarası ilişkilere dinamizm kazandırmaktadır.

2.2. Jeopolitiğin Diğer Bilim Dallarına ile Olan İlişkisi

Jeopolitiğin diğer bilim alanları ile de yakından ilişkisi vardır. Bu ilişki jeopolitiğin birçok açıdan değerlendirmesini mümkün kılar. Zira bir jeopolitik değerlendirmede, sadece coğrafyayı esas almak, yapılan değerlendirmeyi noksan kılacaktır. Bir devlet, bir ülke ve yahut bir bölge herhangi bir açıdan jeopolitik bir değerlendirilmeye tabi tutulacaksa eğer, burada tarih, sosyoloji, ekonomi, antropoloji, gibi muhtelif bilim dallarının etkisinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bütüncül bir bakış açısı jeopolitik yaklaşımlarda daha çok kayda değer sonuçlar verecektir.

Jeopolitik; coğrafya, ekonomi, strateji, siyaset bilimi, tarih, sosyoloji gibi bilimlerle de yakın ilişki içerisindedir.¹⁸

En başta coğrafya, jeopolitiğin başlıca çıkış noktası olarak kabul edilebilir. Zira Siyasi Coğrafyanın bir alt disiplini olarak yerini almıştır. Coğrafi etkenler jeopolitiğin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim coğrafya, kendine özgü nitelikleriyle politika ve siyaset üretmek için jeopolitiğe bir araç olmuştur. Coğrafi unsurların zamana bağlı olarak değişkenlik göstermesi jeopolitik analizlerde de kendini göstermektedir. Jeopolitik, siyasi coğrafyanın devletlere sağladığı avantajları ve dezavantajları incelemektedir. Bu bağlamda coğrafya jeopolitiğin vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir.¹⁹ Dış siyasette coğrafyanın etkinliği söz konusudur. Zira coğrafi konum, bir ülkeye siyasi açıdan fırsatlar sunabileceği gibi aynı zamanda belirli kısıtlamalar da getirebilir.²⁰

Jeopolitik tarih ile de yakından alakalıdır. Zira geçmişte yaşayan halkların, toplulukların ve bu toplulukların birbirleri ile olan mücadelelerinden doğan rekabetlerin,

---

¹⁸ Özey, **Jeopolitik**, s.10.

¹⁹ Özey, **a.g.e**, s.10-11.

²⁰ Tezkan, Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, s.14.

izledikleri siyasetlerin yer ve zaman faktörüne bağlı kalınarak kronolojik bir sıraya tabi tutularak incelenmesinde tarih biliminden faydalanılmaktadır. Ayrıca jeopolitiğin geçmiş dönemlerinin incelenmesi de tarih bilimi ile mümkün olmaktadır.²¹ Örnek verecek olursak, Türkiye'nin jeopolitik bir değerlendirilmesi yapılacak olursa bu değerlendirme Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının tarihi bilinmeden mümkün olmayacaktır.²²

Jeopolitik sosyoloji ile de karşılıklı etkileşime sahiptir. Sosyoloji bilimi; insan topluluklarını ve bu toplulukların yönetsel açıdan bağlı kaldıkları yasaları ve toplumların birbirleri ile olan münasebetlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Toplum meydana getiren faktörlerin neler olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu açıdan sosyoloji alanı beşeri coğrafyanın araştırma konuları arasına girmektedir. Jeopolitik de beşeri coğrafyanın alt dallarından birini teşkil ettiği için sosyoloji ile ortak paydaları içermektedir.²³

Politik bilimlerde jeopolitiğin ilgilendiği bir başka bilim dalıdır. Politika, bulunulan coğrafyanın konumuna göre farklı şekillerde tezahür eder. Uluslararası dış siyasette jeopolitiğin fiziki ve beşeri unsurları dikkate alınarak politika üretilmektedir. Bu çerçevede jeopolitik, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır.²⁴ Özetle, jeopolitiği farklı bilim dallarından soyutlamak mümkün olmayacağı gibi, bir jeopolitik değerlendirmede bu bilim dallarının etkisinin göz ardı edilemeyeceği de muhakkaktır.

2.3. Jeopolitiğin Kavramsal Çerçevesi

Jeopolitik kavramı, etimolojik olarak Yunan kökenli bir kavram olup, "geo" ile "politeia" kelimelerinden meydana gelen siyasi bir terimdir. "jeo" kelimesine karşılık gelen ifade yer, toprak, mekân olarak; "politika" kelimesine karşılık gelen ifade ise izlenilecek yol, belirlenmesi gereken yöntem ve siyaset olarak anlam bulur ve

---

²¹ Özey, **Jeopolitik**, s.11..

²² Tezkan, Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik ve Türkiye**, s.14.

²³ Özey, **Jeopolitik**, s.12.

²⁴ Özey, **a.g.e**, s.12

ülkelerin coğrafi konumları ile politikaları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalı olarak tarif edilebilir.²⁵

Jeopolitik kavramına zaman içerisinde pek çok farklı anlamlar yüklenmiş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Elbette ki bunda dönemin siyasi şartları, mekânsal algının farklı oluşu, devletlerin siyasi yapısı ve coğrafyadan kaynaklanan farklılıklar neden olmuş olabilir. Bu hususta jeopolitik kavramını daha iyi inceleyebilmek için farklı jeopolitik tanımlamalara yer vermek yerinde olacaktır.

Jeopolitik, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletlere izleyecekleri strateji açısından iki farklı yol belirlemiştir. Bu bağlamda jeopolitik teoriler kimi devletlere belirledikleri hedefler doğrultusunda ilerlemeleri için fikirler sunarken, kimi devletlere ise yayılcı ve saldırgan politikalarını gerçekleştirebilmeleri için jeopolitiği bir meşruiyet aracı olarak görmelerinde son derece etkili olmuştur. Bu çerçevede denilebilir ki jeopolitik; dış politika oluşturmada coğrafyanın sabit verilerinden yararlanan bir bilim dalıdır. Dolayısıyla mekân ve siyaset arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan bir terimdir.²⁶

Jeopolitik; zamana ve mekâna göre değişkenlik gösterebilir. Konjonktürel bir yapıya sahip olması hasebiyle kavram, sürekli bir dinamizm kazanmaktadır. Oysa coğrafi konum kalıcıdır. Yani koşullar herhangi bir surette değişikliğe uğrasa bile coğrafi konum kendi içinde stabil bir yapıya sahiptir. Küresel ve bölgesel ölçekte sürekli olarak değişkenlik gösteren dünya güç dengeleri, gücü oluşturan unsurlar, coğrafi konumun uluslararası güç merkezlerine olan uzaklığı, gerilim ve çatışma bölgelerinin kapsadığı alanlar ve dünyada eşit olarak dağıtılmamış her ne varsa siyaseti üreten bir etken olmuş ve jeopolitiğin ilgi alanını oluşturmuştur. Ayrıca devlet merkezli bir paradigma olması, gücü ve devleti oluşturan unsurları incelemesi, devletin diğer güçlerle olan ilişkisini ele alması da jeopolitiğin realizm ile olan benzer ilişkisi açısından son derece önemli bir ayrıntıdır.²⁷

²⁵ Sait Yılmaz, “Jeopolitik ve Jeostratejik”, https://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji (11.12.2017), s.3

²⁶ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 75.Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s.102-103.

²⁷ Yaşar Hacısalihioğlu, **Kuramsal ve Kavramsal Bir Çözümleme: Mekân-Güç-Çatışma ve Jeopolitik**, Türk Coğrafya Dergisi, sayı:47, s.4, İstanbul,2006

Suat İlhan'a göre jeopolitik; siyasi ve fiziki coğrafyanın verilerini esas alarak, bugünkü ve gelecekteki siyasi güç unsurlarına izleyecekleri politikalar bağlamında veri hazırlar. O'na göre jeopolitiği oluşturan üç temel kavram vardır. Bunlar; devlet, coğrafya ve politika sözcükleridir. Bu üç kelime jeopolitiği tanımlamada esas kriteri oluşturur. Buna göre coğrafya, bir devletin dış politikalarında etkili olan en önemli unsur olarak karşımıza çıkar.²⁸

Dünyanın birçok bölgesinde devletler; üzerinde yaşanan toprak parçasını muhafaza etmek, nitelikli bir nüfus politikası oluşturmak, bölge halkının siyasi isteklerine cevap vermek, enerji kaynaklarını eşit ve dengeli kullanabilmek ve bundan ekonomik olarak faydalanabilmek, yaşanan coğrafyanın sağladığı avantajlardan yararlanabilmek adına kendi adına birçok politik kararlar almaktadır. Dış politikaya dönük tüm bu karar alma mekanizmalarının temelinde hiç şüphesiz siyasi coğrafya vardır.

Jeopolitikte çoğulcu bir bakış açısı hâkimdir. Dünyada olup biten savaşları, antlaşmaları, diplomatik yazışmaları, devletlerarası rekabet kapsamına giren her şeyi çok yönlü olarak inceler. Bu açıdan plüralizm ile eş değerdir. Günümüzde uluslararası aktörler, diğer devletler ve ülkeler ile olan ilişkilerini ve dış politika analizlerini çoğulcu bir bakış açısı çerçevesinde yeniden yapılandırmaktadırlar. Bu noktada jeopolitik, bu parametreler çerçevesinde şekillenmektedir.²⁹

Çok geniş bir kullanım alanı olmasına rağmen jeopolitik tanımlamalar sürekli bir değişikliğe uğramaya devam etmektedir. Bazı bilim adamları jeopolitiği coğrafi bir determinizm olarak tanımlarken, bazıları da uluslararası ilişkilerde saldırganlık mekanizmasını meşrulaştırmaktan başka bir şeyi temsil etmediği iddiasında bulunmuşlardır. Ancak terim, 1. ve 2. Dünya Savaşları arasında Almanların savaş stratejileri ile eş değer olduğu "Jeopolitik" ten teşekkül etmiştir. Bu kavramın Amerikan versiyonu Amerika'nın Çevreleme Stratejisinin temelini oluşturmaktadır.

---

²⁸ Suat İlhan, **Jeopolitik Kavramı ve Unsurları**, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, cilt:8, sayı:4, s.318-319.

²⁹ Bilgehan Emeklier, **Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi**, Bilgesam, Mayıs 2010.

Klasik Jeopolitik, Marksistler ve jeopolitiği eleştirenler tarafından Amerikan emperyalizmi için bir meşrulaştırma aracı olarak değerlendirilmiştir.³⁰

Geoffrey Parker; jeopolitiği, siyasi coğrafyadan ayrıldığı için bölünmüş bir soya benzetir. Siyaset bilimi ve coğrafya jeopolitiği diğerlerinin gayr-ı meşru bir çocuğu olarak gördüklerini ifade eder.³¹

Özetle bu çerçevede de denilebilir ki, jeopolitiği belirleyen siyasi coğrafyadır. Yani jeopolitik siyasi coğrafyadan faydalanarak politika üretirken, siyasi coğrafya ise bu politikalara yön veren ve siyasi bir bakış açısı sunan bir alt disiplindir.³²

2.4. Jeopolitiğin Unsurları

Coğrafya, bir topluluğun üzerinde yaşadığı, iklim şartlarına göre geçimini idame ettirdiği yegâne hayat alanıdır. Dünyada birçok insan yaşadığı coğrafyaya göre hayatını şekillendirir. Eski çağlarda insanlar, çetin iklim şartlarından dolayı yaşadıkları yerden başka bir coğrafyaya göç ederek kendilerine gerek sosyal gerekse ekonomik olarak belirli bir hareket tarzı belirlemek zorunda kalmışlardır. Yaşanılan coğrafya, farklı medeniyetlerin doğmasına da katkıda bulunmuştur. Zira coğrafi bölge, medeniyetlerin şekillenmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir.

Kafesoğlu'na göre, medeniyetlerin teşekkülünde başlıca üç faktör etkili olmuştur.³³ Bunlar; 1. Coğrafi Çevre 2. İnsan Unsuru 3. Cemiyet (topluluk)

Görüldüğü üzere coğrafya birçok medeniyetin doğuşuna beşiklik yaptığı gibi, farklı devletlerin de teşekkülünde etkin bir rol oynamış, coğrafi konum ve şartlara göre politika ve siyaset üretmede yegâne unsur olma özelliğini korumuştur. Bu çerçevede uluslararası ilişkilerin vazgeçilemez unsuru olan jeopolitik, coğrafyanın değişen ve değişmeyen unsurları çerçevesinde değerlendirilecektir.

³⁰ Mackubin Thomas Owens, "In Defense of Classical Geopolitics" *Naval War College Review*, 00281484, vol.52, Issue: 4, Autumn-1999, s.61-62. Aktaran: Bilal Karabulut, **Anahtar Kavramlar Serisi-1, Strateji- Jeostrateji-Jeopolitik**, Ankara, Platin yayıncılık, 2005, s.25.

³¹ Geoffrey Parker, **Geopolitics- Past, Present and Future**, Punlished by PINTER, Virginia-USA, 1998, s.3. Aktaran: Karabulut, **a.g.e.** s.26.

³² Ramazan Özey, **Jeopolitik**, s.9.

³³ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011, s.26.

2.4.1. Jeopolitiğin Değişmeyen Unsurları

Ülkelerin yönetim şekilleri belirli şartlar dâhilinde değiştiği halde, dış politikalarının değişmemesi coğrafyanın değişmeyen unsurlarından dolayıdır.³⁴ Zira dış politikanın belirlenmesi tamamen bulunulan coğrafyanın yapısına bağlıdır. Jeopolitik ise siyasi coğrafyanın bir alt disiplini olduğu için, değişen ve değişmeyen unsurlar göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılması elzemdir.

2.4.1.1. Coğrafi Konum

Coğrafyanın değişmeyen unsurları genel olarak mekânın sabit bir veri olmasından kaynaklanmaktadır. Suat İlhan'a göre, değişmeyen unsurlar stratejik unsurlardan mekân kavramına karşılık gelmektedir. Buna göre, bir ülkenin ya da bölgenin hudutları, coğrafi platform üzerindeki konumu, ve dünya üzerindeki kapladığı alan coğrafyanın stabil unsurlarındandır.³⁵

2.4.1.2. Sınırlar ve Coğrafi Bütünlük

Toprak, bir devletin siyasi oluşumunda en temel unsurdur. Sınırlar bir devletin bir devletin hükümlerlik ve egemenlik alanlarını teşkil ederler. Bu açıdan sınırların korunması tarihten beri her devletin önemli bir hedefi olagelmıştır. Dolayısıyla askeri stratejilere esas teşkil eden ana unsur sınırların güvenliği ve var olan toprakların muhafazası olmuştur. Sınırların tayini genellikle etnik ve dini yapı dikkate alınarak tespit edilebilir. Sınırlar emperyalist hedefler doğrultusunda çizildiği takdirde toplumsal huzurun devam etmesi pek mümkün olmayacaktır. Orta Doğu'da 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Arap devletlerinin sınırlarının bu hassasiyetler göz önüne alınarak çizilmediği içindir ki, Orta Doğu'da sürekli bir istikrarsızlık söz konusudur.³⁶

2.4.1.3. Saha Genişliği ve Sahip Olunan Stratejik Kaynaklar

Saha genişliğinin devletler açısından hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Bir devletin sahası ne kadar geniş olur ise yönetimini sağlamakta bir o kadar zor

³⁴Özey, **Jeopolitik**, s.88.

³⁵ Suat İlhan, **Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999, s.17.

³⁶ Tezkan, Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, s.20.

olur. Yeterli toprağa sahip olmayan ve siyasi gelişimini yeni sağlamakta olan devletler her zaman yeni topraklara ve yeni sahalara ihtiyaç duyarlar. Bu bağlamda sınırlarını genişletmek isteyen devletler, saha genişliğine sahip, ancak güçsüz olan devletlerin egemenlik alanlarına ilgi duyarlar. Geniş sahaya sahip olan devletler stratejik kaynaklar açısından da diğer devletlere göre daha fazla imkâna sahip olmuşlardır.³⁷ Sahip olunan stratejik kaynaklar uluslararası güç dengelerinde her daim rekabet konusu olagelmıştır. Stratejik kaynaklar bir devletin ekonomik gelişimi açısından en önemli unsurdur. Zira ekonomisi güçlü olan devletler uluslararası arenada da söz sahibi olmuşlardır. Örneğin Ortadoğu petroleri birçok büyük devletlerin iştahını kabartmıştır. Ortadoğu bölgesinde en çok petrol hisselerine sahip olan devletler batılı devletler olmuştur. Bu bölgede savaşlar ve krizler, var olan enerji kaynakları tükeninceye kadar devam edecektir. Bölgede en çok söz sahibi olan devletler ise, ABD, İngiltere ve Fransa'dır.³⁸ Görüldüğü üzere stratejik enerji kaynakları, bulunduğu coğrafyayı çekici hale getiren en önemli faktörlerden birisidir.

2.4.1.4. Coğrafi Özellikler

Bir bölgenin coğrafi özellikleri o bölgede teşekkül eden devletin yönetim tarzını, ekonomik faaliyetlerini, askeri stratejilerini de belirlemektedir. Bu durum aynı zamanda başka devletler ile olan ilişkilerini ve bağlantı noktalarını da etkiler. Bir devlet kıta devleti, ada devleti olabilir. Bazı devletlerin ise denizle olan irtibatı çok dar bir alanı kapsayabilir. Bazı devletler iklim özellikleri açısından daha avantajlı bir konumda olabilir. İklim özellikleri bir devlete ekonomik olarak çeşitli fırsatlar sağlayabilmektedir. Tarımsal faaliyetlerin yaygın olması, ham maddelerin ithalat ve ihracat kapasitelerini arttıracığından ekonomik gelişmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Dolayısıyla coğrafi özellikler yapılan jeopolitik değerlendirmeleri de doğrudan etkilemektedir.³⁹

---

³⁷ Tezkan, Taşar, **a.g.e.**, s.21.

³⁸ Ramazan Özey, **Ortadoğu'nun Jeopolitiği**, 1.Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017, s.153.

³⁹ Tezkan, Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye** s.22.

2.4.2. Jeopolitiğin Değişen Unsurları

Jeopolitiğin değişken unsurları sosyal ekonomik askeri ve siyasi açıdan devletlerin diğer devletlerle olan diplomatik ilişkilerindeki farklılıklara göre dış politikada da yansımaktadır.

2.4.2.1. Siyasi Yapı

Siyasi yapı bir devletin esas unsurunu teşkil eder. Yasama yürütme ve yargı devletin siyasi yapısının temel bileşenlerini oluşturur. Siyasi yapı aynı zamanda milli gücün unsurlarını da oluşturmaktadır. Devletin temelde zayıf ve yetersiz olması milli güç potansiyelini de olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla içte ve dışta sağlanacak olan siyasi istikrar devletin politikaları üzerinde de olumlu etki yaratacaktır.⁴⁰

2.4.2.2. Askeri Yapı

Jeopolitik açıdan askeri yapı değerlendirilirken uluslararası sistemde askeri gücü oluşturan unsurların dış politikaya etkisi göz ardı edilmemelidir. Bölgesel ve küresel ölçekte askeri gücü oluşturan unsurların caydırıcılık etkisi, ordunun disipline edilmesi, yeterli derecede askeri teçhizat ve donanım, askeri stratejik gücün güvenlik politikalarına olan etkisi, silahlı kuvvetlerin içerde ve dışarda etkin konumu ve halkın seferberlik karşısındaki tutumu gibi etkenler dış politikada askeri kararların alınmasında etkin rol oynamaktadırlar.⁴¹

2.4.2.3. Ekonomik Yapı

Davutoğlu'na göre bir ülkenin sahip olduğu potansiyel veriler, uzun veya kısa vadede değişiklik göstermektedir. Bu değişiklik ülkenin mevcut potansiyel gücünün kullanma kapasitesini yansıtan unsurlardır. Bir devletin değişken güç denkleminde yer alan ekonomik, askeri ve teknolojik birikim unsurlarının dış politika üretiminde planlı ve istikrarlı bir şekilde devreye sokulması ülkenin uluslararası güç dengeleri içindeki ağırlığını olumlu yönde etkileyecektir. Ona göre 1990'lardan sonra uluslararası

⁴⁰ Bülent Ulaş, **Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyeliği Süreci**, 1.Baskı, İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2011,s.122-123.

⁴¹ Ulaş, **a.g.e.** s.124.

ilişkilerin en önemli ihtilaf konusunu jeopolitik ve ekonomi-politik alanındaki tartışmalar oluşturmuştur. Bölgesel ve küresel ölçekteki güç merkezleri ekonomik hedefler doğrultusunda şekillenmiştir. Dolayısıyla jeopolitiğin temel dinamiklerinden birini oluşturan ekonomik yapının etkin bir şekilde koordine edilememesi dış politikayı da o ölçüde etkileyecektir.⁴²

2.5. Jeopolitik ile İlişkili Kavramlar

Jeopolitik, toplumların tarihi ve kültürel birikimleri ile meydana gelmektedir ve bir toplumun uluslararası ilişkilerdeki vizyonunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, bazı teorik çerçevenin oluşturulması jeopolitik tanımlamaların belli kavramlar ile olan ilişkisinin idraki açısından lüzumlu görülmüştür.⁴³

2.5.1. Devlet

Devlet, belirli bir coğrafi bölgede teşekkül etmiş, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, ortak ve milli bir şuur etrafında buluşan insan topluluklarının, sosyal, siyasi, ekonomik olarak her türlü ihtiyaçlarına cevap veren bir kurumdur. Devletin ana unsurlarını toprak, hükümet, halk ve toplum oluşturmaktadır. Siyasi bir güç olarak teşekkül eden bu kurum, egemenliğini bünyesinde barındırdığı halklara ve toplumlara dayandırmaktadır. Jeopolitik tanımlamalarda devlet, önemli bir rol oynar. Jeopolitiğin odak noktası genel itibari ile devlet ve devlet-merkezli sorular olmuştur. Bu bağlamda jeopolitik ile devlet birbirinden ayrı düşünülemez.⁴⁴

Karabağ'a göre devletin oluşum süreci önemli oranda coğrafi faktörler ile yakından alakalıdır. Sınırları belli bir coğrafya üzerinde siyasal açıdan örgütlü bir yapıyı ifade eden devlet, oluşum ve gelişim sürecinde coğrafyanın etkisiyle anlam kazanmıştır. Coğrafi faktörlerin yanında ekonomik, askeri, teknolojik vs. unsurlarda devletin meydana gelişinde etkili olmuşlardır. Zira hem beşeri hem de coğrafi faktörlerin etkisiyle dünya üzerinde birçok imparatorluklar devletler uygarlıklar ve topluluklar

---

⁴² Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s.24

⁴³ Davutoğlu, **a.g.e.**, s.18.

⁴⁴ Faruk Yalvaç, ‘Devlet’, **Devlet ve Ötesi**, Atilla Eralp (drl.). İstanbul; İletişim Yayınları,2005, s.18.

teşekkül etmiştir. Bu çerçevede coğrafi mekânın siyasallaşması devleti meydana getirmiştir.⁴⁵

Devletin var olabilmesi için, belirli bir coğrafya üzerinde bulunan bir toprak parçası ve aynı ortak ve milli değerleri taşıyan bir milletin mevcudiyetine ihtiyaç olduğunu daha evvel de bahsetmiştik. Ancak devlet olmadan önce devlete geçiş sürecinde toplum ile devlet arasında bir süreklilik ve bir dinamizmin var olması gerekmektedir. Zira devletin oluşumu önemli oranda toplumsallık ilkelerinden hareketle belirli bir siyasi yapıda şekillenmektedir.

Tarihsel bağlamda devleti radikal bir oluşum olarak tanımlayan Alev Özkazanç'a göre; devletli toplumlarda devletin kurucu ilkesine aykırı olan bir şey gerçekleşmiştir. Bununla birlikte devlet öncesi toplum türlerinde oluşturulan yasalar ve bunların yaptırım güçleri, devlet nezdinde kutsal olan ile olmayan, yani siyasi yapının ilkesi ile iktidarın kullanım alanları birbirinden ayrı tutularak sistemin işlerliğine farklılık kazandırılmıştır.⁴⁶ Başka bir deyişle devlet, kurumsal bir siyasi yapı içinde yasalarını oluşturan ve uygulayan, devleti oluşturan kurucu liderin otoritesini ve gücünü sağlamlaştıracak bir iktidar aracı olarak tanımlanabilir.

Foucault'a göre devlet; egemenlik kavramının devlete ait olmadığı, hükmetme yetkisinin sadece devlet etrafında şekillenmediği, bunların devletin niteliğini belirleyici noktasında özel bir anlam ifade etmediği görüşü, onun devlet tanımlamasındaki farklı bakış açısını yansıtmaktadır. Ona göre yönetmek ve hükmetmek nüfusun son derece nitelikli ve verimli bir şekilde idaresi ile mümkündür. Bu görüşleri onun devlet tanımlamasında pragmatik bir yaklaşımı yansıtır. Böylece devletin ve devleti oluşturan toplumsal yapı ve üyelerinin refahı ve güvenliği esas amaç olmuştur.⁴⁷ Devletin temelde sağlam bir yapıya sahip olması devleti oluşturan kurucu üyelerin birbirleri ile olan münasebetlerinde dayanışma ve uyum içinde hareket etmelerine bağlıdır. Zira kurucu

---

⁴⁵ Servet Karabağ, **Mekânın Siyasallaşması**, 1. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2006, s.39-40

⁴⁶ Alev Özkazanç, "Devletin Örgütlenmesi", Yüksel Taşkın (Ed.). **Siyaset** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 143.

⁴⁷ Cristopher Pierson, **Modern Devlet**, Burcu Erdoğan, Neşet Kutluğ (çev.). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2014. S.129-128.

üyeler arasında oluşan siyasi istikrarsızlık devletin temel dinamiklerinin sarsılmasına yol açacak ve zamanla otorite boşluğu meydana gelecektir.

Coğrafi mekân üzerinde teşekkül eden siyasi, devletin niteliği ve türü gibi özelliklerinin de coğrafi bölgeye göre şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Coğrafi bölgenin özellikleri ve yüzey şekilleri devletlerin şekillerini de belirlemiştir. Bu durum devletlerin jeopolitik açıdan dış politikalarına da yön vermiştir. Kısaca devlet şekillerinden bahsedecek olursak;⁴⁸

2.5.1.1. Yuvarlak Şekilli Devletler

Bu tür devletlerin başkentleri genellikle ortada bulunur. Sınırlara eşit mesafede bulunurlar. Örneğin; Burundi, Kenya, Uganda gibi devletler yuvarlak şekilli devletlere örnek verilebilir.

2.5.1.2. Çıkıntı Şekilli Devletler

Bu tür devletlerin denize doğru büyük bir çıkıntısı vardır. Bu çıkıntı doğal yollarla olabileceği gibi denize ulaşmak için dolayısıyla tampon bölge oluşturmak için yapay yollara da başvurulabilmektedir. Bu tür devletlere Tayland, Myanmar, Mozambik, Kamerun gibi devletler örnek verilebilir.

2.5.1.3. Uzun Şekilli Devletler

Oluşum açısından sınırları dağlar ve denizlerle çevrili olan devletler uzunlamasına şekil almışlardır. Coğrafi yüzey şekillerinin neden olduğu sınırlamalardan dolayı ulaşım ve iletişim hizmetleri açısından da yeterince gelişmemişlerdir. Norveç, İsveç, Vietnam gibi ülkeler uzun şekilli devletlere örnek verilebilir.

2.5.1.4. Parçalanmış Devletler

Parçalanmış devletler adından da anlaşılacağı üzere belirli bir toprak bütünlüğü olmayan devletleri kapsar. Bu tür devletlerde bütünlük su ile ya da farklı bir müdahale

---

⁴⁸ Ramazan Özey, **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, 9. Baskı, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2013, s. 20-21.

yoluyla bozulmuştur. Genellikle adaları olan devletlerdir. Bundan dolayı parçalanmış devletler statüsüne girmişlerdir. Örnek olarak Endonezya, ABD, Rusya, verilebilir.

2.5.1.5. Nüfuz Edilmiş Devletler

Bu tür devletler başka bir devletin sınırları içine delik şeklinde girmiş olan devletlerdir. Bu devletlerin dış bağlantıları komşusu olan devlet tarafından aracı olarak yapılmaktadır. Örneğin, İtalya'nın içinde bulunan Vatikan'ın tüm dış bağlantıları İtalya tarafından yapılmaktadır.

2.5.1.6. Denize Kıyısı Olmayan Devletler

Bu devletler denize kıyısı olan devletlere nazaran daha avantajlıdır. Zira bu ülkeler denize kıyısı olan ülkeler ile uyum içerisinde hareket etmeleri gerekmektedir. Dış politikada beraber hareket edilmediği takdirde sınır anlaşmazlıkları ve savaşlar ortaya çıkmaktadır.

2.6. Güç ve Güç Dengesi Siyaseti

Uluslararası politikalarda devletlerin uyguladıkları tek unsur güçtür. Güç, her devletin sahip olmak istediği en önemli amaçlarından biridir. Güç siyasetin bir vasıtası olarak kullanılabilme becerisine sahip olan her şeyi ifade eder. Siyasi amaçlar ve hedefler doğrultusunda atılan adımlar, ancak gücün varlığı ile kesinlik kazanır. Güç unsuru uluslararası ilişkilerde devletlerin potansiyel mevcudiyetlerine dinamizm kazandırmaktadır. Güç, devletlerin dış politikalarında statik değil dinamik bir yapıya sahiptir.⁴⁹

Hasanov'a göre jeopolitik gücü devletlerin veya toplumların sahip olduğu sosyal siyasal ekonomik askeri-politik, demografik, maddi ve manevi birikimlerinin bütünü olarak ifade eder. Bir devletin sahip olduğu doğal kaynaklar ve stratejik açıdan önemli bölgeleri, ordusu, nüfusu, nüfusun dinamik ve statik yapısı, askeri teçhizatın yeterliliği, donanmasının güçlü olması jeopolitik gücü belirleyen unsurlardır. Öte

---

⁴⁹ Sait Yılmaz, **Güç ve Politika**, s.43.

yandan devletin ekonomik yapısının sağlam olması da jeopolitik gücü etkileyen etkenler arasında sayılabilir.⁵⁰

SSCB'nin yıkılmasının ardından, dünya çift kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçiş yapmıştır. SSCB yıkılmadan evvel, dünyadaki bütün devletler bu iki süper gücün etrafında toplanmışlardır. Bu iki süper gücün birbirleri ile çatışması, diğer devletlerin de güvenlik kaygısı içinde hareket etmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla devletler güvenlik politikalarını bu iki gücün birbirleri ile olan siyasi ilişkilerine göre şekillendirmişlerdir. Çok kutuplu sistemde devletler birbirleri ile olan siyasi güç ilişkilerinde denge politikasını gözetmişlerdir. Mevcut güç dengeleri uluslararası sistemde hegemonik bir politika izlemişlerdir. Jeopolitikte güç ve devlet ilişkisi bu politikalara yön vermiştir.⁵¹

Küreselleşme ile beraber 20.yy'ın sonlarına doğru Batı Blok'unun savaş sonunda galip gelmesi ile dünyanın liderliğini üstlenen ABD mutlak teknolojik üstünlük ile dünyanın bütün iletişim ağlarını kendi kontrolüne geçirmiş, oluşturduğu liberal ekonomik sistemi ile serbest piyasa ekonomisine yön vermiş, teknolojik ve stratejik açıdan önemli gelişmeler elde ederek Sovyet tehdidini ve hâkim ideolojisini yenilgiye uğratmıştır. Artık dünya çift kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme doğru evrilmektedir.⁵²

Uluslararası güç dengesi sisteminin özellikleri 18.yy'dan itibaren görülmeye başlanmıştır. 1789-1945 arası yılları kapsayan bu tarihi süreçte yaşanan siyasi olaylar güç dengesi sisteminin oluşumuna etki etmiştir. Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı ulus-devletlerin oluşum sürecini hızlandırmış ve uluslararası ilişkilerde devletlerin ve aktörlerin sayısının artmasını sağlamıştır. Uluslararası sistemde diplomasi dilinin ağırlık kazanması, askeri yöntemlerin geliştirilmesi, teknoloji ve bilgide meydana gelen ilerlemeler somut sınırlarında ötesinde bir dünya görüşü

---

⁵⁰ Hasanov, **Jeopolitik**, s.402.

⁵¹ Aydın AYDIN, Emir BAKINCAK, **Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,2016, Cilt 17, sayı 1, s.99-100,https://www.academia.edu/25527157/ULUSLARARASI_G%C3%9C%C3%87_DENGES%C4%B0_VE_%C4%B0K%C4%B0_KUTUPLULUK_ARASINDAK%C4%B0_%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0 (19.12.2017).

⁵² Tuğg. Hüsmen Akdeniz, **Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye**, Stratejik Araştırmalara Dergisi, Eylül 2003, yıl:1, sayı:2, s.88.

oluşturmuştur. Soğuk savaş sonrasında yerleşmiş olan dengeler alt üst olurken dünyada gelişen politik olaylar, yaşanan siyasi gelişmeler mevcut güvenlik ortamını da tehdit etmiş, yerine çatışmaların ve gerilimin hakim olduğu, bölgesel istikrarsızlığın giderek kaybolduğu bir dünya düzenine bırakmıştır. Küreselleşme ile beraber güç ilişkileri de farklı bir boyut kazanmıştır.⁵³

Joseph Nye'a göre güç, ulaşılmak istenilen bir hedefe karşıdakinin davranışlarını yönlendirebilme ve etkileyebilme becerisinin mümkünlüğü oranında değerlendirilebilmektedir. İstenilen sonuçlara ulaşmak davranışları ne ölçüde kontrol edebilme yetisi ile doğru orantılıdır. Davranışları etkilemenin birçok yolu vardır. Bu tehdit ve icbar ile de olabilir, tam tersi bir durum şeklinde de tezahür edebilir.⁵⁴

Teknolojik açıdan büyük bir ilerleme kaydedilen bilgi çağında tek kutuplu dünyanın tek süper gücünün ABD olduğunu hepimiz biliriz. Ancak güç unsuru farklı zamanlarda ve mekânlarda değişiklik gösterebilmektedir. Devletlerarası ilişkilerde askeri ve stratejik açıdan en üst düzeyde yer alan devlet Birleşik Devletler'dir. Bunu açıklarken hegemonya kavramıyla doğrudan ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak ekonomik ilişkilerde ABD'nin gücü ekonomik açıdan hızla gelişmekte olan Çin, Japonya gibi ülkelerin mutabakatı olmadan ticaret ve finans gibi ekonomik ilişkilerde tek başına yeterli olmamaktadır. Diğer bir deyişle Avrupa Birliği ve diğer Asya ve Uzak Doğu ülkeleri ile olan ekonomik ilişkiler olmadan ABD'nin gücüne güç katması mümkün değildir. Uluslararası ekonomi politikalarında devletlerarası mutabakat olmadan tek başına süper güç olmak pek mümkün olmayacağı gibi ticari açıdan yalnız kalmak gücün niteliğinde değişikliklere yol açabilir.⁵⁵

Gücün kullanımı ile ilgili literatüre farklı kelimeler girmeye başlamıştır. Kavramsal açıdan güç, yumuşak güç (soft power) ve sert/katı güç şeklinde tanımlanmıştır. Sert/katı gücün kapsamına askeri ve ekonomik güç girmektedir. Askeri güç, karşı taraftaki devletlerin davranışlarını ve tutumlarını değiştirmek ve arzu edilen

---

⁵³ Sait Yılmaz, **Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi**, (Elektronik Versiyon) *Stratejik Araştırmalar Dergisi 1*, 2008, (02.01.2018) s. 30-34.

⁵⁴ Joseph S. Nye, Jr. **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları**, Rayhan İnan-Aydın (çev.), Ankara:BB101 Yayınları,2017, s.20.

⁵⁵ Nye, **a.g.e**, s.20-23.

sonuçlara ulaşmak için kullanılmaktadır. Karşı taraftaki bir devlet tehdit unsuru olabilecek bir seviyede ise savaş stratejileri ile bertaraf etme yoluna gidilir. Karşı devlet daha fazla zayıt vermemek için hâkim gücün isteklerine boyun eğmek durumunda kalır. Ekonomik güç ise genelde ambargo şeklinde uygulanmaktadır. Bir ülkenin ithalat ve ihracat mallarına malın cinsine ve türüne göre belirli sınırlandırmalar getirilerek o ülkenin ekonomisi çökertilmeye çalışılır. Ekonomik açıdan zayıf bir devlette ise, siyasi istikrarsızlık vukua gelir, dolayısıyla sivil itaatsizlik olayları çoğalır ve ülkenin idare edilmesinde problemler meydana gelir. Bu şekilde bir sonuçtan kaçınmak için ise karşı tarafın arzu ettiği politikalara boyun eğmek zorunda bırakılır.⁵⁶

Tezkan'a göre yumuşak güçte, sert güçte olduğu gibi zorlayıcı ve katı kurallardan oluşan bir yaptırım söz konusu değildir. Yumuşak güç, bir ülkenin sahip olduğu yüksek yaşam standartları, savunduğu gelişmiş demokrasi anlayışı, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki gelişmelerin üst seviyede olması, vatandaşlarının gelecek ve güvenliklerini garanti altına alması birer yumuşak güç unsurlarıdır. Yumuşak güç edilgen bir yapıya sahiptir. Zorlu siyasi yaptırımlardan uzaktır. Sert/katı güce nazaran daha ılımlı ve karşılıklı işbirliği ve diplomasi vardır. Ülkeler yumuşak güç sayesinde birer çekim merkezleri haline gelirler. Nüfusun nitelik açısından verimli olması yumuşak gücün sunduğu imkânlar dâhilinde gerçekleşmektedir.⁵⁷

Güç dengesi siyaseti bir devletin büyümesini ve hâkim güç olmasını engellemek için başka devletler ile bir araya gelerek oluşturulan ittifaklar topluluğudur. Burada amaç, herhangi bir devletin veya devletler topluluğunun dünyanın herhangi bir bölgesinde egemen güç olmasını engellemektir.⁵⁸

Güç dengesi siyasetinde herhangi bir devleti aralarına alan güçlü devletler hedefleri doğrultusunda bu devleti aralarından çıkarabilirler veya bir ittifak grubu oluşturarak çıkarları doğrultusunda parçalayıp paylaşabilirler. 19.yy'ın sonları ve 20.yy'ın başları boyunca Rusya'nın genişlemesini önlemek ve Rusya'nın tarihi amacı olan Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını kontrol etmesini engellemek adına İngiltere Osmanlı Devletini yanına çekmiştir. Tarihi süreç içerisinde bu gruba Fransa da

⁵⁶ Yılmaz Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, 1.Baskı, İstanbul: Ülke Kitapları, 2005, s. 141.

⁵⁷ Tezkan, **a.g.e**, s. 141-142.

⁵⁸ Tezkan, **a.g.e**, s. 143.

katılmıştır. Almanya'nın siyasi birliğini tamamlayıp yeni bir güç olarak sivrilmesiyle beraber Almanya, İngiltere ve Fransa karşısında rakip güç olarak çıkmıştır. Bu yeni gelişmelerin ardından yeni denge siyaseti arayışlarına giren İngiltere ve Fransa Osmanlı Devletini ittifakın dışına itmiştir ve sonuçta Osmanlı Devleti, İngiltere etrafında şekillenen güç dengesinden Almanya çevresindeki güç dengesine itilmiştir.⁵⁹

Genellikle en güçlü devlet dengeleyici bir görev üstlenmek için, güç dengesi siyaseti gereğince koordineli bir şekilde hareket etmektedir. Elbette ilk önce kendi çıkar ve menfaatini ön planda tutarak bunu yapmaktadır. Güç dengesi siyaseti sadece bir devletin gelişmesini engellemek için değil ortak bir amaca yönelik hedefler doğrultusunda devletlerin bir araya gelip ittifak kurmaları için de oluşturulmaktadır. Tarihi süreç içerisinde Sovyet Rusya karşısında Batı Blok'unun bir araya gelerek oluşturduğu devletlerarası örgüt olan NATO bu ittifaka örnek verilebilir. Aynı zamanda Doğu Blok'unun da Batı Blok'una karşılık oluşturduğu Varşova Paktı, güç dengesi siyasetine örnek teşkil etmektedir.⁶⁰

Görüldüğü üzere yaşanan coğrafya dünyada pek çok devlet tarafından üzerinde politika üretmek için bir araç olmuştur.

2.7. Güç Merkezleri

Suat İlhan'a göre coğrafyaya dayalı jeopolitik teorilerde dönemin o günkü şartlarına göre dünyanın, çeşitli güç merkezlerine olan uzaklığı ve yakınlığı tespit edilmiş ve ortaya coğrafi temellere dayalı güç unsurlarının birleştiği noktalar konmaya başlanmıştır. Jeopolitik teoriler, bölgeye önemli bir güce sahip olan ülkenin hâkim olması durumunda geçerliliğini korumaktadır. Eğer dünyanın başka bir yerinde farklı bir gücün teşekkül etmesi halinde ve bu bölgelere hâkim olan gücün yetersiz olması durumunda teori de geçerliliğini kaybetmektedir.⁶¹

Güç merkezleri her dönemde farklılıklar göstermiştir ve zaman zaman başka bir devletin kontrolüne geçmiştir. Tarihte Orta Asya, Asya'da, Avrupa'da farklı tarihi

---

⁵⁹ Tezkan, **a.g.e.**, s. 143-144.

⁶⁰ Tezkan, **a.g.e.**, s. 145.

⁶¹ Suat İlhan, **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, 3.Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006, s.37

süreçlerde farklı güçler teşekkül etmiştir. Bu çerçevede güç merkezleri de yer değiştiriyor ise bu sırada hâkim teori geçerliliğini yitiriyorsa var olan hâkim unsur güç olarak kabul etmek gerekmektedir. Klasik jeopolitik teorilerde güç merkezi olarak hep Avrasya bölgesi ele alınmıştır ve dolayısıyla teoriler bu bölgeye göre şekillenmiştir. Oysa günümüzde güç merkezi olarak ABD'nin yükselişi Avrasya bölgesi etrafında şekillenen jeopolitik teorilerin batıya kaymasına sebep olmuştur.⁶²

Oluşturulan her jeopolitik teori, dünyaya hâkim olma amacını taşımaktadır. Ancak dünya hâkimiyetinin hangi durumlarda geçerli olduğu bugün bile tartışılan konular arasındadır. Şu da bir gerçektir ki dünya hâkimiyeti olsun veya olmasın herhangi bir devlet arasında var olan ilişki veya hâkimiyet mücadelesi jeopolitiğin sürekli gündemde tutulmasını sağlayacaktır.⁶³

2.8. Jeopolitik Kodlar

Devletlerin dış politikalarının arka planında yatan siyasi coğrafyaya dair varsayımlar içeren işlevsel kodlar jeopolitik kod şeklinde tanımlanmaktadır. Jeopolitik kodlar genel olarak devletlerin çıkar ve menfaatlerini içeren konularda bu menfaatlere yönelik herhangi bir tehdit unsuru karşısında ulusal güç unsurları ile karşılık verme amacını taşıyan ve bunun haklı gösterilmesini sağlayan bir dizi politik unsuru içermektedir. Uluslararası ilişkilerde devletlerin sayısı kadar jeopolitik kodlar bulunmaktadır.⁶⁴

Bu jeopolitik kodlar devletlerin diğer devletler ile olan münasebetlerinde stratejik açıdan tehdit olma ihtimallerine göre bir devletin sınırları dışında olan yerlere dair politik değerlendirmeleri kapsamaktadır.⁶⁵

Her devletin kendisine ait jeopolitik kodları bulunmaktadır. Bu jeopolitik kodlar Colin Flint ve Peter Taylor'a göre üç düzeyde işlevlik göstermektedir. Jeopolitik kodlar yerel bölgesel ve küresel ölçekte olmak üzere üç şekilde faaliyet göstermektedir.

---

⁶² İlhan, a.g.e, s.38.

⁶³ İlhan, a.g.e, s.38.

⁶⁴ Colin Flint ve Peter J. Taylor, **Siyasi Coğrafya: Dünya- Ekonomisi, Ulus Devlet ve Yerellik**, Dr. Fulya Ereker (Çev.), Ankara: Nobel Yayınları, 2014, s. 49.

⁶⁵ Flint ve Taylor, a.g.e, s. 49

Yerel kodlar, dünyadaki bütün devletlerde küçük de olsalar bütün ülkelerde mevcuttur. Bölgesel kodlar, yakın devletler ile güç ilişkileri içinde bulunmak isteyen devletlerde vardır. Küresel kodlar ise dünyada büyük devletlerin politikalarına dair oluşturdukları işlevsel kodlardır. Küresel ölçekteki jeopolitik kodların sınırlı olmalarına karşın yerel ve bölgesel ölçekteki işlevsel kodlar sadece kendi bölgesinde ve diğer komşu bölgeler ile olan politikalarını kapsadığından daha geniştir.⁶⁶

Jeopolitik kod oluştururken oluşturulan dış politikanın diğer devletlerin dış politikaları ile uyumlu olması gerekmektedir. Zira başka devletlerin de jeopolitik kodları dikkate alınarak dış politika üretilmektedir. Küresel sistemde büyük güçlerin daima kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri, zayıf devletler üzerinde bir hegemonya kurmak istedikleri aşikârdır. Ancak gücü kontrol eden büyük devletlerin sistemin diğer üyelerinin jeopolitik kodlarını tarihsel bağlamda etkilediği muhakkaktır. Zira çoğu jeopolitik kodların tek bir hâkim form oluşturacak kadar uyumlu olmasını sağlayacak derecede bir etkileşimleri söz konusu olmuştur. Bunlar bir anlamda da jeopolitik dünya düzeninin aktörlerini meydana getirmektedir.⁶⁷

2.9. Mekân

Mekân kavramı yaşanan coğrafyada bulunan yeri kapsayan bir terimdir. Farklılıklarla ve benzerliklerle oluşan sürekli bir değişim hali yaşanan bölgeyi de o ölçüde şekillendirir. Dolayısıyla insan ve doğa arasında bir süreklilik, bir dinamizm söz konusudur. Her ikisi de birbiri ile doğru orantılıdır. Zaman içerisinde birbirinden farklı süreçler içermektedir. İnsanın yön verdiği süreçler sosyal siyasal ekonomik ve politik alanları kapsarken doğanın yön verdiği süreç farklı coğrafi özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Yani çeşitli hava olayları olan atmosfer, hidrosfer ve mezosfer gibi hava katmanlarının işleyişleri, bunların insan yaşamına olan etkileri doğal süreçleri oluşturmaktadır. Mekân olgusu insan ve doğanın karşılıklı etkileşimi ve senteziyle oluşan bir değerler birikimini ifade eder. Mekân politik bir alanı kapsar; mekâna atfedilen önem siyasal ve tarihsel süreç içerisinde güç kavramıyla da doğru orantılıdır.

---

⁶⁶ Flint ve Taylor, **a.g.e.**, s. 49

⁶⁷ Flint ve Taylor, **a.g.e.**, s.49.

Mekânın sahip olduğu sosyal siyasal ve kültürel birikimler güç mücadelelerinde esas unsuru teşkil etmektedir.⁶⁸

Jeopolitiğin konusu da mekân ile doğru orantılıdır. Zira bir jeopolitik değerlendirmenin yapılabilmesi için mekâna ihtiyaç vardır. Ayrıca devletler dış politikalarını mekân üzerine şekillendirmişlerdir. Bu bağlamda mekân politika üretiminde esas unsuru teşkil etmektedir.⁶⁹

Mekâna ilişkin tanımlamalarda bir uzlaşmaya varılamaması mekânın sosyal, siyasal ve politik düzlemde farklı anlamlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Bilgili'ye göre mekân hem vardır hem de yoktur. Bu tanımlama kişiden kişiye farklılık arz etmektedir. Örneğin: X kişisi mekanı kendi zihin dünyasında eğlenmek ve zaman geçirmek için belirlenen yer olarak tanımlarken Y kişisi için zihin dünyasında oluşturduğu metaforik bir düzlemi ifade eder.⁷⁰

Güç kavramı ve mevcut güç ilişkileri Michel Faucolt'un tanımlamalarına göre, coğrafi mekânların üretilmesine de uyarlanabilir. Zira güç mücadeleleri mekân üzerinde somutluk kazanmaktadır. Güç kavramı da zaman içerisinde değişikliğe uğramakta veya el değiştirmektedir. Uluslararası güç mücadelelerinde stratejik bir misyon yüklenen mekan kavramı bu güç ilişkilerinin değişikliğe uğraması ile beraber kavramsal çerçevenin değişmesine de yansımaktadır.⁷¹

2.10. Hegemonya

Hegemonya terimine karmaşık bir dünya düzeninin nasıl ve ne şekilde anlaşılması gerektiğine dair realist paradigma ekseninde cevaplar aranmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda anarşik bir düzen içerisinde yer alan dünyanın hâkim devlet

⁶⁸ Yaşar Hacısalihoğlu, **Kuramsal ve Kavramsal Bir Çözümleme: Mekan-Güç-Çatışma ve Jeopolitik**, Türk Coğrafya Dergisi (Elektronik Versiyon), 2006, sayı:47, (11.12.2017) s.2.

⁶⁹ Özey, **Jeopolitik** s. 45.

⁷⁰ Münür Bilgili, **Coğrafya Öğretiminde Mekan ve Yer Karmaşası Üzerine Bir Araştırma**, https://www.academia.edu/23970858/Co%C4%9Frafya_%C3%96%C4%9Fretiminde_Mekan_ve_Yer_Karma%C5%9Fas%C4%B1_%C3%9Czerine_Bir_Ara%C5%9Ft%C4%B1rma, (15.01.2018) s.12.

⁷¹ Bilgili, **a.g.m**, s.14.

ve egemen kurucu lider tarafından oluşturulduğunu öneren hegemonik denge kuramını ifade eder.⁷²

Realist devlet tanımlamalarında hegemonik denge kuramı, uluslararası ilişkilerde devletlerin birbirlerine karşı üstünlük sağlama mücadelesinin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Başka bir deyişle hegemonik denge kuramının yanında bir de hegemonya sonrası dönem olarak tanımlanan süreç söz konusudur. Buna göre rasyonel devletlerin birbirleri ile olan işbirliği ve dayanışmayı kendi çıkarları doğrultusunda ele almak onların menfaatlerine katkı oluşturacağı gibi söz konusu işbirliğini ve dayanışmayı hayata geçirerek lider konumundaki devletin hegemonik gücünün azalmasından sonra da bir işlerlikte kalabileceğini önererek uluslararası düzenin yeniden tesis edilmesinin uluslararası kurumlar tarafından olanaklı kılındığını ifade eder.⁷³

1970'lerden sonra Soğuk Savaş sürecine girildiği dönemde uluslararası düzende de bir takım değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler uluslararası ilişkilerde ve uluslararası siyasette farklı kavramların sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte gerek Doğu Bloku gerekse Batı Blok'unda meydana gelen siyasi krizler, her iki kutbun saltanatını sarsmıştır. Bu çerçevede yapılan ikili ittifaklarda ilişkiler gerilmiş ve karmaşık bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. SSCB ve ABD'nin hâkim olduğu dünyada çift kutupluluk yerini tek kutuplu hâkim paradigmaya bırakmıştır. Bu ortam uluslararası disiplinleri de oldukça etkilemiştir. Devlet merkezli bir yapıya sahip olan hakim realist paradigma sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun yanında uluslararası ilişkileri etkileyen farklı kavramlarda literatüre girmeye başlamıştır.⁷⁴

Soğuk Savaş döneminde çift kutuplu bir dünya düzeni basit hakim paradigma iken bu kavramın ortaya çıkması ile beraber ABD'nin dünya hakimiyeti rekabetindeki liderlik pozisyonu sorgulamaya başlandı. Bu arada uluslararası siyaset ve uluslararası

---

⁷² İhsan D. Dağı ve Diğerleri, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, 14.Baskı, İstanbul: İletişim yayınları, 2013. S.239.

⁷³ Dağı ve Diğerleri, **a.g.e**, s.239.

⁷⁴ Atilla Eralp, '**Hegemonya**', **Devlet ve Ötesi**, Atilla Eralp (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 155.

ekonomik ilişkilerde genel sorunlar oluşmaya başladı ve bu sorunlar uluslararası ekonomi politikasını ve uluslararası siyasi yapıları yoğun bir şekilde etkilemeye başlamıştır.⁷⁵

Devlet merkezli yaklaşımlarda realist paradigma ekseninde tanımlanan kavramların bir üstünlük kurma mücadelesi olarak ele alınması oluşan karmaşık düzenin ontolojisinin açıklanması için yeterli olagelmıştır.

Bir değerlendirme yapılacak olursa, devletler; sosyal siyasi ve ekonomik açıdan çok yönlü bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Buna hegemonya da dâhil olmak üzere tek tip bir devlet yapısından ziyade sivil toplum kuruluşları ve sosyal devlet bünyesinde mevcut olan kurumlarda göz önüne alınarak yapılan değerlendirmelerden, ulus aşırı güçlerinde bu yapılarla olan bağlantılarının da analiz edilmesi uygun olacaktır.⁷⁶

2.11. Strateji

Strateji terimi uluslararası düzlemde devletlerarası diplomatik ilişkilerde aktör sayısının artmasıyla beraber oluşan karmaşık bir yapıda karşılıklı ilişkilerin güvenliği tehdit edecek boyutlara ulaşmasına mukabil geliştirilen askeri bir yöntemdir. Kavramın kullanım alanı giderek yaygınlaşmaktadır. Bunun başlıca sebebi her kurumun her devletin ve her toplumun çeşitli sorunlarla karşı karşıya gelmesi sonucunda oluşan güvenlik problemini çözmeye gayreti içinde olmalarındandır. Sorunların çeşitlenmesi aktörlerin çoğalması ve tehditlerin giderek artması karmaşık düzende sağlam bir zemine oturtulmak istenen ilişkiler, kavramın içerdiği anlam hasebiyle oluşan güvenlik boşluğunu dolduracak arayışlar içerisinde girilmesini gerekli kılmaktadır.⁷⁷

Strateji bir devletin siyasi ve askeri gücünü temsil eder. Siyasi ve askeri gücü elinde bulunduran bir devlet veya örgüt evvela ulusal çıkar ve menfaatleri bağlamında ulusal dış politikalarına yön verir. Daha sonra ulusal güç unsurlarını kullanarak hedefine

---

⁷⁵ Eralp, a.g.e. s. 157.

⁷⁶ Mehmet Akif Okur ve Hakan Övünç Ongur, “ Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (der.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2014, s. 314.

⁷⁷ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, 3.Baskı, İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları, 2014, s. 92.

ulaşır. Devletler genellikle siyasi başarılarının yüzdesini arttırmak için askeri güç kaynaklarından da faydalanmaktadırlar. Strateji ile güç doğru orantılıdır. Zira oluşturulan strateji ulusal güç unsurları olmadan tek başına bir anlam ifade etmez.⁷⁸

2.12. Klasik Jeopolitik Teoriler

2.12.1. Friedrich Ratzel (1844-1904) – Biyolojik Devlet

Antropocoğrafya ve Siyasi Coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Ratzel, Almanya'nın siyasi olarak yeniden yapılanması ve yayılmasını sağlamak için birçok siyasi cemiyette ve topluluklarda faaliyet göstermiştir. Bilimsel içerikli 18'i geniş kapsamlı çalışmalar olmak üzere 500'den fazla coğrafyanın tüm alt dallarını kapsayan akademik çalışmalar meydana getirmiştir.⁷⁹

Özellikle, insanların ve ırkların dünya üzerindeki yayılışlarını ele aldığı 1882 tarihli "Anthropo-Geographie" (Antropocoğrafya) adlı eseriyle coğrafyanın bir alt disiplini olan Beşeri Coğrafyanın, 1897 yılında yayımlanan "Politische Geographie" (Siyasi Coğrafya) adlı kitabı ile de siyasi coğrafyanın ve dolayısıyla jeopolitiğin temellerini atmıştır.⁸⁰

Ratzel'in fikirlerinin temelini Darwin'in "Türlerin Kökeni" adlı eseri oluşturmuştur. Temelde coğrafi mekân ve devlet arasındaki ilişkiyi inceleyen Ratzel, devleti canlı bir organizma ile ilişkilendirmiştir. Buna göre, nasıl ki ekolojik dengede tüm canlı varlıkların hayatlarını sürdürebilmeleri ve varlıklarını koruyabilmeleri için doğal bir ortama ihtiyaçları varsa devletlerin de aynı şekilde yayılıp genişlemeleri için coğrafi bir mekâna ihtiyaçları vardır. Nasıl ki ekolojik ortamda yaşamını sürdürebilen en uygun olan ise siyasi coğrafyada da yaşamını sürdürebilen en uygun olandır.⁸¹

Ratzel, devletlerin büyüüp genişlemesini kültürel gelişmişlik seviyesi ile ilişkilendirir. Zira ortak bir kültüre sahip olan nüfusun çoğalmasıyla birlikte, devletin ihtiyaç duyduğu coğrafi mekânında büyüyeceğini ifade eder. Bu genişlemeye paralel

---

⁷⁸Sait Yılmaz, **Güç ve Politika** s.85.

⁷⁹ Tezkan ve Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, s.46-51.

⁸⁰ Bülent Ulaş, **Siyasi Coğrafya: Dünya- Ekonomisi, Ulus Devlet ve Yerellik** s.31.

⁸¹ Flint ve Taylor, **Siyasi Coğrafya: Dünya- Ekonomisi, Ulus Devlet ve Yerellik** s.2

olarak diğer alanların da bundan etkileneceği ve siyasi yapısı zayıf olan devletlerin zamanla güçlü olan devletlerin potasında eriyip yok olacağı, dolayısıyla devletin genişlemesi için önce savunmasız toprakları hedef alacağını, genişleme eğiliminin bütün devletlerin doğasında var olduğunu ifade eder.⁸²

Ratzel'e göre, topraklarını genişletme mücadelesi tarih boyunca bütün devletlerde var olagelmıştır. Bu uğurda hiçbir devlet savaşmaktan ve kan dökmekten çekinmemiştir. Dolayısıyla sınırların akıcı ve dinamik olması emperyalist hedefler doğrultusunda hiçbir engel teşkil etmemektedir.

Taylor ve Flint'e göre Ratzel, kendi yaşadığı dönemle ilgili bu süreci kapsayan iki önemli bağlam saptamaktadır. İlk olarak sömürgecilik döneminde Avrupalı devletler kültürel gelişmişlik seviyelerinin üstünlüğünün doğal bir ifadesi olarak daha az gelişmiş ve daha az uygarlaşmış halkların aleyhine genişlemişlerdir. Dolayısıyla sömürgeye maruz kalan topluluklar zaman içinde sömüren ülkenin kültür potasında eriyerek asimilasyona uğramışlardır. İkinci olarak Almanya'nın ve İtalya'nın siyasi birliklerini sağlayarak sömürgecilik yarışına katılmak istemeleri akabinde, Prusya ve Piyemonte'nin Fransa ve Avusturya karşısında eşit konuma gelmek için küçük devletlerle birleşmeleri olarak yorumlanmıştır.⁸³

1789 Fransız İhtilali ulus-devletlerin doğuşuna zemin hazırlamış, dolayısıyla sömürgecilik ve pazar arayışları da o ölçüde hız kazanmıştır. Bu çerçevede yaşanan siyasi gelişmeler sınırların sürekli ve dinamik kalmasını uygun hale getirmiştir.

Ratzel'in 1897 yılında yayınladığı eseri Siyasi Coğrafya, 1903 yılında genişletilerek Siyasi Coğrafya veya Devletlerin, Ulaşımın, Savaşların Coğrafyası adıyla ikinci baskısı yapılmıştır. Eserde devlet ve toprak arasında oluşan ilişki ele alınmıştır. Devletin var olabilmesi ortak bir geçmişe sahip halkın mevcudiyetine bağlı kılınmıştır. Toprak ve halk bir devletin büyüyüp gelişebilmesi için en önemli unsuru oluşturmaktadır. Ayrıca mekân, sınırlar, tarihsel hareket gibi kavramlar Ratzel'in Siyasi Coğrafyasının temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Kendi içinde bir bütünlük arz eden

⁸² Bilal Karabulut, **Anahtar Kavramlar Serisi-1: Strateji-Jeostrateji-Jeopolitik**, 1. Baskı, Ankara: Platin Yayıncılık, 2005, s.43.

⁸³ Flint ve Taylor, **Siyasi Coğrafya: Dünya- Ekonomisi, Ulus Devlet ve Yerellik**, s.3.

bu kavramlar içerdikleri mana itibariyle birbirinden kopmamaları için devletin siyasi politikalarını bu yönde oluşturması gerekmektedir. Zira akıllı siyaset toprakla olan manevi bağın kopmaması için bir devletin içinde barındırdığı etnik, dini ve iktisadi zıtlıkların güçlenmesini önlemeyi ve bunların coğrafi alana taşınmasını engellemek ile olur.⁸⁴

Ratzel Siyasi Coğrafya adlı eserinde devletlerin yayılmaları ve genişlemeleri için üç önemli faktörün etkili olduğunu ifade eder. Bunlar, mekân (raum), mevkii ve mekân duygusu (raumsinn) dir. Mekân, bulunulan coğrafyanın kapladığı alan, genişlik ve fiziki özellikleri ifade eder. Mevkii, mekân üzerinde üretilen politikalara uygun şartları ve zemini hazırlar. Bu şartlar da devletin gelişmesine etki eder. Ancak Ratzel, uygun dış politika üretiminde sadece mekân ve mevkii yeterli görmemektedir. Bu iki kavrama ek olarak bir de mekân duygusu (raumsinn) vardır. Mekân duygusu her millette farklı şekillerde tezahür eder. Dolayısıyla yayılma ve genişleme duygusuna sahip bazı milletlerde daha baskın iken bazı milletlerde bu kabiliyet ve istidat yoktur.⁸⁵

Ratzel bu düşüncelerini 1901'de yazdığı Hayat Alanı isimli eserinde ifade etmiştir. Lebensraum kavramını ilk defa bu eserinde kullanan Ratzel, belirtildiği üzere fikirlerini evrim teorisine göre şekillendirmiştir.

Mekân faktörü onun için siyasi birlik ve beraberlik açısından büyük önem arz etmiştir. Darwin'inin evrim teorisine göre canlılar doğar, büyür, gelişir ve ölürlür. Ratzel devletlerin de aynı şekilde bir döngü içerisinde hareket ettiklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla toprak, coğrafi çevre ve yaşam alanı, devletlerin varlığını sürdürebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda sınırların geniş olması bir devletin uluslararası rekabette güçlü bir mekanizmasının olduğunun göstergesidir.

---

⁸⁴ Tezkan ve Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, s. 54-55.

⁸⁵ Pierre Celerier, **Geopolitique et Geostrare**, Press. Umiv. De France, 1995, s.14, Aktaran: Sami Öngör, Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl: 1963, cilt: 18, sayı:1, s. 308-309.

Özetle, Ratzel'in devletin büyümesine ilişkin oluşturduğu yedi kural şu şekilde sıralanabilir.⁸⁶

Devletin sahası, aynı kültüre sahip nüfusun yayılmasıyla birlikte büyümektedir.

Toprak açısından büyüme, diğer gelişme yönlerinin bir sonucudur.

Bir devlet daha küçük birimleri absorbe ederek büyümektedir.

Sınırlar devletin gücünü ve gelişmesini yansıtan çevresel organdır; bundan sürekli değildir.

Devletler gelişmeleri esnasında politik açıdan savunmasız toprakları ele geçirmeye çalışmaktadır.

Gelişme güdüsü gelişmemiş devlete, yüksek düzeyde gelişmiş medeniyetlerden gelmektedir.

Karasal büyüme eğilimi bulaşıcıdır ve geçiş sürecinde de artmaktadır.

Ratzel'in dünya politikasını etkileyen esas mesele ise sınırlar hakkında olanıdır. Sınırlar bir devletin gücünü ve genişlemesini ifade etmektedir. Dolayısıyla sınırların dinamikliği ve akışkanlığı bu noktada önem teşkil etmektedir. Ratzel'in bu konudaki görüşleri Alman jeopolitikçi Karl E. Haushofer ve Hitler'i de etkilemiştir. Dolayısıyla bu düşünceler tarihte pek çok milleti felakete götüren küresel bir savaşın çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Siyasi sınırlar her zaman jeopolitik gücü temsil eder aynı zamanda mülki yönetim ve hükmetmede coğrafya bilgisi kullanılır.⁸⁷

Her devlet uluslararası devletler sisteminin bir parçasıdır. Dolayısıyla coğrafi sınırlar bir devletin topraklarının metrekare cinsi ve genişliğinden ziyade o devletin gücünü ve kudretini de ifade eder. Ratzel'in coğrafi açıdan mekân kavramına bir özerklik atfetmesi ve mekânı halk ve devlet ile ilişkilendirmesi sınırların siyasi bağlamda uluslararası sistemde egemenliğinin boyutlarının kanıtı için son derece etkili olduğunu ifade etmiştir.

⁸⁶ Martin Ira, Glassner, Political Geography, Published by John Wiley&Sons Inc., Second Edition.USA,1996, s.323. Aktaran, Bilal Karabulut, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi: I: Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik** s.43.

⁸⁷ Servet Karabağ, **Jeopolitik Açısından Sınırlar**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2008, s.114.

2.12.2. Halford Mackinder (1861-1947) Kara Hâkimiyet Teorisi

Mackinder 20.yy'da İngiltere'de farklı alanlarda akademik çalışmalar yapmış önemli bir bilim adamıdır. Askeri eğitiminin yanı sıra tarih, psikoloji, hukuk, jeoloji, botanik, kimya ve fizik gibi alanlarda dersler almış, hayvan morfolojisi üzerine bilimsel çalışmalar yaparak bu alanda uzmanlaşmıştır. Aynı zamanda eğitim gördüğü Oxford Üniversitesinde de coğrafya dersleri vermiştir.⁸⁸

Defay'a göre Avrasya tabirini ilk kullanan kişi Halford Mackinder olmuştur.⁸⁹ Mackinder akademik çalışmalar dışında siyaset ve politika ile de ilgilenerek çeşitli devlet hizmetlerinde görev yapmıştır. Ancak jeopolitik alanındaki çalışmaları ile ön plana çıkmıştır.⁹⁰

Mackinder; 1904,1919 ve 1943 tarihlerinde olmak üzere Kara Hâkimiyet Teorisi olarak literatüre geçecek eseri ile ilgili üç farklı tarihte çalışmalarını sürdürmüştür. Mackinder'in ortaya koyduğu bu eseri onun jeopolitik fikirlerini yansıtmaktadır. Mackinder'in 1904 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği'ne sunduğu bir bildiri de Kara Hâkimiyet Teorisinin esaslarını teşkil eden "Tarihin Coğrafi Mihveri" adlı eserini sunmuştur. Bu bildiri de dünyayı üç farklı coğrafi bölgeye ayırarak teorisini şekillendirmiştir. Buna göre dünyanın doğal güç merkezlerinin Mihver Bölge, İç Kenar Kuşak ve Dış Kenar Kuşak bölge olmak üzere üç farklı coğrafi mekânda tezahür ettiğini ifade etmiştir.⁹¹

Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisine göre dünyanın 4/3'ünü denizler 4/1'ini karalar oluşturmaktadır. Buna göre dünyada bir tek büyük kara kütlesi vardır. Mackinder'in dünya adası olarak tanımladığı bu bölge; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının yer aldığı kara kütlesidir. Bu coğrafyanın merkezinde yer alan kilit bölgeye

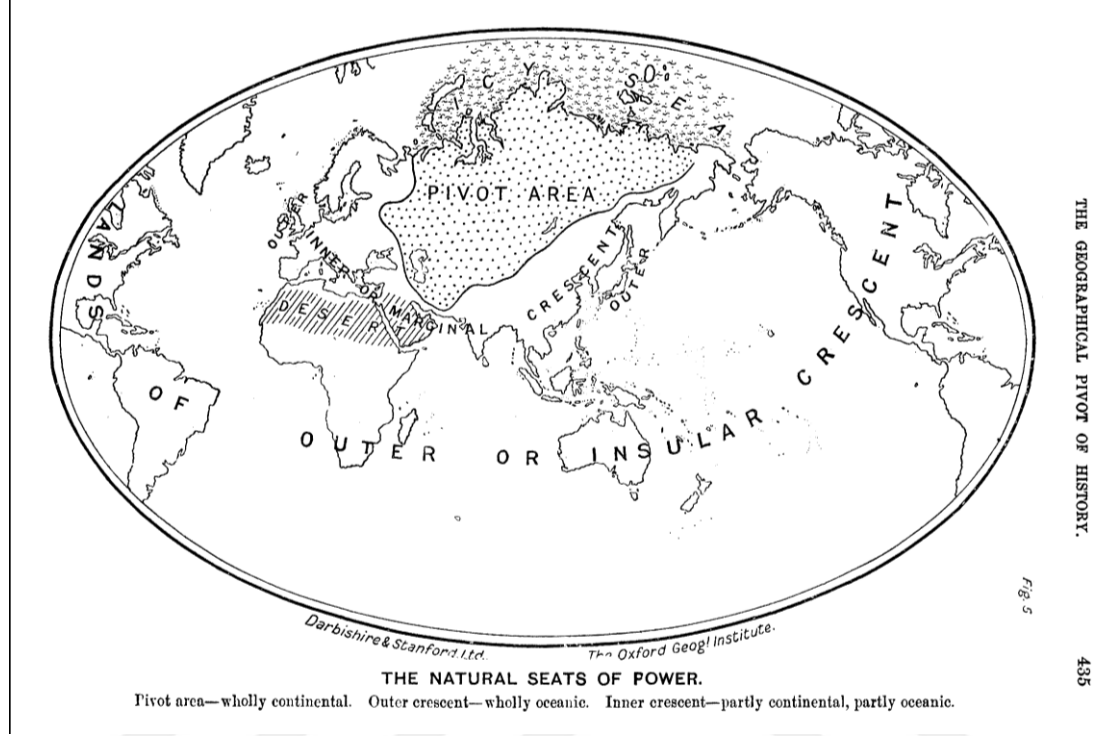
⁸⁸ Tezkan ve Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, s. 77-78.

⁸⁹ Aleksandr Defay, **Jeopolitik**, çev. İsmail Yerğüz, Ankara: Dost Kitabevi, 2005, s.19.

⁹⁰ Bülent Ulaş, **Siyasi Coğrafya: Dünya- Ekonomisi, Ulus Devlet ve Yerellik**, s. 34.

⁹¹ Ulaş, **a.g.e.**, 34.

“Kalp Sahası” (Heartland) adını “vermiştir. Ancak “ Pivot Area” Mihver Bölge tanımını daha çok kullanmıştır.⁹²

Harita 1: Mackinder'in Hearland'ı

Kaynak: “The Geographical Pivot Of History”, *Geographical Journal*, 23, No. 4 (April 1904): 435

Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antartika gibi kıtalar dünya adasının uyduları şeklinde ifade edilmektedir. Hearland'ın çevresinden itibaren Balkanlardan Çin'e kadar uzanan merkez bölgeyi bir hilal gibi çevreleyen sahaya İç Kenar Kuşak veya Rimland kuşağı adı verilmiştir. İç Kenar Kuşağın dışında kalan Amerika-Afrika-Avustralya ve Japonya kıtaları merkez bölgeyi dışardan çevreleyerek Dış Kenar Kuşağı oluşturur. Bu bölgeler dünya adasının peykleri olarak da tanımlanmaktadır. Mackinder kendi döneminde dünya güç merkezlerinin esas noktasını oluşturacak olan Kara Hâkimiyet Teorisini Kalp sahası adını verdiği bölge üzerinden şekillendirerek teorisinin temelini teşkil eden görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir. “Doğu Avrupa'ya hükmeden bir devlet, Heartland'a hâkim olur,

⁹² Cezmi Sevgi, *Jeopolitik ve Jestratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu*, Ege Coğrafya Dergisi, Cilt:4, Sayı:1 s. 222.

Heartland'a hükmeden devlet dünya adasına hâkim olur, dünya adasına hükmeden dünyaya hâkim olur." şeklinde ifade etmiştir.⁹³

H. J. Mackinder, teorisini oluştururken iki önemli stratejik sonuç çıkarmıştır. Birincisi; Sovyetler Birliği ya da Heartland'ın kontrolünü kim elinde bulundurursa bulundursun dünya egemenliğine giden yol, İç Kenar Kuşak ülkelerinin aleyhine genişlemek ile elde edilmektedir. Sovyetler Birliği ve Almanya'nın ittifakından doğacak olan tehlikenin engellenmesi için bu bölgedeki küçük devletlere bağımsızlık tanınarak tampon bölge oluşturulması gerekmektedir. İkinci olarak ise, böyle bir tehlikenin oluşması durumunda deniz aşırı ülkelerin Fransa, İtalya, Mısır, Hindistan ve Kore gibi köprübaşı ve stratejik açıdan büyük öneme sahip ülkeleri askeri yönden desteklemesi gerekmektedir. Bu strateji sonucunda Pivot Area'yı kontrol eden ülke veya devletlerin güneye doğru sarkması engellenmiş olacaktır. Mackinder'in amacı, İngiltere'nin Hindistan'da oluşturduğu sömürmesine meşruiyet kazandırmak ve aynı zamanda İngiltere'nin elinde bulunan deniz aşırı ülkelerdeki hakimiyetine stratejik bir vizyon kazandırma amacını taşımaktadır.⁹⁴

2.12.3. Alfred Thayer Mahan (1840-1914) Deniz Hâkimiyet Teorisi

Mahan'ın deniz gücü ile ilgili olan düşünceleri, jeopolitiğin klasik döneminin oluşmasında son derece önemli olmuştur. Mahan'ın "*Denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur.*" şeklinde ifade ettiği tez uluslararası ilişkilerde ve devletlerarası rekabette deniz gücünün önemini ortaya koymuş, dolayısıyla bölgesel ve küresel ölçekte oluşan güç mücadelelerinde denizlere hâkim olan devletlerin, kara gücüne sahip olan devletlere nazaran daha avantajlı bir konumda olduklarını ifade etmektedir.⁹⁵

Alfred Thayer Mahan'ın deniz gücünün ve deniz hâkimiyetinin önemine binaen yazdığı "*1660-1783 Deniz Gücünün Tarihe Olan Etkisi*" ile "*1783-1812 Deniz*

⁹³ Ramazan Özey, **Mackinder'in Heartland Teorisinin Düşündürdükleri**, Marmara Coğrafya Dergisi, Yıl: Ocak 2017, Sayı:35, s.96.

⁹⁴ Sevgi, **Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu**, s.223.

⁹⁵ Yılmaz Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, 1. Baskı, İstanbul: Ülke Kitapları, 2007, s.24.

Gücünün Tarihe Etkisi'' adıyla iki farklı tarihlerde yayımı yapılan kitabı ABD, İngiltere, Almanya, Rusya ve Japonya'nın politikalarında etkili olmuştur.⁹⁶

Denizlerde faaliyet göstermek karalara nazaran daha kolay ve daha ucuz olmuştur. Deniz seyrüsefer yollarının serbestçe kullanılması güçlü bir milli ekonominin oluşmasına ve dolayısıyla güçlü bir devletin doğuşuna sebep olacaktır. Zira ekonominin gelişmesinde etkili olan mal değişimi yani ticaret, ağırlıklı olarak denizlerde yapılmaktaydı. Uluslararası ilişkilerin esas temelini teşkil eden sömürgecilik faaliyetleri ekonomik gelişmenin ana unsurlarından birini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla, deniz ticaret yollarının kontrolünü elinde bulundurmak sömürgelerin güvenliğini tehdit eden unsurların bertaraf edilmesi için de ayrı bir önem arz etmekteydi. Ayrıca sömürgeler ile sömürgeci devletlerarasında yapılan ham madde/mamul madde ithalat ve ihracatının deniz yoluyla yapılıyor olması deniz hâkimiyetinin ekonomik boyutunu teşkil etmektedir.⁹⁷

Uluslararası deniz ticaretinin bir sonucu olarak ülkeler ekonomik olarak daha çok gelişim gösterecek ve dolayısıyla bu gelişmeye paralel olarak daha çok ham madde ve pazar ihtiyacı doğacak bunun sonucunda da bu ülkeler uzak ülkelerde limanlar ve koloniler kurarak denizlerdeki etkinliklerini arttıracaklardır.

Ekonomik alandaki bu gelişmeler deniz sektörüne olan yatırımı da arttıracak ve daha çok ticaret gemisi inşa edilecektir. Bu gelişmeler deniz aşırı ticaret kolonilerinin güvenlik ihtiyacını da meydana getirecektir ve ticaret filolarının büyüklüğü nispetinde kuvvetli bir donanma kurulacak ve oluşturulan ticaret hacmine göre donanma da bu ölçüde güçlendirilecektir.⁹⁸

Alfred Thayer Mahan, *Tarihin Akışı Üzerine Deniz Gücünün Etkisi* adlı kitabında denizlerde güçlü olmak isteyen ve deniz ticaret yollarını kontrol altında tutmak isteyen milletlerin bir takım özelliklere sahip olmaları gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir. Coğrafi Mevkii, fiziki olgunluk (tabii

⁹⁶ İlhan, **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, s.34.

⁹⁷ Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, s. 25.

⁹⁸ Seçkin Barış Gülmez, "Denizlerin Jeopolitiği: Alfred Thayer Mahan" Mustafa Serdar Palabıyık (Ed.), **Batıda Jeopolitik Düşünce**, içinde (21-34), Ankara: Orion Kitabevi, 2009, s. 23-24.

ürünler ve iklim dâhil) arazi genişliği, nüfus, halkın karakteri ve hükümetin karakteri olarak ifade etmektedir.⁹⁹

2.12.3.1. Coğrafi Mevkii

Coğrafi mekân bir devletin uluslararası ilişkilerde belirleyeceği dış politikanın esaslarını şekillendirmektedir. Dolayısıyla devletler buldukları coğrafi mekâna göre politika üretirler. Bu çerçevede coğrafya yol gösterici bir harita görevini üstlenir. Bulunulan coğrafya bir devlete avantajlar sağlarken, aynı zamanda dezavantajlar da sağlayabilmektedir. Coğrafi konum itibarıyla ada devleti olan bir ülke denizlere kıyısı olmayan veya çok sınırlı bir alanda denizle bağlantısı olan diğer kara devletlerine göre daha avantajlıdır. Bu konumda olan bir devlet, eğer dünya ticaretinin büyük geçiş yollarından birini kontrol edebiliyorsa deniz gücü olmanın vazgeçilmez şartlarından birini yerine getirmiş oluyor demektir. Örneğin İngiltere bir ada devleti olması hasebiyle birçok kara devletinin üstün askeri güçlerine göre daha elverişli bir konumdadır.¹⁰⁰

2.12.3.2. Fiziki Yapı

Deniz gücü olabilmek için uzun kıyı şeritlerinden başka sayıca çok ve derinliği olan limanlara da sahip olmak gerekiyor. Limanların ülke sınırları içlerine kadar girmiş olmaları ve üzerinde mal taşımacılığı yapılabilen nehirlerin mansabında bulunması, limanların ekonomik boyuttaki değerini daha çok arttıracaktır. Bir ülkenin iklim şartları ülke halkının geçimini idame ettirecek kadar elverişli ise söz konusu ülke deniz gücü açısından eksik kalacaktır. Zira iklimi ve toprağı elverişli olan bir ülkenin halkı denizlere çok fazla ihtiyaç duymazlar. Örnek verecek olursak Fransa'nın Atlantik ve Akdeniz'de kıyıları ve elverişli limanları bulunmasına rağmen İngiltere ve Hollanda gibi deniz gücüne sahip bir ülke olamamışlardır. Bunun nedeni ise ülkenin iklim şartlarının halkının ihtiyaç duyduğundan daha fazla tarımsal üretime olanak sağlamasından ileri gelmektedir. Ancak İngiltere ve Hollanda gibi ülkeler için iklimsel verimlilik söz konusu olmadığı için denizler ötesinde ticaret kolonileri kurarak

⁹⁹ Robert B. Down, **Dünyayı Değiştiren Kitaplar**, Erol Güngör (çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008, s. 139.

¹⁰⁰ Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, s. 26.

hayatîyetlerini sürdürmüşlerdir.¹⁰¹ Elbette ki siyasi üstünlük sağlamak için de denizlerde hâkimiyet mücadelesi tarihi süreç içerisinde hep var olagelmıştır. Yaşanan siyasi gelişmeler dönemin şartlarına göre bir değerlendirmeye tabii tutulmalıdır.

2.12.3.3. Ülke Topraklarının Genişliği

Bir devletin uluslararası ilişkilerde söz sahibi olmak, gücünü ve kudretini ispat etmek için sınırlarının genişliği büyük önem arz etmektedir. Ancak söz konusu genişlik sadece metre kare cinsinden toprak genişliğini ifade etmemektedir. Toprakların genişliğinin yanında kıyı şeridinin uzunluğu, doğal ve derin limanlara sahip olunması deniz ticaretinin kontrollü bir şekilde yapılmasını sağlayacak, aynı zamanda dinamik bir ticaret hacmine sahip olan limanlardan dolayı ekonomik gelir seviyesinde artış görülecektir.

2.12.3.4. Nüfus

Deniz gücünün oluşmasında etken olan bir diğer hususta nitelikli insan gücünü ifade eden nüfustur. Ticaretin verimli bir şekilde sürdürülebilmesi için nüfusun niceliğinden çok niteliği önem kazanmaktadır. Deniz sektörüne karşı özel ilgisi olan insanların denizle ilgili her türlü alanda faaliyet göstermesi, gemi inşası ve geminin diğer teçhizat ile ilgili alanlarını kapsayan faaliyetlerde aktif olmak deniz gücünün insan yapısını oluşturmaktadır.

2.12.3.5. Milli Karakter

Tarih boyunca topluluklar geçimlerini idame ettirmek için gerek tarımla gerekse ticaretle uğraşan toplulukların hem ekonomik refah seviyesi daha yüksek olmuş hem de ticaret yaptıkları ülkelerle kültürel açıdan bir etkileşim içinde olmuşlardır. Denizlerde hakimiyet gösteren milletlerin özelliklerinden biri de ticaretle olan ilişkilerinin güçlü olmasıdır. Özellikle deniz ticareti yapan milletler gittikleri ülkelerde koloniler kurarak sömürgelerini oluşturuyorlardı. Dolayısıyla oluşturdukları sömürgelerini muhafaza etmek için buralara yerleşmekten çekinmiyorlardı. Bu özellik

---

¹⁰¹ Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, s.25.

deniz ticaretinin sürekli canlı kalmasını sağlıyor aynı zamanda sömürgeler aracılığı ile de ülke ekonomisine büyük katkı sağlanıyordu.

2.12.3.6. Hükümetin Karakteri

Mahan'a göre hükümetin şekli ve idarecilerin deniz siyaseti ile ilgili aldığı dış politika kararları deniz gücünün gelişmesi açısından büyük önem arz eder. Tarih boyunca denizlerde hâkimiyet kurmak isteyen hükümdarlar veya krallar, politikalarını güçlü ve etkili bir donanma kurmak ve ticaret yollarını kontrol etmek için şekillendirmişlerdir. Örneğin, bir ada devleti konumunda bulunan İngiltere'nin yüzyıllar boyunca takip ettiği politika denizlerde üstünlük kurma ve bu yolla farklı coğrafyalarda sömürgeler oluşturup ekonomisini üst boyutlara taşımak olmuştur.¹⁰²

2.12.4. Nicholas J. Spykman (1893-1943) Kenar Kuşak Teorisi

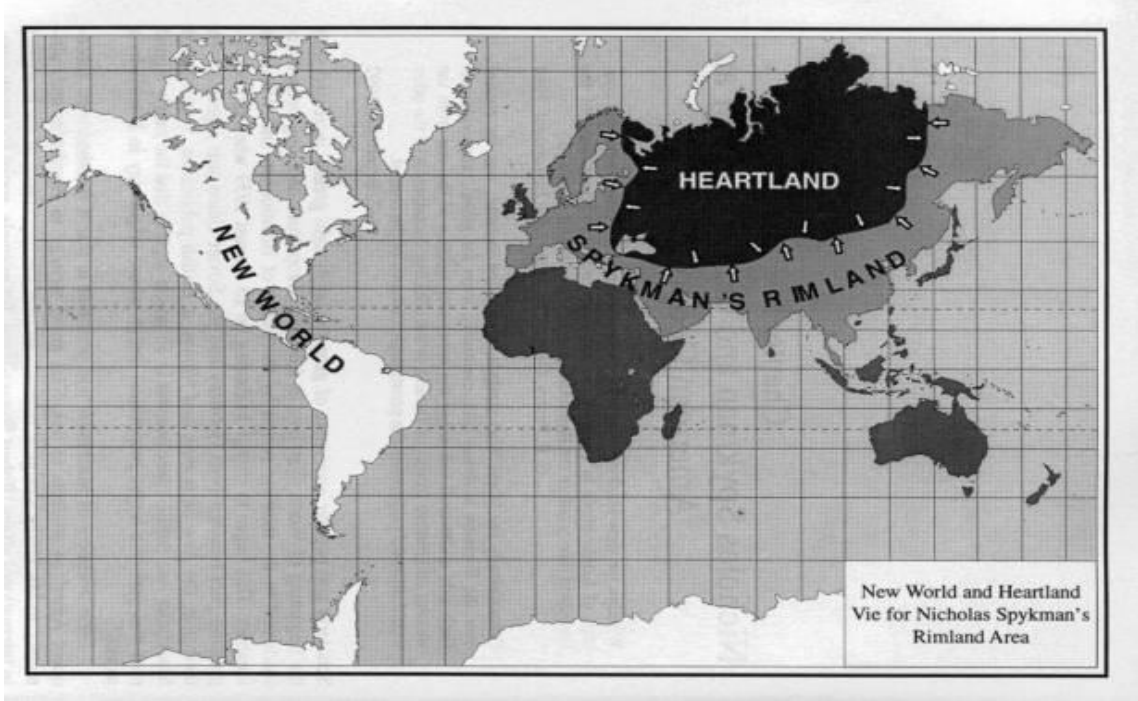
Yale üniversitesi Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü kurucusu olan Nicholas J. Spykman, Kenar Kuşak Teorisi ile Machinder'in Heart-land Teorisine karşıt bir görüş ortaya koymuştur. Spykman'a göre dünya coğrafyası bir bütün halinde bilinmektedir. Bundan dolayı uluslararası güçler arasındaki herhangi bir ilişki diğer bölgeleri de etkilemektedir. Çağımızdaki siyaset anlayışını belirleyen etken, deniz ulaşımında görülen gelişmelerdir. Spykman'a göre dünyaya bir bütün olarak bakmak gerekir. Çünkü dünya sadece denizden değil havadan da bütünleşmiş bir vaziyete dönüşmüştür.¹⁰³

Spykman, jeopolitiğe dair düşüncelerini ve akademik çalışmalarını iki önemli kitabında toplamıştır. İlk kitabı, "Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi" adlı eserini İkinci Dünya Savaşından kısa bir süre önce 1942 yılında yayımlamıştır. Spykman, bu eserinde güç kullanımı ve güç merkezlerini uluslararası ilişkiler sisteminde devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde güç ve güç dengesi siyasetini stratejik hedefler doğrultusunda incelemiştir. Diğer bir kitabı ise, "Barışın Coğrafyası" isimli akademik çalışmasıdır. Spykman'ın bu eserin muhtevasını 1942 yılı sonlarında verdiği bir konferansın notları esas alınarak 1944 yılında Yale Üniversitesi tarafından

¹⁰² Güngör, a.g.e, s.142-143.

¹⁰³ Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, s.41.

yayınlanmıştır. Bu eserde Spykman, Machinder'in Heartland Teorisine karşı oluşturduğu Kenar Kuşak (Rimland) Teorisinin esaslarını belirlemiştir.¹⁰⁴

Harita 2: Spykman'ın Kenar Kuşak Alanı

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=spykman+haritas%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj8kMv_i63aAhVCZVAKHSydb00Q_AUICigB&biw=1242&bih=535#imgrc=sjeHI4jVQTT99M:

Spykman'ın oluşturduğu bu teori ABD'nin gelişmesine ve genişlemesine yöneliktir. Mackinder Kara Hâkimiyet Teorisinde merkezden dışa doğru bir genişlemeyi savunurken, Spykman tam tersi olarak çevreden merkeze doğru olan bir kuşatmanın dünya hâkimiyetine giden yolda daha etkili bir sonuca varılacağını ifade etmektedir.

Spykman'ın Rimland/Kenar Kuşak olarak adlandırdığı bölgeler, Batı Avrupa ülkeleri, Balkanlar, Türkiye, Irak, Suriye, İran, Afganistan, Hindistan, Çin'in kuzey kısımları, Mançurya, Kore Yarımadası ve Lena Nehrinin doğusunu kapsamaktadır. Spykman, Mackinder'in Kalpgah'a verdiği önemi bazı gerekçelerle eleştirmektedir. Ona göre, gerek Rus ekonomisinin gerçek verileri, gerekse bölgenin coğrafyası, Kalpgah'ın dünya ulaşımı ve ekonomi açısından güç potansiyeline sahip merkezi bir

¹⁰⁴ Bülent Ulaş, *Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci*, s.53.

bölge olmaya uygun değildir. Zira iklim şartlarının soğuk ve sert olması tarımsal verimliliği olumsuz etkilemektedir. Tarımsal faaliyetler için en uygun bölgenin Rusya'nın batı ovaları olduğunu ifade eder. Ayrıca stratejik enerji kaynaklarının coğrafi dağılımına bakıldığında kömür, demir ve petrol gibi hidroenerji kaynaklarının büyük ölçüde Ural dağlarının batısında olduğu görülmektedir.¹⁰⁵

Coğrafi açıdan değerlendirildiği zaman, Kenar Kuşak bölgesinin deniz ve kara yollarının keşişim noktasında bulunduğunu denizler arasında bir ara bölge olarak tabir edilen bu bölge, hem deniz gücü hem de kara gücü arasında potansiyel bir tampon bölge işlevini gördüğünü ifade eder. Dolayısıyla Mackinder'in, " Kim Doğu Avrupa'ya hükmederse Kalpgah'a hâkim olur, kim Kalpgah'a hükmederse Dünya adasına hâkim olur, Dünya adasına hükmeden dünyaya hâkim olur." şeklinde ifade ettiği görüşlerine mukabil, Spykman; "Kim Kenar Kuşağa hükmederse Avrasya'ya hâkim olur, kim Avrasya'ya hükmederse dünyanın kaderini kontrol eder." şeklindeki görüşleriyle karşılık vermiştir.¹⁰⁶

2.12.5. Rudolf Kjellen (1864-1922) Organik Devlet

Jeopolitik bir devlet bilimi olarak 19.yy'ın sonları 20.yy'ın başlarında Soğuk Savaş döneminin buhranlı dönemlerinde ortaya çıktığı daha önceki konu başlıklarında belirtmiştik. Coğrafi unsurların politikaya verdiği yönü inceleyen jeopolitik, bir dış politika aracı olarak işlev görmüştür. Jeopolitiğin klasik döneminde emperyalizm, yayılma, güç, güç dengesi siyaseti ve hayat alanı gibi kavramlar jeopolitik biliminin başlıca anahtar kelimelerini oluşturmaktadır. Devletlerarasındaki güç mücadeleleri, dünya hâkimiyetine giden yolda belirleyici bir etken olmuştur.

Jeopolitiğin Klasik döneminde akademik çalışmaları ile uluslararası sistemde gücü elinde bulundurmak isteyen devletlerin ortaya attığı teorilerde, jeopolitik kelimesi kullanılmasa da bir devlet bilimi olarak mana itibariyle işlevini görmüştür.

Jeopolitik kelimesini İsveçli bir bilim adamı olan Rudolf Kjellen 1899 yılında yayımladığı, İsveç'in sınırları ile ilgili bir makalede ilk defa terim olarak kullanmıştır.

¹⁰⁵ Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, s. 23.

¹⁰⁶ Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, s.23.

İsveç’li bir bilim adamı ve coğrafyacı olan Rudolf Kjellen’in ortaya attığı teori daha çok Almanlar tarafından benimsenmiştir.¹⁰⁷

1916 yılında “Hayat Formu Olarak Devlet” isimli akademik çalışmasında coğrafi mekânın devletin dış politikalarına olan etkilerinden bahsetmiştir. Kjellen, bu eserinde devletin üzerinde bulunduğu coğrafya ve bu coğrafyanın şekil itibariyle genel özelliklerinden ve arazi yapısından bahsetmektedir. Jeopolitiğin klasik dönemi olarak adlandırılan 19.yy’da devlet canlı bir organizma ile ilişkilendirilmiş ve devletin hayatta kalabilmesi için mutlaka genişlemesi gerektiği savunulmuştur. Sınırların genişliği ve sınırların ötesinde oluşturulan sömürgelerin muhafazası, devletin hayat alanını büyütmesine ve uluslararası güç ilişkilerinde etkin bir rol oynayacağı ifade edilmiştir. Ancak her ne kadar jeopolitik kelimesini ilk kullanan kişi Rudolf Kjellen ise de, coğrafyanın küresel çapta siyasi etkilerini inceleyen ve bunun sonucunda yansımaları bugüne kadar gelen jeopolitik teoriler ve akademik çalışmalar, ABD, Almanya ve İngiltere’de yetişen bilim adamları sayesinde yol gösterici birer pusula işlevini görmüştür.¹⁰⁸

Rudolf Kjellen, genel olarak devlet ve güç üzerinde yoğunlaşmış, 1918 yılında “Devlet Teorisi” adıyla bir devletin siyasal ve mekânsal gelişimini ifade eden beş alanı kapsayan maddeleri şu şekilde açıklayabiliriz.¹⁰⁹

- Devleti canlı bir organizmaya benzetmesi ile beraber organik devlet telakkisi hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkışı,
- Kratopolitik: Hükümet ve kurumları kapsayan devlet politikası, iktidarın kurulması, iktidarın hedeflerine yönelik hukuki organizasyonları kapsar,
- Etno/Demopolitik: Devletin oluşmasında ve devletin davranışlarının taşıyıcısı olan insan yığınlarını, yani nüfusu ifade eder,
- Ekopolitik: Devletin ekonomi ve finans ile ilgili bulunduğu faaliyetleri ve bu konuda aldığı kararları inceler,
- Sosyopolitik: Toplum açısından devlet öğreticisi.

¹⁰⁷ Karabulut, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi: Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik** s.44.

¹⁰⁸ Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, s.13.

¹⁰⁹ Tezkan ve Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, s.99.

Kjellen'in devlet ile ilgili görüşleri uluslararası ilişkilerde lineer bir devlet sistemi geliştirmeye yönelik olmuştur. Devlet kavramı, tabii ve organik bir bakış açısından ele alınarak iç politik hukuk öznesi olmaktan çıkarılıp, dış politik güç öznesi yapması ile devletlerin hayatta kalma mücadelelerinde sınırları genişletmeye ve ulus aşırı sömürgeler oluşturmaya önem vermiştir.¹¹⁰

2.12.6. Karl Ernest Haushofer (1869-1946)

Machinder'den Mahan'a, Ratzel'den Kjellen'e ve Spykman'a kadar batı dünyasında siyasi coğrafya ve jeopolitik alanında birçok coğrafyacı akademisyen ve devlet adamı yetişmiştir. Ortaya atılan teoriler genellikle küresel ve bölgesel ölçekte dünya hâkimiyet mücadelesi amacını taşıyan emperyalist hedefler doğrultusunda politikalar üretmek ve hayata geçirmek ile ilgili olmuştur.

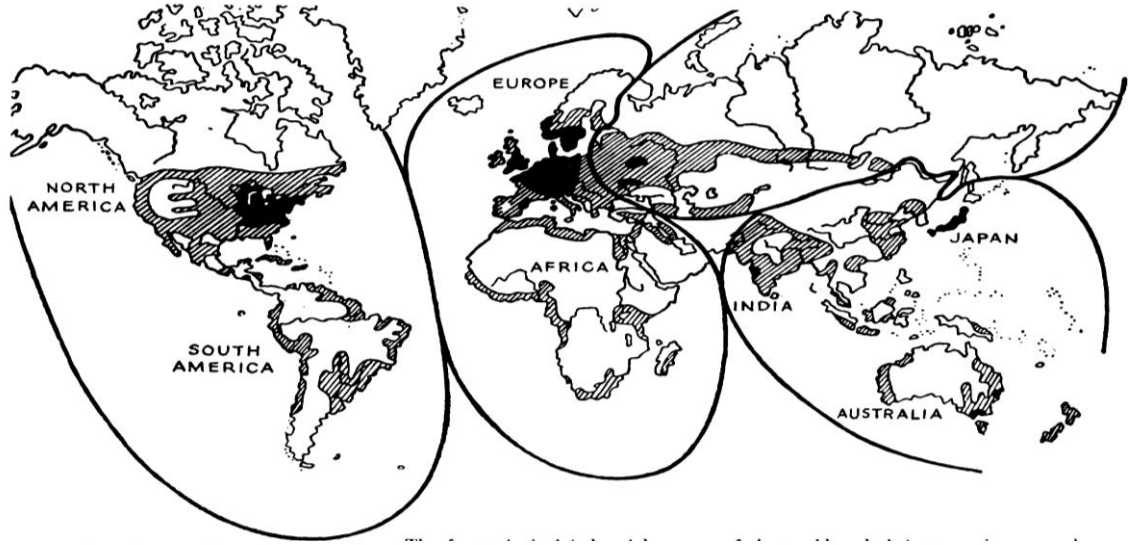
Silahlanma ve sömürge faaliyetlerinin başladığı 19.yy'da devletler menfaatleri ve çıkarları doğrultusunda hemen hemen ittifaka varmışlardır. Ancak Almanya ve İtalya henüz siyasi birliklerini yeni tamamlamışlardı. 1919 yılında Almanya ile imzalan Versay Barış Antlaşması Almanların bir nevi esaretine sebep olmuştur.

Bu çerçevede emekli bir askeri personel olan Karl Haushofer Versay Anlaşmasının Almanların aleyhine yönelik alınan kararları tersine çevirmek amacıyla Almanya'da faaliyet gösteren ünlü coğrafyacılarından birisidir. Haushofer Almanya'nın uluslararası sistemdeki konumunu tekrar belirleme amacına yönelik Münih'te jeopolitik alanını kurmuştur. Haushofer'in 1924-1944 yılları arasında yayınladığı "Zeitschrift Für Geopolitik" başlıklı dergi onun bu amacına ulaşmasında son derece önemli bir rol oynamıştır. Machinder'in Heartland Teorisi ve Ratzel'in Organizma Olarak Devlet anlayışını kapsayan Lebensraum (Hayat Alanı) isimli tezi Haushofer'in çıkardığı jeopolitik dergisine ilham kaynağı olmuştur. Haushofer, esasen büyük ölçüde Ratzel'in görüşlerinden etkilenmiştir. Almanların sömürgeler dünyasında etkin olmasını sağlamak amacıyla Almanya için çıkarlar geliştirmiştir.¹¹¹

¹¹⁰ Tezkan, Taşar, a.g.e, s. 99-100.

¹¹¹ Flint ve Taylor, **Siyasi Coğrafya: Dünya-Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik**, s.5.

Haushofer 1931 yılında “Geopolitic Der Pan” isimli kitabında dünyayı dört pan bölgesine ayırmıştır. Bunlar, Panamerika: Amerika merkez olmak üzere Amerika kıtasını kapsamaktadır. Panavroafrika: Merkezi Almanya olmak üzere Avrupa ve Afrika bölgelerini kapsamaktadır. Panasya: Rusya merkezli Kuzey ve Orta Asya bölgelerini kapsamaktadır. Son olarak Panpasifik ve Güney Doğu Asya: merkezi Japonya olmak üzere Doğu Asya ve Avustralya bölgelerini kapsamaktadır.¹¹²

Harita 3: Haushofer'in jeopolitik tasavvurundaki Bölgeler (pan-regions)

Kaynak: John O'Loughlin; Herman and Van der Wusten 1990, 6

Haushofer dünyayı pan bölgelere ayırırken bazı amaç ve hedefler doğrultusunda hareket etmiştir. Dünyada ulus aşırı sömürgelerin dağılımının adil bir şekilde yapılmaması, bu durumu Avrupa lehine çevirmek için Haushofer'i harekete geçirmiştir. Aynı zamanda ABD, Rusya, Çin ve Japonya gibi güçlü devletlerin kapsadığı geniş karasal alanlar, Avrupa'nın da karasal alanlarını genişletme yönünde ilerlemelerine sebep olmuştur.¹¹³

Avrasya Haushofer için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle hâkimiyetin kaynağının Doğu Avrupa'ya hükmetmekte görmektedir. Dolayısıyla onun jeopolitik tasavvuru, “Doğu Avrupa'ya hükmeden Dünya'ya hakim olur.” şeklinde olmuştur. Haushofer'in bu görüşleri İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların savaş

¹¹² Özey, *Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya*, s. 113.

¹¹³ Özey, *a.g.e.* s.114.

politikalarında oldukça etkili olmuştur ve savaşın çıkmasında ve gelişmesinde Haushofer sorumlu tutulmuştur. Almanların hayat alanlarını genişletme çabası onları büyük bir felakete götürmüş ve gerek ekonomik gerekse siyasal anlamda Almanya'nın içine düştüğü olumsuz durum etkisini bir hayli sürdürmüştür.¹¹⁴

Tablo 1
Klasik Jeopolitikçilerin Jeopolitik Tasavvurları

	Jeopolitik Nesne	Jeopolitik Plan	Hâkim Devlet	Jeopolitik Düşünce
Friedrich Ratzel	Millet	Devlet ile Milletin Uyumunu	Almanya	Bir Organizma Olarak Devlet
Rudolf Kjellen	Millet	Alman İmparatorluğu'nun Yeniden Tesisi	Almanya	Bir Hayat Formu Olarak Devlet
Halford J. Mackinder	Doğa-Irk	İngiliz İmparatorluğu'nun Ömrünü Uzatmak	Britanya	Kara Hâkimiyet Teorisi
Karl E. Haushofer	Etnik Millet	Birleşik Bir Avrupa Vücuduna Getirmek	Alman İmparatorluğu	Pan Bölgeler
Nicholas J. Spykman	Güç	Güç Dengesi	Amerika Birleşik Devletleri	Kenar Kuşak Teorisi
Alfred Thayer Mahan	Deniz-Güç	Deniz Yollarını Kontrol Etmek	İngiltere	Deniz Hakimiyet Teorisi

¹¹⁴ Özey, a.g.e. s.116.

3. I. KÖRFEZ SAVAŞI

3.1. Irak

3.1.1. Tarihçesi

Tarih boyunca Anadolu birçok farklı medeniyetlerin doğuşuna beşiklik etmiştir. Sümerlerden Akadlara, Babillerden Hititlere vs. birçok uygarlık Anadolu topraklarında vücut bulmuştur. Mezopotamya bölgesi başta olmak üzere Fırat ve Dicle nehirlerini kapsayan bölgelerde birçok kadim gelenekler meydana gelmiştir. Söz konusu medeniyetler geçmişten günümüze kadar gelen toplulukların bir devamı niteliğini taşımıştır. Tarihi süreç içerisinde oluşan bu bölgedeki geleneğin izleri günümüze kadar devam etmiş, eski ile yeninin karışımından oluşan eşsiz bir harmoniye dönüşmüştür. Bir silsile şeklinde devam eden bu kültürlerin etkileşimi gerek Anadolu'da gerekse Mezopotamya'da birçok farklılıklara örnek teşkil etmiştir.

Bu bağlamda Ortadoğu bölgesi de birçok kadim medeniyetlerin doğuşuna sahne olmuştur. Bölgenin stratejik ve jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahip olması sürekli bir gerilime ve çatışmalara sebebiyet vermiştir. Siyasi açıdan kritik bir noktada bulunması hasebiyle gerek bölgesel aktörler gerekse bölge dışı aktörler tarafından hep bir ilgi odağı olmuş durumdadır. Önemli oranda petrol rezervlerine sahip olan Ortadoğu, birçok ülkenin ve devletin menfaatleri doğrultusunda planlar yaptıkları stratejik bir konuma sahiptir. Gerek ekonomik gerekse siyasi olarak birçok devletin iştahını kabartan bu bölge ele geçirilmek için birçok savaşa anlaşmalara ve ittifaklara konu olmuştur.

Ortadoğu'nun tam ortasında yer alan Irak, merkezi bir konumda olması dolayısıyla 19. Ve 20.yy'larda bölgede en önemli kilit noktalarından biri haline gelmiştir. Irak'ta Musul ve Kerkük bölgesinde bulunan zengin petrol yatakları Almanlardan sonra İngiltere ve Fransa'nın da hedef noktası haline gelmiştir. Ekonomik kaygılar, İngilizleri harekete geçirerek bölgede bulunan Kürt, Arap ve diğer etnik kökenli unsurları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmayı başarmışlardır. Bunun üzerine 1914 yılında Osmanlılar İngilizlere karşı Irak cephesini açarak burada işgal

güçlere karşı savaşmışlardır. İngilizler savaş sırasında önce Bahreyn’i daha sonra Basra vilayetini işgal etmişlerdir. Bölgede yerli halk tarafından İngiliz askeri birliklerine karşı direniş başlasa da İngilizler direniş kanlı bir şekilde bastırmışlardır.¹¹⁵

Ortadoğu’nun zengin petrol yataklarından birine sahip olan Irak, gerek Fransa gerekse İngiltere olsun Avrupalı devletler tarafından sürekli bir ilgi odağı olmuştur. Bundan sonraki süreçte Irak, artık İngilizlerin belirlediği bir yönetim şekline tabi tutularak idare edilmeye başlanmıştır.

Osmanlı’dan sonra Irak, İngilizler tarafından yönetilmek istenmiş ancak bu konuda büyük bir muhalif kitlesiyle karşılaşmışlardır. Musul, Bağdat ve Basra olmak üzere üç farklı bölgeyi kontrol etmek istemişler ancak Şiiiler başta olmak üzere halkın sert muhalefetleriyle karşılaşmışlardır. Çıkan isyanlarda özellikle Şii halk etkin rol oynamış ve işgalin merkezini de Şii halkın çoğunlukta bulunduğu Necef bölgesi oluşturmuştur. İngilizlerin aşiret reislerine ekonomik ve siyasi vaatlerde bulunması yine de milliyetçi halkın muhalefetine engel olmaya yetmemiştir. Bütün bu çabaların sonuçsuz kalması üzerine Irak 1932 yılında tam bağımsız bir devlet statüsüne erişmiş ve Birleşmiş Milletler Cemiyeti’ne üye olmuştur.¹¹⁶

İngiliz mandasından kurtulan Irak, bu süreçte yeni bir ordu kurmak için harekete geçti. 1945 yılına gelindiğinde Irak artık tamamıyla bağımsız bir devlet olmuştur. Bu süreçte Arap ülkeleri de bir araya gelerek bir Arap Birliği Örgütü kurmak için çalışmalarına başlamışlardır. Ancak bu düşünce Arap ülkeleri arasında milliyetçilik akımının da artmasına sebep oldu. Arap Birliği düşüncesine göre Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan birleşme yönünde adımlar atıyorlardı. Bu birleşme fikrini İngiltere de açıkça destekliyordu. Zira İngiltere’nin hedefi; Suriye ve Lübnan’daki Fransız hâkimiyetinin ortadan kalkmasını sağlamak ve bu bölgenin kontrolünü kendi eline geçirmek istemesiydi. Ancak Arap Birliği Örgütü’ne Mısır pek olumlu bakmıyordu. Çünkü bu düşünce gerçekleştiği takdirde Arap dünyasının büyük ülkesi olma özelliğini kaybedecekti. Nitekim bu düşünce İngilizlerin Ortadoğu’daki etkinliğinin zayıflaması,

---

¹¹⁵Burcu Kurt, ‘‘ Osmanlı Irak’ında İngiliz Nüfuzuna Tepkiler Dicle ve Fırat’ta Seyr-i Sefarin İmtiyazı Teşebbüsü (1909-1913), Osmanlı Bankası Arşive ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2010, s.39. Aktaran: Sait Yılmaz, **Irak Dosyası**, s.30-31.

¹¹⁶ Sait Yılmaz, **Irak Dosyası**, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2011, 1.Baskı, s. 33-34.

1945’de İsrail Devleti’nin kurulması ve Mısır’ın karşı koyması gibi sebeplerden dolayı hayata geçirilememiştir.¹¹⁷

1955 yılında Irak’ta meydana gelen sosyalist, milliyetçi, komünist gruplara karşı koymak için Irak, Bağdat Paketi’ne katılmıştır. Aynı yıllarda bir Arap Federasyonu kurulmuştur. Daha sonra sol gruba karşı eğilimli olan Abdülkerim Kasım yönetiminde gerçekleştirilen askeri darbe ile Irak’ta monarşi rejimi son bulmuş, yerine 1958 yılında Cumhuriyet ilan edilerek Irak’ta bir dönem kapanmış oldu. 1958-1963 yılları arasında Abdülkerim Kasım yönetimi ülkenin idaresini ele geçirmiş, ancak Abdülkerim Kasım yönetimi de yapılan askeri darbe ile yönetimden uzaklaştırılmıştır. Bu yılları takip eden süreçte Irak 5 yıl boyunca bir grup ulusal askeri subaylar tarafından yönetilmiştir. Ancak Irak’ta üst üste gerçekleşen darbeler sonucu ülkede istikrar sağlanamamıştır.¹¹⁸

1945’li yıllarda Arap ülkeler arasında kurulması hedeflenen Arap Birliği Örgütü, milliyetçi akımların doğmasına sebep olduğu için başarılı olunamamıştır. Ancak 1960’lı yıllarda Suriye ve Mısır birleşimi gerçekleşmiştir. Bu arada Irak’ta 5 yıl süren sıkıyönetim neticesinde 1968 yılında sosyalist bir ideolojiye sahip olan Baas Partisi, mevcut hükümetin de desteği ile kurulmuş ve bu süreçte Sovyetler Birliği ile olan diplomatik ilişkilerde gelişmeler yaşanmıştır. Süreci 1979 yılında gerçekleşen yeni bir darbe izledi. Ardından 1980’de Saddam Hüseyin ‘Ulusal Şart’ı ilan ederek yönetimin başına geçmiştir. Bu süreçten sonra Irak’ta dış askeri müdahaleye dayanan bir yönetim şekli uygulanmaya başlanmıştır.¹¹⁹

1979 yılına gelindiğinde Baas Partisi bünyesinde iktidara geçen Saddam Hüseyin yönetimi ele aldı. Saddam Hüseyin’in iktidar süresi boyunca ülkenin siyasi yapısında dalgalanmalar gittikçe artmış ve biri İran Savaşı’ı diğeri Körfez Savaşı’ı olmak üzere iki büyük savaş yaşanmıştır. Saddam Hüseyin 2003 yılının Nisan ayında Amerikan-İngiliz müdahalesi sonucunda iktidardan devrilmiştir. Saddam Hüseyin iktidarından sonra Irak’ta 8 Mart 2004 tarihinde yeni bir anayasa meydana getirildi. Ocak 2005 yılında genel bir seçim yapılarak meclis kuruldu. Sünnilerin katılmadığı genel seçimlerde kazanan taraf Şiiiler oldu. 50 yıl sonra ilk kez çok partili bir meclise

---

¹¹⁷ Yılmaz, a.g.e, s.35.

¹¹⁸ Yılmaz, a.g.e, s.35.

¹¹⁹ Yılmaz, a.g.e, s.35.

kavuşan Irak'ta ülkenin devlet başkanı olarak Celal Talabani seçildi. İbrahim Caferi de başbakan olarak iktidarın başına geçmiştir.¹²⁰

3.1.2. Coğrafi Konumu

Bir Ortadoğu ülkesi olarak literatüre giren Irak, coğrafi konum itibariyle stratejik bir noktada yer almaktadır. Bulunduğu coğrafyayı önemli kılan etken, hiç şüphesiz stratejik enerji kaynaklarının varlığıdır. Bu sebepten dolayı Irak, Ortadoğu'da gerek bölgesel gerekse bölge dışı aktörler tarafından sürekli bir çatışma alanını teşkil etmiştir.

Irak, coğrafi konum itibariyle Türkiye'nin kuzeyinde yer almaktadır. Doğu'dan İran, Güneydoğu'dan Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyden Suudi Arabistan, batıdan da Ürdün ve Suriye ile çevrilidir. Topraklarının %13'lük bir kısmı tarım alanı %10'luk kısmı otlak ve son olarak %4'lük kısmı ise orman ve çalılık olarak kullanılmaktadır. Genellikle dağlık arazileri ve bataklıklardan oluşan Irak'ın toprakları tarım ve hayvancılık için uygun alanları kapsar. En yüksek dağları 2625 metreyi bulan Handran Dağı ve 1500 metrede bulunan Sincar Dağı'dır. En önemli akarsuları ise Fırat ve Dicle'dir.

İklimsel olarak bölgeden bölgeye farklılık arz eden bir yapısı vardır. Bağdat'ta yıllık sıcaklık ortalaması iç kesimlerde bulunması hasebiyle 23°C yaklaşık 140 mm civarında bir yıllık yağış ortalamasına sahiptir. Temmuz ve Ağustos ayları Bağdat'ta sıcaklıkların en yüksek derecede olduğu aylardır. Sıcaklık dereceleri ortalama olarak en yüksek 43, en düşük ise 24°C'dir. Ocak ayı en soğuk geçen aydır ve bu ayda ortalama sıcaklık ise 6 ile 16°C arasında değişkenlik göstermektedir. Haziran ve Eylül arası dönem yağışın en az olduğu dönemdir. Bu aylarda yağış miktarı ortalama 10 mm'dir. Yağışın en yüksek olduğu zaman ise Mart ayıdır. Mart ayında ortalama yağış miktarı 28 mm civarındadır.¹²¹

¹²⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/irakin-yapisi-gecmisi-ve-onemli-tarihleri-3643766> (15.02.2018)

¹²¹ Irak Genel Bilgiler, https://www.kirsehirtso.org.tr/Portals/84/ulke_raporlari/IRAK%20ÜLKE%20RAPORU.pdf (16.02.2018)

3.1.3. Nüfus ve Etnik Yapı

Irak'ın geçmişten günümüze kadar sosyal, ekonomik ve siyasi olarak sürekli gerilim ve çatışmalara sahne olmasının temelinde şüphesiz ülke nüfusunun etnik yapısından ileri gelmektedir. Etnik yapı itibariyle içerisinde pek çok farklılıklar barındıran ülke, çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Yaklaşık olarak 36 milyon civarında olan ülke nüfusu, sadece etnik çeşitlilik değil, din ve mezhep açısından da birbirinden tamamıyla farklı grupları içinde barındırmaktadır. Halkın %80 civarındaki kısmı Arapça konuşurken %20 kadarının ise Kürtlerden oluştuğu tahmin edilmektedir. Ayrıca çok az bir etnik grubu oluşturan Türkmenler de ülke nüfusunda yerlerini almaktadırlar. Türkmen nüfusunun %2'lik bir kısmı oluşturduğu da yabancı kaynaklar tarafından belirtilmektedir.¹²²

Etnik çeşitlilik itibariyle karmaşık bir yapıya sahip olan Irak'ta, halkın bir kısmı göç ederek Irak'a yerleşmiş, bir kısmı ise yüzyıllardır aynı topraklarda yaşamını sürdürmüş ancak dil ve din açısından pek çok farklılık arz eden etnik gruplarla bir arada yaşamışlardır. Bu gruplar içerisinde en önemli olanları ise Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asuriler, Yezidiler, Keldaniler, Şebekler, Gergeriler ve Farslar'dır. Ancak bu grupların ülke nüfusunun ne kadarını oluşturduğuna ilişkin veriler yoktur. Bunun sebebi ise, Irak'ta 1957 yılından beri nüfus sayımı yapılmamış, darbe öncesinde 1958'de yapılan genel bir nüfus sayımı ise siyasi amaçlara hizmet ettiği için yapılan bu nüfus sayımına ilişkin oranlar gerçek bir veri olarak kullanılmamaktadır. Bununla birlikte Irak'ta genel bir nüfus sayımı 1997 yılında yapılmış olup ancak Arap milliyetçiliğinin etkisinde yapılan bu nüfus sayımı oransal olarak tam gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak ülke nüfusunun demografik yapısı genel itibariyle incelendiği zaman halkın büyük bir kısmını Araplar oluşturmaktadır.¹²³

¹²² Irak'taki Gelişmeler ve Türkiye, 2016, www.bilgesam.org/images/IRAK-5-1.pdf (16.02.2018)

¹²³ Serhat Erkmen, **Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri**, Ortadoğu Etütleri, Cilt:2, Sayı:3, Temmuz 2010, s.110-111.

3.2. Birinci Körfez Savaşı Öncesinde Ortadoğu'da Yaşanan Siyasi Gelişmeler

3.2.1. SSCB'nin Afganistan'ı İşgali

Afganistan'ın SSCB tarafından işgali, İkinci Soğuk Savaş dönemini başlatan önemli gelişmelerden biri olmuştur. Uzun yıllar monarşi rejimi ile yönetilen Afganistan'da, 1973 yılından itibaren cumhuriyet ilan edilmiş ancak 1978 yılında yapılan bir darbe ile Nur Muhammed Taraki'nin Başbakanlığında ülke yönetimi SSCB ile iyi ilişkiler geliştirerek yeni bir döneme girmiş oldu. SSCB'ye karşı olan yakınlaşma çabaları olumlu sonuçlar verdi ve bunun neticesinde Moskova, gerek ekonomik gerekse askeri olarak Afganistan'a yardım yapmaya başlamıştır. Giderek artan ilişkiler üzerine iki ülke arasında bir Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla beraber Afganistan açık bir şekilde SSCB'nin etkisi altına girmeye başladı. Ancak bu yakınlaşma SSCB'nin karşıtları olan ABD ve Çin'i rahatsız etmiştir.¹²⁴

1978 yılında yapılan darbe sonucu başa geçen Nur Muhammed Taraki, Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Ancak kırsal kesimde yönetime karşı giderek yaygınlaşan halkın sert muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bunun üzerine 1979 yılında ülkede ikinci bir darbe yapılarak Hafızullah Amin yönetimin başına geçmiştir. Hafızullah Amin'in oluşan bu kaos ortamının üstesinden gelememesi üzerine SSCB askerleri Afganistan topraklarını işgal etmeye başlamıştır. SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi uluslararası ortamda da büyük bir sorun teşkil etmiştir. İşgalin gerekçesi ise, 1978 yılında iki ülke arasında imzalanan Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşmasınının 4.maddesine dayandırılmıştır. Batı ülkeleri tarafından büyük bir tepki ile karşılaşan SSCB işgali, aynı zamanda Afganistan'da da Taliban Hareketi'nin başlamasına sebep olmuştur. Gelişmelerin ardından dönemin devlet başkanı Mihail Gorbaçov liderliğinde ülke politikaları yeniden gözden geçirilmiş ve Sovyet askeri birlikleri BM'nin arabuluculuğu sonucu Afganistan'dan geri çekilerek giriştiği harekâtı 1989 yılında sonlandırmıştır.¹²⁵

¹²⁴ İlber Ortaylı (Ed.), **Siyasi Tarih II**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015, s.157.

¹²⁵ Faruk Sönmezoglu, Hakan Güneş, Erhan Keleşoğlu, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul: DER yayınları, 2015, s. 213.

ABD bu süreçte Sovyet İşgaline karşı direnen medrese öğrencilerinden oluşan Taliban Örgütü'nü desteklemiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca SSCB'ye karşı izlediği Çevreleme Stratejisi¹²⁶ ile SSCB'nin uluslararası arenada etkisini kırmayı amaçlamıştır.¹²⁷

Sovyet işgali Afganistan'da son derece kalıcı etkiler yaratmıştır. Zira bölge ABD ve SSCB'nin birbirleri ile olan çekişmelerinden hayli yıpranmıştır. Her iki tarafında muhalif grupları desteklemesi ülke içinde kaos ortamı yaratmıştır.

Sovyet Rusya'nın 10 yıllık işgal süresi boyunca mücadele ettiği Taliban güçlerini yenilgiye uğratamayınca 1989 yılında Afganistan'dan BM'nin aldığı kararlar çekilmiştir. Bunun üzerine ülkede iç karışıklıklar tüm hızıyla devam etmiş ve 1992 yılında Taliban Örgütü yönetimin başına geçmiştir. 10 yıl sonra Usame Bin Ladin liderliğinde örgütlenen El-Kaide, Taliban askerleri tarafından örgütlenerek ABD'nin 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a karşı saldırıda bulunacaktır. Bu durum ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesine sebep olacaktır.¹²⁸

3.2.2. İran İslam Devrimi

Soğuk Savaş ile birlikte meydana gelen siyasi gelişmeler Ortadoğu Bölgesi'nde önemli stratejik olayların gelişimine sahne olmuştur. 1970'lerden itibaren bölgede giderek artan siyasi istikrarsızlık, bölgenin uzun vadede çatışmalara sebebiyet vereceğini göstermiştir. Bu süreçte gerek SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi gerekse İran-İslam devriminin vuku bulması ve ilerleyen dönemlerde İran-İrak Savaşı'nın baş göstermesi bölgede meydana gelen siyasi karışıklığı giderek arttırmaktadır.

---

¹²⁶ Çevreleme Stratejisi: ABD'nin Soğuk Savaş Döneminde Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasına karşı izlediği askeri, ekonomik ve diplomatik unsurları içeren dış politika stratejisidir. www.tuicakademi.org/cevreleme-politikasi/ (19.02.2018) George Kennan tarafından 1947 yılında Foreign Affairs adlı bir dergide yayınlanan Sources of Soviet Conduct (Sovyet Yönetiminin Temeli) adlı makalesinde ilk defa Çevreleme Stratejisinden bahsetmiştir. Stratejinin amacı: Komünizm tehlikesini bertaraf etmek ve SSCB'nin nüfuzunu kırmaya yöneliktir. Çevreleme Stratejisinin ilk yansıması ise Truman Doktrini olmuştur. www.tuicakademi.org/george-frost-kennan/ (19.02.2018)

¹²⁷ Cihangir Dumanlı, **Körfez Savaşlarının Türkiye'ye Etkileri, Yayınlanmış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara: 2012, s. 4.

¹²⁸ Dumanlı, s.5.

Tüm bu gelişmeler bir anda Körfez Bölgesi'ndeki güç dengelerini alt üst ederek sistemde oluşan istikrarsızlık, güvenlik probleminin çözülmesi için hem bölge devletleri hem de bölge dışı aktörler olan ABD ve batılı müttefikleri ön plana çıkarmıştır. 1979 yılında İran'da İslam devriminin meydana gelmesi ile birlikte Pehlevi hanedanının iktidarı son bulmuştur. Şah Rıza Pehlevi'den sonra iktidara gelen Ayetullah Humeyni büyük bir Şii kitesine hitap etmiş, Körfez bölgesinde de halkın büyük bir çoğunluğu Şii olan ve geleneksel monarşi ile yönetilen ülkeler için sürpriz bir gelişme olmuştur. İran-İslam Devrimi'ni daha iyi idrak edebilmek için devrimin arka planında gelişen nedenlere göz atmak yerinde olacaktır.¹²⁹

Devrimin sosyal, ekonomik ve siyasi sebepleri vardır. Rıza Pehlevi Şah döneminde İran ekonomik olarak zirveye ulaşmıştı. Bunda ise en önemli faktör, artan petrol fiyatları olmuştur. Üretimin çoğalması petrol fiyatlarını arttırmış ve İran'ı dünyanın dördüncü büyük petrol üreticisi ve petrol ihraç eden ülkesi durumuna yükseltmiştir. Bu dönemde eğitimden askeriye, ticaretten sağlık hizmetlerine kadar pek çok alana yatırım yapılmıştır. Ancak yaşanan bu siyasi gelişmeler karmaşık bir toplum yapısını da beraberinde getirmiştir. Artan zenginlik ve refah içerisinde halkın belli kesimlerinin adaletsiz bir gelir dağılımına tabi tutulması, sosyal gruplar arasındaki muhalefeti giderek artırmıştır. İşçi sınıfı ile kentli sınıf arasında mesafe gittikçe açılmıştır. Zenginliğin yukarıdan aşağıya doğru damlayarak inmesi beklenmiş ancak uygulamada bir türlü inemeyerek tepede asılı kalmıştır ve beklenen netice alınamamıştır. Gerek aydınlar topluluğu ve modern sınıf, gerekse ulema sınıfı ile geleneksel orta sınıf içinde toplumsal gerilimler gittikçe şiddetini artırmıştır.¹³⁰

Halk arasında gittikçe şiddetlenen muhalefet ülkede siyasi nabzı oldukça yükseltmiştir. Yaşanan gelişmeler sonucu, Şah Rıza Pehlevi iktidardan çekilmiş ve ailesi ile beraber yurtdışına kaçmıştır. Bu sırada Şubat 1979'da Paris'te sürgünde bulunan Humeyni ülkeye geri dönmüş ve yönetimin başına geçmiştir. Humeyni'nin ülkenin İslam Cumhuriyeti şeklinde tekrar yapılandırılması gerektiğini ifade eden sözleri, karşıt grupları rahatsız ettiyse de iktidara karşı olan hareketleri başarılı

¹²⁹ Tayyar Arı, **Irak İran ABD ve Petrol**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, s. 340-341.

¹³⁰ Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, Dilek Şendil (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s. 183-187.

olamamıştır. İran yeni rejimin politikalarına göre şekillenmeye başlamıştır. İran'da teşekkül eden bu gelişmeler ABD'nin de küresel çaptaki politikalarının değişmesine sebep olmuş ve İkinci Soğuk Savaş döneminin başlamasında etkin rol oynamıştır.¹³¹

1987'den 1991'e kadar olan dönemde Ortadoğu, bir dizi siyasi problemle karşı karşıya kalmış ve dış müdahalelerin de etkisiyle bölgede sonuçları pahalıya patlayacak pek çok hadise yaşanmıştır. Bunlardan ilki, Filistin halkının İsrail işgali karşısında ayaklanarak bağımsız bir Filistin devleti kurmak için intifada hareketine katılmaları olmuş ve yaklaşık olarak beş yıl sürmüştür. İkincisi ise, 1991'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle birlikte Körfez Krizinin ilk kıvılcımları başlamış oldu. Bu kriz zaman içerisinde uluslararası bir boyut kazanarak savaşa sebep olmuştur ve ABD liderliğinde oluşturulan koalisyon güçleri Irak'a hem havadan hem de karadan saldırılarda bulunmaya başlamıştır. Irak, Körfez savaşından sonra da ABD tarafından saldırılara maruz kalmıştır. Ağır ekonomik yaptırımlar uygulanarak Irak'ın bölgedeki etkinliğine son verilmek istenmiştir. Bu süreçte sadece Irak'ta değil Kuveyt ve Suudi Arabistan ülkeleri üzerinde de savaşın etkisi hayli devam etmiştir.¹³²

3.2.3. İran-İrak Savaşı (1980-1988)

İki ülke arasında sekiz yıl sürecek olan savaşın sebeplerini ana hatlarıyla incelemek konunun anlaşılması için yeterli olacaktır. İran-İrak Savaşı, 1990-1991 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin de en temel nedenlerinden birini teşkil edecektir. İki ülke arasında devam eden politik süreç, tüm Ortadoğu Bölgesini etkileyecek bir dizi hadiselerin yaşanmasına sebep olacaktır.

İran-İslam devrimi ile beraber iktidara geçen Humeyni yönetimi, ülke nüfusunun %90'dan fazlasının Şiilerden oluştuğu bir toplumda, devlet politikalarını da bu yönde şekillendirerek ülkede istikrarı sağlamaya çalışmıştır. İslam devriminden sonra İran halkı ekonomik olarak epey toparlanmış, bölgesel güç olma yolunda ilerlemeye başlamıştır. Devrim, halkı Şii olan toplumlarda büyük yankı uyandırmış, özellikle Irak'taki Şiiler üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır.

¹³¹ İlber Ortaylı (ed.) **Siyasi Tarih II**, s. 159.

¹³² William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s.519-520.

Bu süreçte Saddam Hüseyin, İran-İslam devrimiyle ülke içinde kaosu oluşturduğu bir ortamda, iki ülke arasında geçmişten beri süregelen sınır sorunlarını çözüme kavuşturmak, devrimden sonra Şii çoğunluğun iktidarı ele geçirmesiyle beraber nüfusunun bir kısmının Şii olan ülkelerdeki halkların hareketlenmelerini önlemek ve kısa yoldan zafer kazanarak gerek Irak'ta gerekse bütün Arap Dünyasında etkin bir lider olma düşüncesi savaşın başlamasında önemli rol oynamıştır. İran'ın nüfus bakımından Irak'tan kat kat fazla olması, ayrıca geniş bir coğrafyaya sahip olması, Saddam Hüseyin'in savaş düşüncesini değiştirmemiştir. Saddam Hüseyin'in ABD'den gelen yardımlara güvenmesi, onu böyle bir savaşa sürüklemeye yetmiştir.¹³³

Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliği ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki itibarı Camp David Anlaşmasıyla birlikte sarsılmış ve bununla birlikte bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. Bu durum Saddam Hüseyin'in gerek Arap dünyasında gerekse üçüncü dünya ülkelerinin liderliğini üstüne alma konusundaki isteklerini kamçılamıştır. Ayrıca İran'da İslam devrimiyle beraber Şah'ın iktidardan düşmesi de bölgede ortaya çıkan güç boşluğunu doldurma yönündeki arzularını önemli ölçüde uyandırmıştır. Saddam'ın gerek siyasal gerekse ekonomik olarak kendini yeterli görmesi onun güç mücadelesinde başarılı olacağı kanaatini uyandırıyor. Petrol rezervleri bakımından önemli bir paya sahip olan Irak, Suudi Arabistan ve İran'dan sonra dünyada üçüncü sırada yer alıyordu. Ayrıca petrolün millileştirilmesi ve OPEC'in yıllık petrol fiyatlarını artırması üzerine 1973 yılında 2 milyar dolar olan yıllık petrol geliri 1980'de 26 milyar dolara ulaşmıştır.¹³⁴

Ancak Saddam Hüseyin bu süreçte hedeflerini sekteye uğratan bir dizi siyasi problemle karşı karşıya kalmıştır. İran'da Şah rejiminin devrilmesi üzerine yönetimden uzaklaştırılan Rıza Pehlevi'nin yerine Şii lider Ayetullah Humeyni'nin geçmesi, halkın %60'ı Şii olan Irak'ın hem iç hem de dış güvenliğini tehdit etmiştir. Nitekim bir süre sonra sosyal ve ekonomik yönden geri kalan Şii toplumları Necef, Kerbela ve

---

¹³³ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2008, s. 539.

¹³⁴ Arı, **a.g.e.**, s. 540.

Bağdat'ta 1979 Şubatında ve 1980 yılı başında devrimden aldıkları ilham ile olaylar çıkarmaya başlamışlardır.¹³⁵

İki ülke arasında kriz oluşturan bir diğer gelişme ise Şattularap suyu üzerindeki hâkimiyet mücadelesi olmuştur. 1975 yılında imzalanan Cezayir Anlaşması ile beraber Kürt sorunu ve suyunun denetimi ile ilgili sorunlar çözüme kavuşturulmuş olsa bile, Saddam Hüseyin anlaşmayı zorla imzaladığını öne sürerek sonuçtan memnun kalmadığını ifade etmiştir. Saddam Hüseyin, anlaşmanın 1979'da çıkan İran devriminin oluşturduğu kargaşa ortamından faydalanılarak yapıldığını söyleyerek 1980'de Cezayir Anlaşmasını tanımadığını bildirmiştir.¹³⁶

Özetle, Saddam Hüseyin'in amaçları, İran'da teşekkül eden devrimin etkilerini engellemek, İran ile 1975'te imzaladığı Cezayir Anlaşması'yla kaybettiği toprakları geri alma düşüncesi, iki ülke arasında krize sebep olan ŞattülArap suyu üzerinde tek başına hâkimiyet kurmak, Kürt halkı üzerinde de kesin bir şekilde hâkimiyet kurmak, İran'ın Kuzistan bölgesindeki sahip olduğu petrol alanlarından mahrum etmek için Kuzistan Araplarının özgürlüklerini kazanmalarına yardım etmek, ülke içinde ulusal birlik ve beraberliği sağlamak ve her şeyden önemlisi bölgede egemen güç haline gelmek olarak sıralanabilir.¹³⁷

Nitekim tüm bu gelişmelerden sonra Irak'ın 22 Eylül 1980 tarihinde saldırıya geçmesiyle beraber savaş başlamış oldu. Saddam Hüseyin birlikleri 700 km'lik bir cephede savaşa başlamışlardır. Savaşın başlangıcında Irak, hiçbir direnişle karşılaşmadan kritik bölgelerin işgalini tamamlamıştır. Ancak süreç içerisinde Irak'ın yaptığı stratejik hatalar İran'ın kısa sürede toparlanmasını sağlamıştır. Ve 1981 yılında İran, Irak'ın işgal ettiği bütün stratejik bölgeleri geri almayı başarmıştır. Savaşın çehresi giderek İran lehinde değişmeye başlamıştır. Savaşın ilerleyen süreçlerinde ABD ve Körfez ülkeleri de savaşa müdahil olmaya başlamışlardır. 1985 yılında İran'a gizlice silah satan Reagan yönetiminin açık vermesiyle birlikte bütün kamuoyu İran-İrak savaşına dikkatleri çekmiştir. Bunun üzerine iki ülke arasında barış sağlanması için BM

---

¹³⁵ Arı, **a.g.e.**, s. 540

¹³⁶ Arı, **a.g.e.**, s. 542.

¹³⁷ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, s.404.

Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararı kabul edilmiştir. Ancak bu karar İran tarafından olumsuz karşılanmıştır.¹³⁸

1988 yılında Irak, SSCB, İngiltere ve Fransa'dan aldığı silah yardımıyla Halepçe'de katliam yaparak 5000 sivilin ölmesine sebep olmuştur. Bu olay tarihte Halepçe Katliamı olarak yerini almıştır. 1988 yılı sonlarına doğru gücü zayıflayan İran BM'nin 598 sayılı kararını kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece sekiz yıl süren savaş 18 Temmuz 1988 tarihinde son bulmuştur. Taraflar arasında 25 Ağustos 1988 yılında Cenevre'de bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır.¹³⁹

3.3. Birinci Körfez Savaşı (1990-1991)

Bu bölümde Birinci Körfez Savaşı'ndan 11 Eylül 2001 yılında ABD'nin egemenlik sembolü olarak tanımlanan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a karşı yapılan terör saldırıları ve İkinci Körfez Savaşı'na sebep olan gelişmeler ele alınacaktır. Birinci Körfez Savaşı sürecinde BM'nin Irak'a karşı aldığı önlemler ve bu süreçte gerek bölgesel gerekse bölge dışı aktörlerin sürecin gelişmesinde oynadıkları roller ve süreci tetikleyen dinamiklerin neler olduğu üzerinde araştırmamız yoğunlaşacaktır. Sorunların kaynağına inmek Irak ile ilgili gelişmeleri anlamak açısından gayet yerinde olacaktır. Soğuk Savaş döneminin en olumsuz gelişmelerinden biri olan Irak sorunu sonuçları itibarıyla de oldukça karmaşıktır. Birinci Körfez Savaşından arta kalan sorunların tam manasıyla çözüme kavuşturulamamış olması İkinci Körfez savaşının çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreç BM'nin uluslararası devletler sistemi içindeki rolü açısından oldukça önem arz etmektedir.¹⁴⁰

Birinci Körfez Savaşı, Soğuk Savaş döneminin en önemli gelişmelerinden biri olmuş, aynı zamanda savaşın başlamasında ABD'nin uluslararası devletler sistemindeki baskın rolünün de etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu savaş sürecinde BM'nin barış ve güvenliği sağlama noktasında önemli bir rol üstlenmesini sağlamış, bu durum hem uluslararası ilişkiler hem de uluslararası hukuk bakımından oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Birinci Körfez Savaşı sonrası dünyadaki dengeler önemli oranda

¹³⁸ Ortaylı (ed.) **Siyasi Tarih II**, s.160.

¹³⁹ Ortaylı (ed.) **a.g.e**, s. 160.

¹⁴⁰ Zafer Akbaş, **Irak**, Ankara: Barış Kitap, 2011, s.18.

değişmiştir. Bu değişim yenedünya düzeninin inşasına zemin hazırlayan bir geçit noktası olmuştur.¹⁴¹

Ortadoğu Bölgesi geçmişten beri üzerinde politikalar üretilen, bölgesel ve küresel ölçekte güç mücadelelerinin rekabet noktasını oluşturan, çıkar ve menfaatler uğruna kan dökmekten çekinilmeyen kritik bir coğrafya olagelmıştır. Ortadoğu Bölgesinin en önemli ülkesi olan Irak, dünyadaki petrol rezervleri açısından oldukça önem arz eden bir ülkedir. Irak'ın bu bağlamda avantajları olduğu gibi dezavantajları da olmuştur. Irak'ın Ortadoğu'da bölgesel bir güç olarak yükselmesine olanak sağlayan stratejik enerji kaynakları, bölge dışındaki aktörleri üzerine çekmeye devam etmiştir. Dolayısıyla Irak, gerek bölgesel güçler tarafından gerekse küresel güçler tarafından üzerinde sürekli politikalar üretilen ve kontrol sağlanmak istenilen, jeopolitik önemi haiz bir ülke olmuştur. Bu çerçevede Birinci ve İkinci Körfez Savaşı sürecinde Irak ile ilgili izlenen politikaların temelinde daima sahip olduğu stratejik enerji kaynakları vardır. Çalışmamızın amacını daha iyi idrak edebilmek için, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacak ve bu çerçevede BM'nin savaş sürecinde aldığı kararlar detaylı bir şekilde incelenecektir.

3.3.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali

Birinci Körfez Savaşı (1990-1991) 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i gerek ekonomik gerekse siyasi sebeplerden dolayı işgal etmesi ile başlamış oldu.¹⁴²

Savaş, 17 Ocak ve 28 Şubat tarihleri arasında 28 devletten teşekkül eden BM koalisyon güçlerinin, ABD öncülüğünde güç kullanarak Irak'ı Kuveyt'ten çıkarması ile sona ermiştir. 17 Ağustos ve 28 Şubat 1991 tarihleri arasında yaşanan gelişmeler Körfez Krizi olarak adlandırılmaktadır. Çöl Kalkanı (Desert Shield) ya da Çöl Fırtınası (Desert Storm) adı verilen askeri operasyonlarla BM bünyesindeki koalisyon güçleri Ocak 1991'de başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer ülkelere saldırıları engellemek amacıyla Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için Irak'a karşı askeri harekât düzenlemişlerdir.

---

¹⁴¹ Akbaş, a.g.e, s.18.

¹⁴² Mehmet Öztürk, **I.Körfez Savaş'ından (1990-1991) 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri**, Akademik Bakış Dergisi (elektronik versiyon), sayı:19, Ocak-Şubat-Mart-2010, s.1.

Çöl Kalkanı adı altında başlayan harekât 17 Ocak'tan itibaren Çöl Fırtınası adıyla bir kara harekâtına dönüştürülmüş ve ABD tarafından güç kullanılarak Irak Kuveyt'ten çıkartılmıştır. 17 Ocak 1991 kara harekâtından sonra "Çöl Tilkisi" adlı operasyon ile 16-19 Aralık 1998 yılında bir hava harekâtı düzenlenmiştir. Hava harekâtının amacı ise Irak'ın sahip olduğu Kitle İmha Silahlarını ortadan kaldırmak maksadıyla yapılmıştır. Desert Fox Strike denilen bu operasyon ise Amerikan General Norman Schwarzkopt komutasında yürütülmüştür.¹⁴³

Irak'ın Kuveyt'ten güç kullanılarak çıkarılması ABD bünyesinde oluşturulan koalisyon güçleri tarafından gerçekleştirildiği yukarıda belirtilmiştir. Bu noktada BM'nin devletlerarasında oluşan hukuki sorunları barışçı yollarla çözme yoluna gitmesi, BM'nin uluslararası barış ve güvenliği sağlama noktasındaki etkin rolünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim Körfez Krizi ile birlikte dünya ekonomisindeki düzeni bozma girişimi BM şartlarına uygun karar mekanizmaları aracılığıyla önlenmiştir. Bu bağlamda BM Irak'a yönelik askeri müdahale kararı alarak sorunu çözmeye çalışmıştır ancak krizin etkileri uzun zaman devam etmiştir.¹⁴⁴

Birinci Körfez Savaşı'nın ekonomik ve siyasal sebepleri işgalin başlamasında önemli etkiyi oluşturmuştur. Savaş öncesi ABD'nin Irak'a yönelik izlediği politikalar savaşın genel seyrini değiştiren önemli gelişmelere sebebiyet vermiştir. Nitekim Saddam Hüseyin 1980-1988 yılları arasında İran ile gerçekleştirdiği sekiz yıllık savaş süreci içerisinde ekonomik açıdan oldukça zayıf düşmüş ve bu çerçevede hem ekonomik durumunu güçlendirmek hem de savaş sırasında diğer Arap ülkelerinden aldığı borçları ödeyebilmek için 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'e karşı harekâta girişmiştir. Ayrıca tarihten beri süregelen Kuveyt ile olan sınır anlaşmazlığını gündeme getirmiş ve isteklerinin gerek Arap devletleri gerekse batılı devletlerce ciddiye alınmaması üzerine Kuveyt'e karşı harekâta geçerek 20 Temmuz 1990 yılında Kuveyt sınırına 30.000 civarında askeri birlik konuşlandırmıştır. Fakat bu süreçte ABD Irak'ın giriştiği bu harekâtı bir işgal olarak değerlendirmemiş, Saddam'ın, Kuveyt'in düşürdüğü petrol

---

¹⁴³ Akbaş, **Irak**, s.20.

¹⁴⁴ İlyas Doğan, **Devletler Hukuku**, Ankara: Astana Yayınları, 2003, s.299-300.

fiyatlarını yükseltmek ve isteklerinin kabul edilmesini sağlamak için verdiği bir gözdağı olarak nitelendirmiştir.¹⁴⁵

Amerika'nın Irak'ın Kuveyt'i işgali konusunda tarafsız bir politika izlemesi, Saddam Hüseyin'i daha çok cesaretlendirmiştir. Gerek Irak gerekse Kuveyt Ortadoğu Bölgesinin en kritik iki ülkesidir. Dolayısıyla bu bölgelerde yaşanan gelişmeler uluslararası barış ve güvenliği olumsuz yönde tehdit etmiş ve bu bölge ile ilgili izlenilen politikaları da etkilemiştir.¹⁴⁶

3.3.2. Siyasi Sebepler

Zamanla ekonomik buhran yaşayan Irak çareyi Kuveyt'e girmekte bulmuştur. İşgalin altında yatan en önemli siyasi sebep, Irak'ın İran ile yaptığı savaşta üstünlük sağlayamamasıdır. Bu durum Irak rejimini siyasal ve ekonomik açıdan ciddi anlamda olumsuz etkilemiştir. Savaşın sebep olduğu yıkım, rejim ve liderin içinde bulunduğu durumu kötü etkilemiştir.¹⁴⁷

Saddam Hüseyin'in 1980-1988 yılında İran ile yaptığı savaşta başta İsrail olmak üzere birçok Arap ülkesinden silah yardımı alarak 50 yıllık petrolünü bu savaşla birlikte 8 yılda harcamıştır. Irak aldığı silah yardımları ile Kuveyt'e karşı harekete geçmiştir ancak savaş sırasında Kuveyt'e karşı elde etmek istediği başarıyı sağlayamamıştır.¹⁴⁸

Irak içinde bulunduğu ekonomik ve politik sorunları aşmak için Kuveyt ile ilgili konulara daha çok eğilerek bu durumdan kurtulmaya çalışmıştır. İran'ı kendileri için potansiyel bir tehlike olarak gören Arap devletleri savaş esnasında Saddam Hüseyin'e borç vermekten çekinmemişlerdir.¹⁴⁹

Birinci Körfez Savaşı'nın bir diğer siyasi sebebi, Irak'ın komşusu Kuveyt ile olan sınır anlaşmazlığı sorunudur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı

¹⁴⁵ Mustafa Kayar, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003,s. 181.

¹⁴⁶ Akbaş, **Irak**, s.20.

¹⁴⁷ Marian Farouk Sluglett ve Peter Sluglett, **Irak Since 1958 From Revolution To Dictatorship**, London: Newyork I.B Tauris&Co LTD Publishers, 1990, s.262.

¹⁴⁸ Berkay Sadi Türkyol, **Ölüm Bataklığı Ortadoğu**, İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2010,s.124.

¹⁴⁹ Akbaş, **Irak**, s.22.

kararına göre her iki devlet, 4 Ekim 1963 Bağdat Anlaşması ile belirlenen sınırların korunması hususunda birbirlerine karşı problem çıkarmayacaklarına dair hükümler yer almıştır. Anlaşmaya göre, Irak ve Kuveyt iki bağımsız egemen devlet olarak birbirlerini tanıma ve iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin kurulması ile ilgili konuları kapsayan bir anlaşma imzalamışlardır. Böylece her iki ülke arasında da ihtilaf konusu olan sınırlar ve adaların statüsünün belirlenmesi ve tarafların bu konuda birbirlerine saygı göstermeleri istenmiştir.¹⁵⁰

Irak'ın Kuveyt tarafından davet edildiklerini iddia etmesi üzerine Saddam Hüseyin Kuveyt ile sınır meselesini tekrar gündeme getirmiştir. 8 yıl süren İran-Irak savaşı boyunca Kuveyt'in Irak'ın aleyhine olacak şekilde Irak topraklarını ele geçirdiğini iddia etmiştir. Ayrıca Kuveyt yönetiminin Irak'a karşı olan olumsuz tavrının Irak'ı rahatsız ettiğini ve ABD'nin deniz kuvvetlerinin Körfez bölgesinde konuşlanmış olması Saddam Hüseyin için bölgenin güvenliği açısından tehdit unsuru oluşturuyordu.¹⁵¹

Görüldüğü üzere Birinci Körfez Savaşı'nın çıkmasında bölge dışındaki aktörlerin rolü olduğu gibi bölgesel bir güç olan Kuveyt ile yaşanan siyasi sorunlar da etkili olmuştur. Nitekim 1990 yılında Mayıs ayında yapılan bir toplantıda Irak'ın Kuveyt ile anlaşmazlık içinde olması savaşı tetikleyen önemli gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Toplantıda, Irak, Kuveyt'ten düşürdüğü petrol fiyatlarını arttırmasını ve her iki ülke için ortak bir bölge olan Rumeyla Bölgesinden Kuveyt'in çıkardığı haksız petrol karşılığında Irak'a 24 milyar dolar vermesini talep etmiştir. Ayrıca Kuveyt'e olan 30 milyar dolar olan borcunun silinmesini Arap Birliği Genel Sekreterinden istemiştir.¹⁵²

Süreç içerisinde Saddam Hüseyin bölge içinde ve dışında önemli gelişmelere sebebiyet veren pek çok saldırılarda bulunmuştur. İsrail'e karşı nükleer silah kullanmaya dair bazı imalarda bulunması üzerinde Arap İşbirliği Konseyi 23 Şubat tarihli bir toplantıda Arap devletlerinin bölgesel ve küresel siyasette daha sert bir tutum

¹⁵⁰ Mesut Özcan, **Sorunlu Miras Irak**, İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s.72.

¹⁵¹ Ertan Efeğil, **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikasında Karar Verme Modeli**, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2002, s.47-48.

¹⁵² Baskın Oran, **Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998, s.44.

sergilemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Saddam Hüseyin, bölgesel barışı ancak Arap iktidarının destekleyeceğini ifade etmiş ve İsrail'e karşı üstü kapalı bir şekilde tehditlerde bulunarak etrafındaki Arap Devletlerini yanına çekmeye başlamıştır.¹⁵³ Ayrıca Filistin'in kurulmasına yönelik çözüm önerileri alınmasını da desteklemiştir.¹⁵⁴

Saddam Hüseyin bu sırada ülke içinde güvenliği sağlamaya yönelik bir dizi önlemler almaya başlamıştır. Bölgede güçlü olma adına hesaplar yapan Saddam Hüseyin, bu bağlamda kimyasal balistik ve nükleer silahlanma yoluna gitmiştir. Saddam Hüseyin, muhalif grupları tasfiye ederek, ülke içindeki Şii ve Kürt grupları da kontrol altına alarak konumunu oldukça güçlendirmiştir.¹⁵⁵

Saddam Hüseyin'in işgale yönelik attığı adımlardan biri de, Kuveyt'e ait olan Verbe ve Bubiyan Adalarının kendisine bir süreliğine kiralanmasını talep etmesidir. Irak yönetimi tarihten beri Kuveyt'in bir Irak vilayeti olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Bu yüzden Verbe ve Bubiyan adaları üzerinde hak iddia etmek için söz konusu adalar hususundaki isteklerini sürekli yinelemiştir. Çünkü bu adalar, Umm Kasr Limanı'nın giriş ve çıkışlarını kontrol etmek gibi önemli bir görevi üstlenmiştir ve dolayısıyla Irak'ın körfezde olan tek çıkış noktası bu iki ada olmuştur. Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkışını kontrol eden ve stratejik konum açısından da en önemli olan ada Bubiyan Adası'dır. Ancak Irak'ın söz konusu adalar üzerindeki talepleri Kuveyt tarafından hep olumsuz karşılanmıştır.¹⁵⁶

İşgalin siyasi sebepleri arasında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e yönelik geçmişten gelen ihtirasları vardır. Zira Saddam Hüseyin Kuveyt'in Osmanlı Devleti döneminde Basra vilayetinin bir kazası olarak görmesinden dolayı Kuveyt üzerinde söz sahibi olmak istemiştir. Zira Kuveyt İngiltere tarafından oluşturulmuş yapay bir devletti ve bir an evvel bu iki ülkenin birleşmesi gerektiğini düşünmüştür. Osmanlı

---

¹⁵³ Michael N. Barnett, "The End Of The Arap State System? Arap Politics Since The Gulf War" , **Dialogues İn Arap Politics: Negatiations İn Regional Order**, New York: Columbia University Press, 1998, s.215.

¹⁵⁴ Kayar, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu** s. 113.

¹⁵⁵ Veysel Ayhan, Ferhat Pirinçi, **Tarih Yeniden Yazılırken: Saddam Hüseyin**, Ankara: Barış Platin Kitabevi, 2008, s.108-109.

¹⁵⁶ Abdullah Taşkesen, **Ortadoğu'daki ABD**, İstanbul: Değişim Yayınları, 2008, s. 207.

Devleti'nden sonra sınırların tam olarak belirlenememesi, bölgede etnik, dini ve siyasi açıdan pek çok istikrarsızlıklara yol açmıştır.¹⁵⁷

Saddam Hüseyin Kuveyt üzerindeki hak iddialarını açıkça belli etmese de Kuveyt'i her zaman Irak'ın bir toprağı olarak görmüştür.¹⁵⁸ Kuveyt'in elde edilmesi Saddam Hüseyin için politik ve siyasi açıdan Ortadoğu'da büyük bir güç sahibi olmayı ifade etmekteydi. Kuveyt'in askeri ve jeostratejik konumu ve zengin petrol rezervlerine sahip olması bu bölgenin jeopolitiğı açısından da oldukça önem arz etmekteydi.¹⁵⁹

Kuveyt, Irak ve İran için genel olarak Batı emperyalizminin özel olarak Britanya'nın kendi hedefleri doğrultusunda oluşturduğu ayrı bir emirlikti ve Irak'ın gelişmesini engellemek için atılmış bir adımdı. Yani Irak'a göre Kuveyt'in bağımsızlığa hakkı yoktu. Zaten Osmanlı'dan beri Kuveyt Basra vilayetinin bir kazasıydı ve Irak'tan kesinlikle ayrılamazdı.¹⁶⁰

Son olarak ABD'nin Irak ile ilgili izlediğı politikalar savaşın siyasi sebeplerinin perde arkasını oluşturmuştur. ABD'nin bu süreçteki en büyük endişesi güç dengesinin kendi aleyhine değişmesiydi. Zira bölgedeki hâkim güç olarak Irak veya İran'ın olması ABD'nin menfaatlerine tamamen ters düşüyordu. ABD'nin Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine müsaade etmesi Irak'ın petrol kapasitesini ikiye katlamasına sebep olacak ve Irak Ortadoğu'da İsrail'den sonra en büyük güç haline gelmiş olacaktı. Irak'ın gerek körfezde hegemonyasını oluşturması gerekse İsrail'i açıktan açığa tehdit edecek konuma ulaşması ABD'nin prestijine büyük bir darbe vuracaktı. Dolayısıyla ABD Irak'a doğrudan müdahale ederek çıkarlarını koruma altına almış ve körfezde hâkim güç olmak için körfez savaşına öncülük etmiştir.¹⁶¹

---

¹⁵⁷ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: Dora Basım Yayın, 2004, s. 467.

¹⁵⁸ Taşkesen, **Ortadoğu'daki ABD**, s. 206.

¹⁵⁹ Akbaş, **Irak**, s.25.

¹⁶⁰ Arthur Goldschmidt Jr. Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Aydemir Güler (çev.) İstanbul: Doruk Yayınları, 2011, s. 21.

¹⁶¹ Hakan Tunç, **Amerika'nın Irak Savaşı**, İstanbul: Harmoni Yayınevi, 2004, s. 24.

Özetle, Irak 11 Eylül'den sonra değil 1990'lardan itibaren ABD'nin hedef tahtasına oturtulmuştur. Bunun en önemli nedeni ise ABD'nin küresel ölçekte liderliğine meşruiyet kazandırmak istemesi olmuştur.¹⁶²

3.3.3. Savaşın Ekonomik Nedenleri

Körfez Savaşı'nın çıkmasındaki en önemli sebepler, siyasi olduğu kadar ekonomik sebepleri de içermektedir. Zira Ortadoğu'nun en stratejik bölgesinde bulunan Irak'ın en önemli ekonomik kaynağı sahip olduğu petrol rezervleridir. Dolayısıyla bölge, bölge içi çatışmalara maruz kaldığı gibi bölge dışı müdahalelere de olanak sağlamıştır. Uluslararası devletler sisteminde güç sahibi olmak isteyen her devlet ekonomik çıkarlarını gözetmek durumundadır. Devletlerarası rekabetlerin ortak noktasını hiç şüphesiz ekonomik ve politik kaygılar oluşturmuştur. Dolayısıyla Irak, gerek jeopolitik konum itibariyle stratejik bir bölgede yer alması gerekse Ortadoğu petrolerinin çoğunluğunu oluşturan zengin rezervlere kaynaklık etmesi açısından pek çok ülkenin üzerinde söz sahibi olmak isteyeceği bir bölge olmuştur. Bu sebeple ekonomik sebepler, savaşın başlamasında en büyük rolü oynamıştır diyebiliriz.

Irak, 1980-1988 yılları arasında İran-İrak savaşı sırasında oldukça ağır zayıatlar vermiş, ekonomik olarak da güç duruma düşmüştür. Ekonomik kaynakların büyük bir bölümünü askeri harcamalar için ayırması Irak'ı bu anlamda çok fazla olumsuz etkilemiştir. Savaş harcamalarının Irak'ın ekonomisinde büyük kayıplar meydana getirmesi Saddam Hüseyin'i farklı ekonomik politikalar uygulamaya sevk etmiştir. Ancak izlediği politikalar mali açıklığı kapatmaya yetmediği gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁶³

Irak bu savaş sonrasında oldukça yüklü bir borcun altına girmiştir. Irak gerek ekonomisini tekrar düzeltmek gerekse borçların yükümlülüğünden kurtulmak için politik adımlar atarak savaşa meşruiyet kazandıracak sebepler aramaya başlamıştır. Bu bağlamda Kuveyt ve BAE'nin aşırı petrol üretimi yaparak petrol fiyatlarını düşürdüğünü bunun da Irak'ı 14 milyar dolar zarara uğrattığını ileri sürmüştür. Ayrıca Kuveyt'in Rumeyla bölgesinde petrol kuyuları açarak petrol çaldığını iddia etmiş ve

¹⁶² Sedat Laçiner, **Irak Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye**, Ankara: Roma Yayıncılık, 2004, s.14.

¹⁶³ Akbaş, **Irak**, s.30.

buna karşılık Kuveyt'ten 2,4 milyar dolar tazminat istemiştir. Irak Kuveyt'e karşı ekonomik talepler öne sürerken aynı zamanda isteklerinin sonuçlanmasını beklemeden Kuveyt sınırına asker yığmaya başlamıştır.¹⁶⁴

Böylece Irak, işgalin zeminini oluşturarak savaşın ilk kıvılcımlarını yakmıştır. Irak'ın amacı, Kuveyt üzerinde söz sahibi olmak ve bölgede etkin güç haline gelebilmek için, Kuveyt'in haksız yere petrol çıkarmasını ve petrol fiyatlarını düşürerek kendisini zarara uğrattığını gerekçe göstermiştir. Irak, Kuveyt'i işgal ederse Ortadoğu'da Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol rezervlerine sahip ülke konumuna yükselecekti.¹⁶⁵

Bu çerçevede Irak, İran-İrak savaşında kendisine destek veren Kuveyt ve Suudi Arabistan'a olan borçlarından kurtulmak istemiş ve savaş sonunda Kuveyt'e baskı yaparak borçlarını silmesini istemiştir.¹⁶⁶ Irak'a göre Kuveyt'in işgali hem ekonomik sorunlardan kurtulmak için bir yol hem de bölgede siyasi liderliği üstlenmek ve hâkim güç olmak için bir fırsattı. Kuveyt'in Saddam Hüseyin'in isteklerine olumsuz cevap vermesi üzerine Irak, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir.

3.3.4. Savaşın BM'ye İntikal Etmesi ve BM'nin Irak İle İlgili Aldığı Kararlar

Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesi üzerine işgali sona erdirmek için uluslararası toplum harekete geçmiştir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler örgütü en fazla faaliyet gösteren örgütlerden biri olmuştur. Sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesi için pek çok girişimlerde bulunulmuş ve ortaya muhtelif barış önerileri atılmıştır.¹⁶⁷

BM örgütü barış ve güvenliğin sağlanması noktasında pek çok önemli görevi üstlenmiştir. Milletlerarası anlaşmalar sistemin oluşmasında en etkin kaynaklardır. Devletler hukuku bakımından önem arz eden BM kurucu metni birçok milletlerarası

¹⁶⁴ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, s.436.

¹⁶⁵ Arı, **a.g.e** s.436.

¹⁶⁶ Abdülkadir Gerçeksever, **Kayıp Kimlik Basra Körfezi**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s.214-215.

¹⁶⁷ Serdar Örnek, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı: 1991 ve 2003 Irak Harekâtları**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 102.

konferansın toplanması sonucu oluşmuştur. BMGK bünyesinde alınan kararlar üye devletlerin çoğunluğunun onayı ile yürürlüğe girmektedir.¹⁶⁸

BM anlaşma metnine göre öngörülen sistemin oluşturulamaması durumunda barış ve güvenliğin sağlanması için farklı çözüm arayışları gerekli görülmüştür. Zorlama tedbirleri Güvenlik Konseyi bünyesinde olmasına rağmen anlaşmada beyan edilen yöntemden tamamen uzaklaşmıştır. Güvenlik Konseyi'nin izni başvurabilen ve dileyen üye devletlere operasyonu büyük bir devletin üstlenmesi durumunda verilmiştir. Güvenlik Konseyi 1990 Körfez Krizi'ne kadar çok nadir durumlarda barışa yönelik tehdit ve güvenliğin ve sükûnetin bozulması durumlarının gerçekleştiğini belirtmiştir. Güvenlik Konseyi'nin 39. Maddesine göre gerekli saptamayı yaptıktan sonra uygulanması gereken maddeleri özel anlaşmaların yapılamamasından dolayı uygulayamamıştır. Ancak bunun yerine üye devletlere kuvvet kullanma izni verilmiştir. Güvenlik Konseyi müdahale etmesi gereken birçok çatışmaya bu sebepten dolayı karşı koyamamıştır. Bu nedenle BM'nin zorlama operasyonu olarak faaliyet gösterdiği tek hadise 1950 Kore Olayıdır. Bu süreçten sonra 1990'a kadar uzlaşma sağlanamamıştır. 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile birlikte BM, ilk kez zorlama harekâtını gerçekleştirmiştir.¹⁶⁹

BM, Irak'a karşı olan müdahalesinde yetkilerini bizzat kullanmamış ancak yukarıda belirtildiği gibi operasyonu büyük bir gücün üstlenmesi durumunda kuvvet kullanma yetkisini bir grup devlete devretmiştir. Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararında Irak'a ilişkin müdahalenin hangi anlaşma kapsamında yapılacağı belirtilmediği gibi müdahaleye ilişkin yöntemlerin ve katılımcıların net olarak tespiti yapılamamıştır. Ayrıca koalisyon güçleri müdahale esnasında BM adına hareket etmemişler ve BM bayrağından bağımsız davranmışlardır.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Enver Bozkurt, Yasin Poyraz, Mehmet Akif Kütükçü, **Devletler Hukuku**, Genişletilmiş 6. Baskı, Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2010, s. 313.

¹⁶⁹ Funda Keskin, **BM ve Kuvvet Kullanma**, Avrasya Dosyası, BM Özel, İlkbahar, 2002, Cilt:8, Sayı:1 s.162-174.

¹⁷⁰ Deniz Ülke Arıboğan "Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak Birleşmiş Milletler ve Temel Sorunları", Avrasya Dosyası BM Özel Sayısı, Cilt:8, Sayı:1 (İlkbahar 2002), s.137.

2 Ağustos 1990 Körfez Savaşı'na yönelik BM tarafından müdahalelerde bulunularak krizin barışçıl yollarla çözümüne yönelik bir dizi önlemler alınarak işgal durdurulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede BMGK 2 Ağustos 1990 yılında 660 sayılı kararı, 6 Ağustos 1990'da 661 sayılı kararı, 9 Ağustos 1990'da 662 sayılı kararı, 18 Ağustos 1990'da 664 sayılı kararı, 25 Ağustos 1990'da 665 sayılı kararı, 13 Eylül 1990'da 666 sayılı kararı, 16 Eylül 1990'da 667 sayılı kararı, 24 Eylül 1990'da 669 sayılı kararı, 25 Eylül 1990'da 670 sayılı kararı, 29 Ekim 1990'da 674 sayılı kararı, 28 Kasım 1990 yılında 677 sayılı kararı ve 29 Kasım 1990'da en önemli karar olan 678 sayılı kararlarını tekrarlamıştır.¹⁷¹

Irak'ın Kuveyt işgaline yönelik operasyonlarını geri almada başarısızlık göstermesi ve iddia ettiği ilhak girişimini sona erdirmemesini kınayarak 1990 yılında sırasıyla 660, 662, 664 ve 687 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarının ihlal edilmesi durumunda üçüncü ülke vatandaşlarının iradesine karşı uluslararası insancıl hukuk kuralları beyan edilmiştir.¹⁷²

BM işgale ilişkin sırasıyla tam 13 tane karar almıştır. Bunlardan 5'i 1991'de sadece Irak ve Kuveyt'i ilgilendiren kararlar olmuştur. Bunlardan başka sadece Irak ile ilgili olarak yedi ayrı BMGK kararı ve birde buna ek olarak Irak ve İran'ı ilgilendiren 685 sayılı karar olmak üzere toplamda 13 karar alınmıştır.¹⁷³

Bu kararlardan özellikle 660, 661, 665, 678, 687, 688 sayılı kararları en önemli BMGK kararlarıdır. Güvenlik Konseyi 660 sayılı karar bünyesinde Irak'ın Kuveyt'ten derhal çekilmesini istemiştir. Irak'a karşı ekonomik ve siyasal açıdan kapsamlı kararlar alınmasını 661 sayılı kararla üye devletlere emretmiştir. 678 sayılı kararla gerek orada bulunan devletlere gerekse Kuveyt'le doğrudan ilişkisi bulunan devletlere, Irak'ın işgali durdurması için gereğini yapma yetkisini vermiştir. 1991 tarihli 687 sayılı karar ile askeri birliklerden arındırılmış bölgeler belirlenmiş ve kullanılan silahların tamamen imhası istenmiştir. 1991 yılının 688 sayılı kararına göre ise, uçuş yasağı olan bölgeler

¹⁷¹ United Nations Security Council Resolutions 1990, <http://www.un.org/Docs/scres/1990/scres90.htm>. (14.03.2018)

¹⁷² United Nations Security Council Resolutions 1990, [https://undocs.org/S/RES/670\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/670(1990)) (14.03.2018)

¹⁷³ Akbaş, **Irak**, s.35.

saptanmış ve göçün uluslararası güvenlik ve barışı tehdit ettiğine yönelik hükümler belirlenmiştir.¹⁷⁴

2 Ağustos 1990 tarihinde alınan 660 sayılı karar, 39. ve 40. Maddeler uyarınca Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten kayıtsız şartsız olarak derhal çekilmesini emretmiştir. Ardından 6 Ağustos 1990'da alınan 661 sayılı kararda Irak'a ilişkin ekonomik ve siyasi açıdan geniş kapsamlı bir dizi önlemler alınmasını üye devletlere devredilmiştir. Irak kuvvetlerinin 660 sayılı karar uyarınca kayıtsız şartsız Kuveyt'ten çekilmemesi üzerine 29 Kasım 1990 yılında 678 sayılı karar alınmıştır. Ardından 3 Nisan 1990'da ateşkes ve barış şartlarını düzenleyen 687 sayılı karar alınmıştır. Alınan bu kararda askerden arındırılmış bölgeler tespit edilerek, terörle savaşım yükümü yüklenilmiş ve Irak'ın kullandığı kitle imha silahlarının denetlenmesi öngörülmüştür. Saddam Hüseyin kuvvetleri yenilip Kuveyt'ten çekilince Irak'ın kuzeyine doğru yönelmişlerdir. Bu süreçte 500.000 kadar Kuzey Iraklı savaş mağdurları Türkiye sınırlarına dayanarak can güvenliklerini korumaya çalışmışlardır. Güvenlik Konseyi toplu göç hareketinin uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle 688 sayılı kararını almıştır. 688 sayılı kararın tam olarak yerine getirilmesi içinde Irak'ta uçuşa yasak olan bölgelerin tespiti yapılarak bazı radar tesisleri gibi bölgelere askeri harekâtlar düzenlenmiştir.¹⁷⁵

Görüldüğü üzere Güvenlik Konseyi kapsamında Irak'a ilişkin alınan en önemli kararlar kısaca bu şekilde belirtilmiştir. Savaş sırasında ve savaş sonrasında alınan kararlar olmak üzere iki grupta toplayacağımız BMGK kararlarının hükümlerini daha tafsilatlı incelemek üzere bu maddeler üzerine detaylı bir şekilde yoğunlaşılacaktır.

3.3.5. İşgal Sırasında Alınan BM Güvenlik Konseyi Kararları

2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine BMGK bir toplantı düzenlemiş, yapılan görüşmelerin akabinde işgale ilişkin 660 sayılı ilk kararı almıştır. Görüşmelerde Irak'ın Kuveyt'i işgaline yönelik harekâtının uluslararası sistemde barış

---

¹⁷⁴ Sevin Toluner, "Gündemdeki Irak Söyleşisine Katkı", Sevin Toluner (Ed.), **Milletlerarası Hukuk Bakımından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, içinde (501-511), İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2004, s.505.

¹⁷⁵ Toluner, **a.g.e**, s.502-506.

ve güvenliğe gölge düşürdüğü belirlenmiştir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler tüzüğü'nün 39. ve 40. Maddelerinin hükümleri gereğince;

- Irak'ın Kuveyt'i işgali uluslararası bir örgüt olan BM tarafından şiddetle kınanmıştır.
- BMGK Irak'ın bütün askeri birliklerini kayıtsız şartsız derhal işgal öncesi sınırlarına geri çekmesini emretmiştir.
- Irak ve Kuveyt'in aralarındaki farklılığın çözümü için Birleşmiş Milletler derhal yoğun müzakerelere başlanması için istekte bulunmuş ve bunun için Arap devletlerin emniyeti başta olmak üzere bütün girişimleri desteklediğini belirtmiş, alınan karara uyulmasını sağlamak için daha fazla çözüm önerisi sunmak ve gerektiğinde BM'nin yeniden toplanacağı kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶

660 sayılı karardan hemen sonra 6 Ağustos 1990'da 661 sayılı karar alınmıştır. BMGK 661 sayılı karara göre; alınan karara uyulmadığı sürece Irak işgali devam edecek, savaşın sebep olduğu maddi yıkımın sonuçları daha da ağırlaşacak dolayısıyla insan yaşamı tehlikeli bir durum arz edecektir. İşgalin sona ermesi durumunda Kuveyt, egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü yeniden tesis edecektir. Kuveyt hükümeti 660 sayılı karara uyacağını belirtmiş, barış ve güvenliğin sağlanması hususunda BM tüzüğü kapsamında belirtilen bütün sorumlulukları gözetmiş, Irak'ın düzenlediği silahlı saldırıya mukabil, kararın 51. maddesi uyarınca bireysel veya toplu olarak savunma hakkını onaylamıştır. Irak'ın 660 sayılı karara uymadığı ve meşru Kuveyt hükümetinin uluslararası sistemde otoritesini sarstığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi Irak'ın 660 sayılı kararın 2. paragrafına uymasını sağlamak ve Kuveyt hükümetinin sarsılan otoritesini yeniden tesis etmek adına bir takım önlemler almaya karar vermiştir.¹⁷⁷

Ayrıca tüm devletlerin Irak veya Kuveyt'te herhangi bir suretle ticari veya sınai faaliyetlerde bulunmayacağı, kamuya ait kurum ve kuruluşlarda herhangi bir şekilde ekonomik ve mali kaynaklardan yararlanmayacağına dair karar alınmıştır.

¹⁷⁶ BMGK Kararı, 2 Ağustos 1990, 660 (1990), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660\(1990\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660(1990)) (14.03.2018)

¹⁷⁷ BMGK Kararı, 6 Ağustos 1990, 661 (1990) [https://undocs.org/S/RES/661\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/661(1990)) (14.03.2018)

Sadece insani yardım amaçlı olmak üzere tıbbi malzemelerin kullanılmasına izin verilmiştir.¹⁷⁸

BM verilen kararın öncesinde verilmiş olan sözleşme veya lisans dikkate alınmadan alınan kararın hükümlerine riayet edilmesi için BM üyesi olmayan devletler de dâhil olmak üzere çağrıda bulunur.¹⁷⁹ 661 sayılı kararın alınması ile birlikte Irak'a karşı ekonomik ve mali olarak sağlık hizmetleri ve insani yardım dışında geniş önlemler alınmıştır. Irak alınan ambargo kararı neticesinde gerek ekonomik gerekse siyasal olarak hayli yıpranmıştır. Uygulanan ambargo ile güç duruma düşen Irak'a ilişkin BMGK tarafından kararlar alınmaya devam etmiştir.¹⁸⁰ Bu çerçevede Kuveyt'i kendi topraklarına katmak isteyen Irak Güvenlik Konseyi 662 sayılı kararı açıklayarak Kuveyt'in herhangi bir surette ilhak edilmesinin hukuken geçerli olmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda tüm devletleri ve uluslararası örgütleri işgali tanıma noktasında herhangi bir eylemde bulunmamaları gerektiğine dair uyarılarda bulunmuştur.¹⁸¹

Bu kararlar birlikte Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesi dünyadaki bütün devletler tarafından kabul edilmemiş, işgalin geçersizliği hukuken de tanınmış olmuştur.

662 sayılı kararın ardından 18 Ağustos 1990'da 664 sayılı karar alınmıştır. Irak ve Kuveyt'e bulunan üçüncü devlet vatandaşlarının güvenliği noktasında endişe duyan BMGK, 664 sayılı kanunla beraber Kuveyt'teki yabancı uyruklu vatandaşların Irak'tan güvenli bir şekilde hareket etmesine izin verilmesini ve ülke konsolosluklarına sürekli bir erişim hakkı verilmesini talep etmiştir. Ayrıca Irak'ın yabancı uyruklu vatandaşların güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir eylemde bulunmamaları konusunda istekte bulunmuştur. Böylece Kuveyt'te bulunan üçüncü ülke vatandaşlarının emniyetine hiçbir şekilde zarar verilemeyeceğine ilişkin karar 664 sayılı madde ile belirlenmiştir.¹⁸²

BMGK 6Ağustos 1990 tarihinde alınan 661 sayılı kararın hemen ardından 665 sayılı Güvenlik Konseyi kararını almıştır. 661 sayılı karar ile Irak'a karşı aldığı ekonomik ve siyasal yaptırımların uygulanması için üye devletleri devreye sokmuştur.

¹⁷⁸ BMGK Kararı, 661 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/661\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/661(1990)) (14.03.2018)

¹⁷⁹ BMGK Kararı, 661 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/661\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/661(1990)) (14.03.2018)

¹⁸⁰ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, s.445.

¹⁸¹ BMGK Kararı, 662 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/662\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/662(1990)) (14.03.2018)

¹⁸² BMGK Kararı,664 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/664\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/664(1990)) (14.03.2018)

Kararın uygulanması için üye devletlere BMGK tarafından yetki verilmiştir. Ancak, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi kayıtsız şartsız bir şekilde gerçekleşmediği için BMGK 678 sayılı kararı almıştır.¹⁸³

29 Kasım 1990'da alınan 678 sayılı karar Irak'ın 1990'da alınan 660 sayılı karara uymadığını belirterek, BMGK üye devletlere Kuveyt valiliği ile işbirliği içinde bulunma yetkisi tanımıştır. Ayrıca 660 sayılı karardan sonra alınan kararları uygulamak üzere üye devletlere, bölgede barış ve güvenliği sağlamaları için elde bulunan tüm imkânları kullanma yetkisini vermiştir.¹⁸⁴

Bu çerçevede kararın 2.fikrasında beyan edildiği üzere tüm devletlere gerçekleştirilmesi öngörülen eylemler için uygun desteği sağlamalarını talep eder. Ayrıca kararın 2. ve 3. fıkrası gereğince söz konusu devletlerin Güvenlik Konseyi'ni gerçekleştirilecek eylemlerin ilerleyişi hakkında düzenli bir şekilde bilgilendirmelerini talep eder.¹⁸⁵

678 sayılı karar ile birlikte Irak'a, Kuveyt'ten 15 Ocak 1991 yılına kadar çekilmesi için belirli bir mühlet tanınmıştır. Irak'ın öngörülen sürede geri çekilmediği takdirde herhangi bir savaşa karşı karşıya kalabileceği ilan edilmiştir. Bu süreçte ABD'nin etkin rolü dikkat çekmektedir. Irak'ın Kuveyt'ten verilen süre zarfında geri çekilmemesi üzerine ABD öncülüğünde oluşturulan askeri birlikler 17 Ocak 1991'de Irak'ı işgal etmiştir. İşgal ile birlikte kriz savaşa dönmüştür.¹⁸⁶

3.3.6. İşgal Sonrası Alınan BM Güvenlik Konseyi Kararları

660 sayılı kararda alınan hükümleri uygulama yetkisi BM'ye üye olan bir grup devlete devredildiğini yukarıda belirtmiştir. Söz konusu yetkiyi koalisyon güçleri olan ve ABD önderliğinde oluşturulmuş bir grup ülke kullanmıştır. Dolayısıyla Irak Kuveyt'ten söz konusu koalisyon güçleri aracılığı ile çıkartılmıştır. İşgalin hemen ardından 3 Nisan 1991'de 34 maddeden meydana gelen 687 sayılı karar alınmıştır. 687 sayılı kararda 8. 9. ve 11. maddeler uyarınca özel bir komisyon olarak kurulan

¹⁸³ Toluner, 'Gündemdeki Irak Söyleşisine Katkı', s.502-503.

¹⁸⁴ BMGK Kararı,678 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/678\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/678(1990)) (14.03.2018)

¹⁸⁵ BMGK Kararı,678 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/678\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/678(1990)) (14.03.2018)

¹⁸⁶ Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara: Barış Platin Yayınevi, 2009, s.301.

UNSCOM ve Uluslararası Atom Enerjisi tarafından Irak'ın sahip olduğu kitle imha silahlarının zararsız hale getirilmesi ve bu silahların bir denetime tabii tutulması kararlaştırılmıştır. Bu kararlar birlikte UNSCOM'a Irak'ın kimyasal ve biyolojik silahlarının imha edilmesi ve 150 kilometrenin üstünde olan uzun menzillere sahip balistik füzelerin etkisiz hale getirilmesi görevi verilmiş oluyordu. Söz konusu yetki, 687 sayılı kararın 8. ve 9. maddesi kapsamında verilmiştir. Yine aynı kararın 11. paragrafında Irak'ın altyapısının nükleer silah edinmemesi için tahrip edilmesi ve zararsız hale getirilmesine ilişkin karar alınmıştır.¹⁸⁷

BM'nin aldığı kararı itirazsız bir şekilde kabul eden Bağdat Yönetimi dönemin Dış İşleri Bakanı Naci Sabri'nin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'a gönderdiği mektupla, Irak'ın KİS'lerin denetimi için BM denetçilerinin Irak'a girmesine izin verdiğini açıklamıştır. Dış İşleri Bakanı Naci Sabri mektupta, BM silah denetçilerinin kayıtsız şartsız Irak'a girmesini kabul ettiğini şu şekilde açıklamıştır. *"... size Irak Hükümetinin BM silah denetçilerinin Irak'a şartsız geri dönüşlerine izin verileceği yönündeki kararını bildirmekten memnuniyet duyuyorum. Irak bu kararda sizin ricanıza ve Arap İslam ve dost ülkelerle birlikte Arap Birliği Genel Sekreterliği ricasına cevap vermiş bulunuyor. Irak'ın BM denetçilerinin geri dönmelerine izin verilmesini içeren kararı Güvenlik Konseyi'nin konuyla ilgili kararlarının uygulanması ve Irak'ın halen kitle imha silahlarına sahip olduğuna dair kuşkuların ortadan kaldırılması arzularına dayanmaktadır. ... buna göre Irak hükümeti denetimlerin bir an evvel başlaması amacıyla elverişli hazırlıkları görüşmeye hazırdır..."*¹⁸⁸

Bu süreç içerisinde silah denetimi ile ilgili yetkilerin belirlenmesi amacıyla 17 Haziran 1991 tarihinde 699 sayılı Güvenlik Konseyi kararı açıklanmıştır. UNSCOM ve

¹⁸⁷ Mehmet Akif Okur, **Uluslararası Hukuk ve Irak Savaşının Meşruiyeti**, Ocak, 2008, s.16. https://www.researchgate.net/publication/279882972_Uluslararası_Hukuk_ve_Irak_savasının_mesruiyeti (17.03.2018)

¹⁸⁸ www.hurriyet.com.tr/gundem/irak-bm-denetimlerini-iraka-girmesini-sartsiz-kabul-etti-3843740 (17.03.2018)

IAEA'nın faaliyetleri BM açısından Irak'taki en problemleri görev alanını teşkil etmiştir.¹⁸⁹

BMGK'nın işgalden sonra aldığı bir diğer karar, 5 Nisan 1991'de aldığı 688 sayılı kararın 2. maddesinin 7. paragrafının hükümlerine göre Irak topraklarının birçok kesiminde özellikle Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde büyük karışıklıklar çıkmaya devam etmektedir. Bu durum uluslararası barış ve güvenliğe gölge düşürmektedir. Dolayısıyla bölge sınır ötesi saldırılara maruz kalarak büyük bir mülteci akışına ortam yaratmaktadır. Bu bağlamda Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde baskı ve şiddetin durdurulması talep edilmiş ve herkesin siyasi haklarının güvence altına alınmasını sağlayacak olan karşılıklı görüşmelerin gerçekleşmesi yönünde harekete geçileceği ifade edilmiştir. Ayrıca işgal sonrası yardıma muhtaç olan herkese uluslararası insani yardım kuruluşlarının bir an önce faaliyete geçmelerini ve bunun için tüm imkânların seferber edilmesine yönelik talimatlarda bulunulmuştur.¹⁹⁰

688 sayılı karar ile birlikte BM Genel Sekreter'den Irak'ta zulüm gören bütün vatandaşların sorunlarının çözümü için çeşitli faaliyetlerde bulunmalarını istemiş, Iraklı sivil halkın ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması için çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlardan gereğinin yapılmasına ilişkin taleplerde bulunulmuştur.¹⁹¹

Görüldüğü üzere BMGK 688 sayılı kararı ele alırken göçün toplumsal sonuçlarını en aza indirmek için bazı düzenlemeler yaparak konuya açıklık getirmiştir. Bu çerçevede Irak'ta işgal sonrası meydana gelen insanlık dramına çözüm üretebilmek için uluslararası yardım kuruluşlarının bütün imkânlarını Irak için seferber etmelerini istemiştir. Ayrıca Kuzey Irak'ta zulüm göre ve çoğunluğu Kürtlerden oluşan vatandaşlara yönelik oluşan baskı ve şiddete karşı önlemler almaya çalışılmış ve her türlü sosyal ve siyasi haklarının karşılanması için Irak hükümetine uyarılarda bulunulmuştur. BMGK'nın bu bağlamda işgal sonrası aldığı 687 ve 688 sayılı kararlar, savaş mağduru Irak vatandaşlarının içinde bulunduğu trajik durumu açıklamaya kâfi

---

¹⁸⁹ Mehmet Akif Okur, **Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları**, dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrjtj/article/view/5000098924 (17.03.2018)

¹⁹⁰ BMGK Kararı, 688 Sayılı Karar 1991, [https://undocs.org/S/RES/688\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/688(1991)) (17.03.2018)

¹⁹¹ BMGK Kararı, 688 Sayılı Karar 1991, [https://undocs.org/S/RES/688\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/688(1991)) (17.03.2018)

gelir. Ayrıca BM'nin bölgede yürüttüğü insani yardım faaliyetlerinin Irak hükümeti tarafından engellenmemesi için Irak hükümetine uyarılarda bulunulmuştur.

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Irak hükümetine karşı, Güney Irak'ta Şiiler Kuzey Irak'ta Kürtler tarafından ayaklanmalar ve isyanlar baş göstermeye başlamıştır. Ayaklanmayı bastırmak için askeri birlikler harekete geçerek önce güneyde Şii halkın çıkardığı isyanlar bastırılarak kontrol altına alınmıştır. İsyanı bastırmakla görevli Irak askerleri bölgede Şii halkı öldürerek yerleşim yerlerini yerle bir etmişlerdir. Ardından kuzeydeki Kürtler üzerine operasyonlar düzenlenerek hava harekâtına başlanmıştır. Bu süreçte Türkiye ve İran sınırlarına doğru, yoğun bir şekilde kitlesel göç hareketi başlamıştır. Bunun üzerine Nisan 1991'de Irak'ın 36.paralelin kuzeyinde ABD ve İngiltere'nin müdahaleleriyle uçuşa yasak bölgeler oluşturulmuştur. Ayrıca Ağustos 1992'de Irak'ın 32.paralel güneyinde Şii nüfus için, Irak'ın hava sahaları Irak uçaklarına kapatılarak güvenli bölgeler oluşturulmuştur.¹⁹²

Savaş sonrasında Saddam'ın baskı ve zulmünden korkan çok sayıda Kürt ve Şii halk, Türkiye sınırlarına doğru kitleler halinde göç hareketine başlamışlardır. Mültecilerin insani ihtiyaçlarının karşılanması Türkiye ekonomisine ağır bir yük getirmiş, Türkiye ekonomik anlamda uzun bir süre zor durumda kalmıştır. Göçün meydana getirdiği toplumsal sonuçlar bölgede barış ve güvenliği de tehdit ederek göç eden halk ile yerli halk arasında problemlerin yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁹³

Saddam Hüseyin'in Irak'ın kuzeyinde isyan eden gruplara yönelik askeri harekâtlar düzenlemesi bölge halkının toplu bir şekilde göç etmesine yol açmış ve bu göç hareketi uluslararası güçleri de harekete geçirmiştir. BMGK'nın 1991'de aldığı 688 sayılı karar göç olgusuna ve mültecilerin durumuna ilişkin ana maddeleri ele almış ve Irak'ın kuzeyine ABD öncülüğünde oluşturulan askeri birlikler "Huzur Operasyonu" adıyla askeri harekât düzenlemişlerdir. Operasyonun amacı, Irak'ta zulüm gören Kürt

---

¹⁹² Marion Farouk, Peter Sluglett, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Irak Maddesi**, Cilt: 19 s. 95-99

¹⁹³ Mehmet Öztürk, **I.Körfez Savaşı'ndan (1990-1991)- 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri**, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 19, Ocak-Şubat-Mart-2009, s.9.

halkı için önlemler alınması hedeflenmiş, can ve mal güvenliklerinin tesisi için de kamplar kurularak sivil halk koruma altına alınmaya çalışılmıştır.¹⁹⁴

3.3.7. Savaşın Sonuçları

Körfez Savaşı öncesi yaşanan İran-İrak Savaşı sürecinde Irak, askeri kapasitesini artırmak ve konumunu güçlendirmek için gerek savaş sırasında gerekse savaş sonrasında bu politikasını devam ettirmiştir. Bu çerçevede Irak bir yandan kimyasal ve nükleer silahların üretimine hız verirken bir yandan da dış devletlerden silah satın almaya devam etmiş ve ekonomik kaynaklarının büyük bir kısmını askeri harcamalar için kullanmıştır.¹⁹⁵

Körfez Krizi, olağanüstü bir zamanda vuku bulmuş ve gelişmiştir. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, dünyanın çift kutuplu yapısının bir sonucu olarak görülmüş ve bu durum uluslararası ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Soğuk Savaş döneminden itibaren karşıt taraflarda yer alan ABD ve SSCB Körfez Krizi esnasında savaşın olumsuz etkilerini azaltmak için BMGK bünyesinde kararlar alınmasını sağlayarak görülmedik bir işbirliği örneği sergilemişlerdir.¹⁹⁶

Körfez Savaşı sonucunda Arap devletlerinin bir araya gelerek bir Arap Birliği kurma düşüncesi önemini kaybetmiştir. Çünkü Arap devletleri arasında oluşan kopukluk, birleşmeye yönelik girişimleri sonuçsuz bırakmıştır. Irak'ın savaştan büyük darbeler yemesi sonucu gücü zayıflamış ve bölgede İran'ın otoritesi hüküm sürmeye başlamıştır.¹⁹⁷

Dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip olan Körfez Bölgesi dünya ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bölgenin jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir konumda bulunması eskiden beri bu bölge ile ilgilenen ABD'nin politikalarını Körfez bölgesine göre şekillendirmesine sebep olmuştur. Ayrıca 1979'da

¹⁹⁴ Gökhan Kavak, **Birinci Körfez Savaşı Sonrası Irak'tan Türkiye'ye Göç ve Sonuçları**, II.TLÇK- II. Kitap Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, s.442. https://academia.edu/19620445/Birinci_Körfez_Savaşı_Sonrası_Irak'tan_Türkiye_ye_Göç_ve_Sonuç_ları (20.03.2018)

¹⁹⁵ Abdülkadir Gerçeksever, **Kayıp Kimlik: Basra Körfezi**, s.214.

¹⁹⁶ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, s.579.

¹⁹⁷ www.tasam.org/Files/Icerik/File/1_Körfez_Savaşı_pdf_1690c694-7b4241-9699-2159a18bb8f.pdf (20.03.2018)

İran-İslam devriminin vuku bulması ile beraber ABD'nin İran ile olan ilişkisini koparmıştır. Bunun üzerine ABD Irak'ın bölgede bir güç olarak yükselmesini sağlamış ve Irak'ı Doğu Blok'una karşı etkili bir güç olarak kullanmıştır. ABD'nin Irak'a karşı izlediği yatıştırıcı politikalar, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinde teşvik edici olmuştur.¹⁹⁸

Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesi üzerine ABD, BM öncülüğünde oluşturulan koalisyon güçleri ile beraber 17 Ocak 1991'de "Çöl Kalkanı" (Desert Shield) harekâtıyla daha sonra da "Çöl Fırtınası" (Desert Storm) adı verilen iki ayrı askeri operasyon ile Irak'a karşı müdahalede bulunmuştu. Ve bunun sonucunda ABD, Saddam'ın Kuveyt'ten çekilmesi için tehdit etmiş ve Saddam Kuveyt'ten çekilmiştir. Savaş sırasında batının Irak ordusu hakkındaki genel algısında gerçeklik payı olmadığı anlaşılmıştır. ABD askeri birliklerine dağıtılan Irak'ın askeri donanmasının güçlü olduğu ile ilgili kitapçıklar savaş sonrasında Irak ordusunun dağılmasıyla beraber kitapçıklarda yazan bilgilerin doğru olmadığı anlaşılmıştır.¹⁹⁹

Savaştan sonra BMGK'nın Irak ile aldığı 687 sayılı karar ile ateşkes hükümleri belirlenmiş ve bu karara göre Irak'a uygulanan ekonomik ambargo savaş sonrasında da devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Irak'ın sahip olduğu KİS, uluslararası bir örgüt olan UNSCOM (United Nations Special Commission) ve IAEA (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) tarafından zararsız hale getirilmesine ve bu silahların sürekli bir denetim halinde olmasına aksi takdirde bu türden silahlara rastlanılması durumunda tamamen imha edilmesine karar verilmiştir.²⁰⁰

Körfez savaşı sonrasında, savaş esnasında Irak yönetimine karşı ayaklanan Şii ve Kürt gruplar savaştan sonra toplu bir şekilde göç ederek mülteci sorununun çıkmasına sebep olmuştur. Süreç içerisinde Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürtlerin bölgede bağımsız bir Kürt Devleti kurma girişimlerine ABD destek vermiş, ayrılıkçı grupların çıkarlarına destek sağlayarak Türkiye'nin bölge içindeki çıkarlarını ve

---

¹⁹⁸ Nasuh Uslu, **Körfez Savaşı ve ABD'nin Politikaları**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl:1999, Cilt:54 Sayı:3 s.198.

¹⁹⁹ Mehran Kamrava, **The Modern Middle East, A Political History Since The First World War**, New Jersey: University of California Press, 2004, s.186.

²⁰⁰ Tayyar Arı, **İran, Irak, ABD ve Petrol**, s.453.

güvenliğini tehlikeye atmıştır. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkileri de sekteye uğramıştır.²⁰¹

Amerika'nın Körfez bölgesi ile izlediği politikalar sonucu, bu bölgede etkin olan Irak'ın askeri gücünü zayıflatarak daha etkin hale gelmiş ve Irak'ın gücü kırılarak dünya ekonomisine zarar verme ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca ABD bölgedeki etkin politikalarıyla bölgedeki varlığını pekiştirmiş ve bölgede çıkacak herhangi bir karışıklık durumunda olaylara anında müdahale etme imkânı bulmuş ve Körfez bölgesindeki petrol kaynaklarının üstündeki hâkimiyetini daha da arttırmıştır.²⁰² Zaten ABD'nin bölge ile ilgili politikalarının temelinde petrol ile savunma sanayisi yatmaktadır. Saddam Hüseyin rejimine yönelik faaliyetlerinin amacında hedeflediği menfaatlere ulaşma arzusu ön plana çıkmaktadır. Birinci Körfez Savaşı'ndan önceki yıllarda da bölgede nükleer ve kimyasal silahların varlığı söz konusuydu. BM kayıtları içerisinde de ABD'nin de içinde bulunduğu uluslararası sözleşmelerle yasaklanan kimyasal silahların satışının ABD tarafından Irak'a temin edildiği ortaya koyulmuştur. Bu illegal silah satışlarının temelinde de yine ABD'nin bu bölgeye yönelik izlediği politikalar yatmaktadır.²⁰³

Savaşın en önemli sonuçlarından birisi de ABD'nin İran ve Irak'a karşı izlediği Çevreleme Politikasıdır. Bu politikasında Körfez bölgesindeki şeyhliklerde ABD üsleri etkin rol oynamıştır. Buna göre Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve BAE'de ABD'ye ait üsler oluşturulmuştur. Savaşın hemen ardından BM öncülüğünde alınan 687 sayılı karar ile Kuzey ve Güney Irak'ta uçuş yasağı konulan bölgelerin oluşturulması amacıyla bu üsler kullanılmıştır.²⁰⁴

Körfez Savaşı sırasında ilk defa uzay teknolojisi kullanılmıştır. Havadan yapılan operasyonların bir savaşın kazanılmasında ne denli etkili olduğunu gösteren en önemli örnek Körfez Savaşı olmuştur. Bu bağlamda ABD'nin savaş ve savunma

---

²⁰¹ Alptekin Molla, **Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD Nato İlişkileri**, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, sayı: 11, s.32.

²⁰² Nasuh Uslu, **Körfez Savaşı ve ABD'nin Politikaları**, s.198.

²⁰³ Irene Gendzier, **Demokrasi Hile ve Silah Ticareti: ABD, Irak ve Kitle İmha Silahları**, Ankara Barosu Dergileri, www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgmakale/2006-2/4.pdf (22.03.2018)

²⁰⁴ Tunç, **Amerika'nın Irak Savaşı**, s.27.

mekanizmasının ve uyguladığı savaş teknolojisinde gücünü test ettiği tek savaş Körfez savaşı olmuştur.²⁰⁵

Savaş sonrasında BMGK kararı ile uygulanan ambargo sonucu Irak'ta ekonomik ve İctimai hayat krize uğramıştır. Koalisyon güçleri 115 ülkeye ambargo uygulamıştır. Ancak hiçbir ülkede Irak'a uygulanan ambargo gibi geniş kapsamlı, katı kurallar içeren ve uzun vadede olmamıştır. Eğitim ve sağlık hizmetleri sekteye uğramış, gıda eksikliği nedeniyle Irak'ta pek çok çocuk ölümleri meydana gelmiştir. Hemen hemen bütün alanlar bu ambargodan olumsuz etkilenmişlerdir.²⁰⁶

Jean Baudrillard'ın Körfez Savaşına yönelik düşünceleri 1990-1991 arası dönemde yaşanan gelişmeleri daha iyi idrak etme noktasında önemli bilgiler sunmaktadır. Baudrillard, Körfez Savaşı'nı "pornografik bir savaş" olarak nitelendirmektedir. Ona göre savaş, bir similasyondan ibarettir. Baudrillard'ın görüşleri doğrultusunda Körfez Savaşı değerlendirilirken ortaya ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Zira ona göre, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği için terörist bir eylemdir. Saddam'ın işgale yönelik amacını Ortadoğu ve dünyaya şantaj yapmak olarak tanımlamaktadır. Görünüşe göre her ne kadar Kuveyt işgal edilse bile asıl hedeflenen petrol kaynaklarıdır.²⁰⁷

Körfez savaşları ile beraber dünya düzeninde büyük değişimler meydana gelmiştir. Bu savaşlar SSCB'nin yıkılması ile beraber dünyanın yeniden yapılanmasında ilk basamağı oluşturmuştur diyebiliriz. Klasik jeopolitik teorisyenleri açısından hâkimiyetin esas noktası "Doğu Avrupa" olarak tanımlanan güç merkezleri Körfez savaşları ile beraber yönünün Ortadoğu'ya kaydirmiştir. Ayrıca Ortadoğu'nun tüm yapısı ve güç dengeleri Körfez savaşları ile birlikte değişmeye başlamıştır.²⁰⁸

Görüldüğü üzere savaşın sonuçları gerek ekonomik gerekse siyasal açıdan pek çok sonuçlar doğurmuş ve Irak uluslararası devletler sisteminde güç dengeleri

²⁰⁵ Robert J. Lieber, "Oil And Power After Gulf War" International Security, Vol:17, Issue:1 (Summer 1992), s. 160 aktaran: Zafer Akbaş, s.51.

²⁰⁶ Gerçeksever, **Kayıp Kimlik: Basra Körfezi**, s.217.

²⁰⁷ Baudrillard, Noam Chomsky, Neil Postman, Slavoj Zizek, Marshall McLuhan, **Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar**, İstanbul: Su Yayınları, 2005, s. 208.

²⁰⁸ I. Körfez Savaşı, <http://www.tuicakademi.org/ikorfez-savasi1991/> (11.01.2019)

karşısında mevcudiyetini koruyamamıştır. Başta ABD dâhil olmak üzere batılı devletlerin hedef tahtası haline gelen Irak, bölgedeki varlığını devam ettirecek etkin politikalar izleyememiştir. Bu çerçevede ABD'nin politikaları kapsamında hareket ettirilerek, bölgedeki siyasi gücü kontrol altına alınmıştır. Savaş sonrasında da Saddam Hüseyin iktidarı yönetimden uzaklaştırılamamıştır. Saddam'ın yönetimden uzaklaştırılamaması, onun ilerleyen zamanlarda fevri politikalar üretmesine yol açacaktır. Bu durum 2003'te ABD'nin Irak'a girmesine kadar devam edecektir.

3.4. İkinci Körfez Savaşı

3.4.1. 2003 ABD'nin Irak İşgaline Giden Süreçte Meydana Gelen Siyasi Gelişmeler

Bilindiği üzere Birinci Körfez Savaşı'nda Irak ile Kuveyt arasındaki politik sorunlar savaşın sebeplerini teşkil eden en önemli gelişmeler olmuştur. Savaşın BM'ye intikal etmesi sonucunda savaş hukuki bir boyut kazanmış oldu. İkinci Körfez Savaşı'nı tetikleyen en önemli gelişmelerden biri hiç şüphesiz 11 Eylül 2001'de Amerika'nın Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a karşı yapılan terör saldırıları olmuştur. Ardından Amerika'nın Afganistan'a müdahale etmesine sebep olan siyasi gelişmeler ve Büyük Ortadoğu Projesi gibi siyasi hadiseler İkinci Körfez Savaşı'nın kıvılcımlarını başlatan olaylar olmuştur.

3.4.2. 11 Eylül 2001 Olayları

11 Eylül Saldırıları şüphesiz dünya tarihinde büyük yankı uyandıran hadiselerden biri olmuştur. ABD'nin egemenliğinin sembolü olan New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi ve Washington'da bulunan Pentagon'a yapılan terör saldırıları ABD'nin Ortadoğu ile izlediği politikalarını tekrar gözden geçirmesine sebep olmuştur. Meydana gelen hadiseler ABD'nin dış politikasını da derinden etkilemiştir. Bu süreçte ABD dış politikasını yeniden şekillendirmiş ve yaşanan saldırıları dünyadaki barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle "terörizm" olarak adlandırmıştır. ABD kendisine yönelik gerçekleştirilen terör saldırılarından El Kaide örgütü ve bu örgütün Afganistan'daki uzantısı olarak değerlendirdiği Taliban rejimine karşı bir mücadele başlatmıştır. Usame Bin Ladin ve Saddam Hüseyin'in karşılıklı işbirliği içerisinde

oldukları konusunda şüpheye düşen ABD yönetimi içindeki, ABD başkan yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld Saddam Hüseyin'in Afganistan'dan KİS temin ettiği yönündeki iddiaları ortaya atarak Irak'a karşı bir müdahale yapılmasını gündeme getirmişlerdir. Bu sayede Saddam Hüseyin rejiminin de devrilmesi amaçlanmıştır.²⁰⁹

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terör saldırıları yaklaşık olarak 3000 kişinin ölümü ile sonuçlanmış, başta ABD olmak üzere bütün dünya devletlerini derinden etkilemiştir. Uluslararası siyasetin yeniden şekillendiği bu olay, akabinde bir dizi siyasi gelişmelerinde başlangıcı olmuştur. Geçmişte ABD'ye yönelik pek çok terör saldırıları gerçekleştirilmiştir. Ancak, hiç birisi 11 Eylül saldırıları kadar derin etkiler bırakmamıştır. Zira hegomonik bir güç olarak 1989'dan itibaren tek başına yükselen bir güç, ilk defa kendi evinde farklı bir yöntemle saldırıya maruz kalmıştır. Bu olayla birlikte dünyada küreselleşmenin boyutu artarken aynı zamanda terörün de küreselleştiği bir dönemin başlangıcı olmuştur.²¹⁰

11 Eylül 2001 saldırısı ile dünya siyaseti önemli oranda değişmiştir. Bu saldırılarla beraber iki önemli değişim gözlenmiştir. Bunlardan ilk olarak, ABD kendisine yönelik yapılan bu terör saldırısıyla, yeni bir forma bürünmüş tehdidin varlığını doğrulamış olmuştur. ABD kendisine ve müttefiklerine karşı her daim savaşmaya hazır, her alanda şiddete başvurmaktan çekinmeyen küresel bir tehdidin varlığını terörist bir örgüt olan El-Kaide olarak ifade etmiştir. İkinci olarak, ABD 11 Eylül 2001 olaylarına karşılık yeni bir siyasi hamle başlatmıştır. Terörist gruplarla savaş ve bununla doğrudan alakalı olan nükleer ve kimyasal silah üretiminin arttırılmasına yönelik mücadele, ABD'nin dış politikasının öncelikli konularından biri haline gelmiştir.²¹¹

Nitekim ABD, Birinci Körfez Savaşı'nda da, Irak'ın kitle imha silahlarını üretmesini engellemek ve var olan silahların tamamen yok edilmesi için, BMGK'dan

²⁰⁹ Türel Yılmaz, "Irak Savaşı'nda İsrail'in Politikası", Mehmet Şahin- Mesut Taştekin (der.) **II. Körfez Savaşı** içinde (115-136), Ankara: Platin Yayınları, 2006, s.118.

²¹⁰ Ünal Gündoğan, **Amerikan Yüzyılı: Amerika Birleşik Devletlerinin Yükselişi ve 11 Eylül 2001**, Ankara: Adres Yayınları, 2008, s.237.

²¹¹ Bülent Aras, Gökhan Bacık, **11 Eylül Öncesi ve Sonrası**, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2004, s.49-50.

687 sayılı kararın çıkmasını sağlamıştır. Kitle imha silahlarının kullanılmasının başta kendisi olmak üzere dünyadaki bütün devletler için bir tehdit unsuru olduğunu ifade etmiştir. Ve buna yönelik BM, KİS'lerin denetimi için UNSCOM ve IAEA bünyesindeki bir grubu, Irak'a göndermiştir.

Saldırının ardından yönetimdeki yeni muhafazakârlar, ABD Başkanı George Bush'a, Saddam Hüseyin rejiminin saldırı ile ilgisi olup olmadığını gündeme getirmelerinden sonra, Saddam'ın sahip olduğu KİS'lerin ABD için büyük bir tehdit olacağı görüşlerini ifade ederek Irak'a yönelik bir müdahale olması gerektiği yönünde açıklamalar yapmışlardır. 13 Eylül 2002'de BM Genel Kurulu'nda bir konuşma yaparak Irak'ın sebep olduğu " ağır ve yaklaşan tehdit" karşısında bütün dünya liderlerine bu tehdit karşısında birlikte harekete geçilmesi gerektiği yönünde çağrıda bulunmuştur.²¹²

Başkan Bush, Irak'ın saldırıyla alakası olup olmadığını netleşmesi için danışmanı Richard A. Clarke'ye talimat vermiştir. Başkanın verdiği görev neticesinde Clarke, 18 Eylül'de Rice'ya "11 Eylül Saldırılarındaki Irak'ın Katılımına İlişkin İstihbarat Yoklaması" başlığı ile bir not göndermiştir. Gönderilen bilgi notunda Irak'ın yapılan saldırılara yönelik herhangi bir faaliyet içinde olmadığını, saldırıların Irak'tan bağımsız bir şekilde gerçekleştiği şeklinde bir açıklamaya yer verilmiştir. Ancak Başkan Bush, yapılan açıklamaların doğruluğuna ilişkin şüphelerinin olması üzerine Clarke'nin gerçekleştirdiği istihbarata ilişkin ayrıntıların doğru olmadığını ifade etmiştir.²¹³

ABD, bu saldırılardan sonra uluslararası toplumun desteğini de arkasına alarak, dış politikada belirlediği esasları gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. BM'den saldırı hakkında bir dizi karar çıkartarak önce Afganistan'ı işgal etmiş ardından Irak'a "Özgürlük Operasyonu" adı altında askeri operasyon düzenlemiştir.²¹⁴

3.4.3. Afganistan'ın İşgali

ABD, 11 Eylül saldırılarının El-Kaide terör örgütü tarafından gerçekleştirildiğini öne sürerek, Afganistan'dan Usame Bin Ladin'in derhal teslim

²¹² Mustafa Aydın –vd, **Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye**, , Ankara: Tepav Yayınları, 2007, s.29.

²¹³Kolektif, **ABD Senatosu: 11 Eylül Raporu**, Gül Atik (Çev.), Ankara: Sinemis Yayınları, 2015, s.398.

²¹⁴ Akbaş, **a.g.e**, s.145.

edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Taliban yönetimi ABD hükümetinden, Usame Bin Ladin'in söz konusu saldırıyı gerçekleştirdiğine dair bir kanıt gösterilmesi ve ya ispat edilmesine yönelik taleplerde bulunmuştur. Aksi halde, saldırının Usame Bin Ladin tarafından yapıldığı ispat edilemediği takdirde onu teslim etmeyeceklerini bildirmiştir. ABD bu süreçte bir yandan El Kaide lideri Usame Bin Ladin için Afganistan ile görüşmelerini sürdürürken diğer yandan Afganistan'a yapacağı askeri operasyonun hukuki zeminini oluşturmaktaydı.²¹⁵

ABD, saldırının ertesi günü NATO ve BM gibi uluslararası örgütleri Afganistan'a karşı gerçekleştireceği müdahale için sürece ortak etmeye çalışmış bunun için de NATO ve BM bünyesinde girişimlerde bulunmuş ve söz konusu örgütlerden Afganistan müdahalesi için bazı kararlar çıkarmasını sağlamıştır. Ayrıca iç ve dış politikasına yön verecek olan bazı doktrinleri açıklayarak izleyeceği politikaları bu bağlamda yürütmeye başlamıştır.²¹⁶

Bu süreçte BM Güvenlik Konseyi, ABD'nin girişimleriyle 12 Eylül 2001'de çıkarılan 1368 sayılı karar ile her türlü terörü kınamış ve yapılan terörist eylemlerden Usame Bin Ladin ile birlikte Taliban iktidarını sorumlu tutmuştur. 1368 sayılı kararın ardından da 29 Eylül 2001'de terörizm ile ilgili 1373 sayılı karar alınmıştır. ABD'nin bu kararı çıkarttırmaktaki amacı ise, yapacağı operasyonların meşruiyeti için hukuki zemini oluşturmaktır.²¹⁷ Nitekim Afganistan'ın ABD'den Usame Bin Ladin'in saldırıyı gerçekleştirdiğine dair deliller göstermesini istemesi üzerine savaş süreci başlamış oldu. Saldırıların hemen ardından 7 Ekim 2001 tarihinde ABD ve İngiltere Afganistan'a yapacakları müdahaleyi "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" adı altında gerçekleştirmişlerdir. Ve kısa bir süre sonra Afganistan'da iktidarda bulunan Taliban Yönetimi devrilmiş oldu.²¹⁸

---

²¹⁵ Haydar Çakmak, **Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, Ankara: Platin Yayınevi, 2004, s. 230.

²¹⁶ Akbaş, **a.g.e**, s.48.

²¹⁷ Haydar Çakmak, **Kriz Yönetimi ve TSK**, İstanbul: Kaynak Yayıncılık, 2002, s.228.

²¹⁸ Ülkü Halatçı, "11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonunun Bir Değerlendirilmesi", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 2006, Cilt:2, Sayı:7, s.81.

3.4.4. 2003 ABD'nin Irak'ı İşgali

Bush, dünya devletlerinin bu konu hakkında bir tedbir almayacaklar ise, ABD'nin yapacağı müdahaleleri engellememeleri yönünde bir takım uyarılarda bulunmuştur. Aynı ay İngiltere Başbakanı Tony Blair, Irak hakkında bir istihbarat dosyası hazırlamıştır. Söz konusu dosyanın Irak'ın askeri imkânları hakkında yanıltıcı bilgiler içerdiği ifade ediliyordu. Bunun üzerine ABD'de Eylül 2002'de Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi yayınlamıştır. Belgede Irak'a karşı "önleyici saldırı" kavramı ortaya atılmıştır. Buna göre ABD, kendisinin güvenliğini tehdit eden ülkelere karşı, herhangi bir durumda onlar saldırmadan askeri operasyon düzenleyebileceğine ilişkin bir fikir ortaya atılmıştır.²¹⁹

Özet olarak ABD 11 Eylül saldırılarından sonra teröre destek verdiği iddiasıyla Irak'ı da "şer eksenli" olarak ifade ettiği ülkeler arasında sayarak Irak'a karşı yapacağı müdahale için gereken altyapıyı oluşturmuş oldu.²²⁰

3.4.5. İşgal Süreci

ABD'nin 1998 yılında Irak'a karşı gerçekleştirdikleri "Çöl Tilkisi" operasyonundan sonra BMGK bünyesinde alınan 687 sayılı karar ile birlikte Irak'ta BM'ye ait silah denetçilerinin faaliyet göstermesi kararlaştırılmıştı. Ancak Irak'ın silah denetçilerine karşı yürüttüğü olumsuz tavır üzerine BM Genel Sekreterinin girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 8 Kasım 2002'de 1441 sayılı kararı almıştır. Alınan kararlar birlikte Irak koşulsuz olarak işbirliğine davet edilmiş olup söz konusu işbirliği belirli bir zaman içerisinde olacağına dair maddeyi içermekteydi. Buna göre Irak, 30 gün içerisinde elinde bulunan Kitle İmha Silahlarının bir dökümünü BM'ye bir rapor şeklinde sunmuştur. Ancak Irak'ın sunduğu rapor ABD yönetimi tarafından doğruluğuna şüphe ile bakılmıştır.²²¹

²¹⁹ Mustafa Aydın –vd, **Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye**, , Ankara: Tepav Yayınları, 2007, s.14.

²²⁰ Türel Yılmaz, **a.g.e**, s.331.

²²¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Dora Yayınları, 2014, s.474.

Mart 2005'te BM silah denetim başkanı Hans Blix, Irak ile ilgili alınan 1441 sayılı kararda öngörülen işbirliği konusunda Irak'ın bahsedilen işbirliğini arttırdığını ancak alınan karara uyup uymadığının kontrolü için zamana ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Lâkin ABD ve İngiltere Irak'a bu sürecin tanınmayacağını bildirmişlerdir. 17 Mart 2003'te BM'nin İngiltere temsilcisi Irak ile ilgili diplomatik sürecin son bulduğunu açıklaması üzerine Irak'ta faaliyet gösteren BM silah denetçileri tahliye edilmişlerdir. ABD başkanı George Bush, 48 saat içerisinde Saddam ve oğullarının Irak'ı terk etmemeleri halinde savaşı başlatacaklarını duyurmuşlardır. Bunun üzerine 20 Mart 2003'te Amerikan askeri birlikleri gerek Saddam Hüseyin rejimini devirmek gerekse "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı altında Irak'a girerek başkent Bağdat'ı bombalamaya başlamışlardır.²²² Amerika'nın Irak'a girmesi ile beraber işgal süreci de başlamış oldu.

ABD'nin Irak işgaline yönelik ortaya attığı bazı gerekçeler gerçekliği tartışılmakla beraber işgale giden yolda atılan adımları teşkil etmiştir. ABD Irak'ın teröre destek veren ülkeler ile işbirliği içinde olduğunu, 11 Eylül 2001 saldırılarında uçakları kaçıran örgütle ilişkili olduğunu ve El Kaide örgütüne saldırıyı gerçekleştirmesi için bomba, zehir ve öldürücü gazların üretiminde örgütle beraber hareket ettiğini ifade etmiştir.²²³

İşgalin bir başka gerekçesi ise Saddam Hüseyin'in KİS'lere sahip olduğu ve bu silahların üretimini yaptığı düşüncesidir. ABD, Saddam Hüseyin'in elinde bulunan KİS'lere ilave olarak yeni nükleer silahlar geliştirdiğini ve bu silahları Ortadoğu'da söz sahibi olmak ve bu bölgeyi kontrol etmek amacıyla komşuları üzerinde denemeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Saddam Hüseyin'in terörist gruplara nükleer silah temin ettiği gerekçesiyle Irak'ı işgal etmiştir. ABD'nin bu düşünceleri özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra daha da şiddetlenmiştir. KİS'lerin terörist eylemlerde bulunan devletlerin eline geçmesi endişesi ABD için büyük bir tehdit ve güvenlik

---

²²² Aydın –vd, a.g.e, s.14.

²²³ Ramazan Gözen, **ABD'nin Irak İşgali: Yeni Muhafazakarlar: Demokratik Emperyalist Bir Proje**, Mehmet Şahin-Mesut Taştekin (der.) **II. Körfez Savaşı** içinde, Ankara: Platin Yayınları, 2006, s.3.

problemi içinde olacağı anlamına geliyordu. ABD bu ihtimalleri önlemek adına Irak'a karşı "Önleyici savaş" politikasını geliştirmeli idi.²²⁴

Savaşın bir diğer gerekçesi, Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında baskıcı ve zorba yönetimlere karşı, demokrasi ve insan haklarının gözetildiği yeni bir toplum modeli inşa etmek, huzur ve sükûneti sağlamak amacıyla bölgeye güven ve istikrar getirmek gibi hedefler yer almaktadır. Projeye göre, demokrasiyi sağlamanın bazı temel ilkeleri vardır. Bunlar; sınırlarda meydana gelen hukuki ihlallerin önünü almak, etnik açıdan farklı olan dini ve ulusal azınlıkların kendi kaderlerinin kendilerinin belirlemelerini sağlamak, bölgedeki ideolojilerin etkisini kırmak için eğitim ve öğretime büyük katkıda bulunmak şeklinde belirtilmiştir. ABD bu ilkeleri hayata geçirmek için kendine hedef olarak ilk etapta Irak'ı seçmiştir. Saddam Hüseyin rejiminin iktidardan uzaklaştırılması halkların huzur ve refahı açısından son derece gerekli idi.²²⁵

ABD işgal için oluşturduğu gerekçelerle 20 Mart 2003'te Irak'a yönelik operasyonu başlatmış, 9-10 Nisan 2003'te hiçbir direnişle karşılaşmadan Bağdat'ı işgal etmiştir. İşgalden 20 gün sonra 1 Mayıs 2003'te ABD başkanı George Bush yaptığı bir açıklamada savaşın resmen ve fiilen bittiğini ifade etmiştir.²²⁶

Savaş sonrasında Saddam Hüseyin rejimi yıkılmış, ABD Irak'ta kontrolü sağlamayı başarmıştır. ABD Irak'ı işgal ettikten sonra belli aşamalarla egemenliği tekrar Irak'a devretmeye başlamıştır. Yeni yönetime geçiş sürecinde ilk olarak savaşın sona ermesiyle beraber, 28 Haziran 2004'te Geçici bir Irak Hükümeti oluşturulmuştur. İkinci aşamada Geçici Irak Hükümetinin egemenliği devralmasıyla başlayan süreç, 30 Ocak 2005'te Ulusal Meclis seçimleriyle devam etmiş ve yapılan seçimler sonucunda bir Irak Geçiş Hükümeti oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada ise, Irak Geçiş Hükümeti ile 2005 Ekim ayında anayasa referandumuna sunulmuş ve kabul edilmiştir. Yeni anayasanın

---

²²⁴ Aydın –vd, **a.g.e**, s.15.

²²⁵ Dicle Tekkaya, **Büyük Ortadoğu Projesinin Arka Planı: ABD-Türkiye, Ortadoğu Üçgeni**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2009, s.31-35.

²²⁶ Türel Yılmaz, **a.g.e**, s.336.

kabul edilmesinden sonra 15 Aralık 2005'te tekrardan meclis seçimleri yapılarak süreç sonlandırılacaktır.²²⁷

Yaşanan gelişmeler neticesinde ABD Irak'tan çekileceğini bildirmiştir. ABD ile Irak arasında imzalanan ABD-İrak Güvenlik Anlaşması ile ABD Irak'tan resmen çekilmiştir.²²⁸ 16 Kasım 2008'de imzalanan Güvenlik Anlaşması'nın kapsadığı konular genel olarak Irak'ta bulunan 150.000 Amerikan askerinin statüsünü belirlemeye yönelik düzenlemeleri içermektedir. Yapılan anlaşma Irak Hükümeti tarafından 27 Kasım 2008'de 35 oya mukabil 149 oy ile kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.²²⁹

3.4.6. Savaşın Sonuçları

ABD'nin başta Irak olmak üzere bütün Ortadoğu ülkelerine özgürlük ve demokrasi getirmek adına gerçekleştirmek istediği Büyük Ortadoğu Projesi, bölge ülkelerde mevcut yönetimleri değil yeniden yapılandırmak tam tersi demokratik tabanı olmayan ülkelerde yeni bir krizin meydana gelmesine sebep olmuştur. ABD'nin 'Irak'a Özgürlük' adı altında gerçekleştirdiği askeri operasyon, özgürlük adına birçok özgürlüğü yok etmiştir. Özgürlüklerinden yoksun kalan ve kaybettikleri özgürlüklerine tekrar kavuşmak isteyen halk, kendini yeni bir mücadele içinde bulmuştur. Ve özgürlük mücadelesi veren her halk hangi coğrafyada bulunursa bulunsun her defasında Amerikan müdahalesine maruz kalmıştır.²³⁰

ABD Irak'ın El Kaide ile ilişkisi olduğunu düşünmüş ancak, bu somut bir şekilde ispatlanamayınca ortaya Irak'ın nükleer silahlara sahip olduğu gündeme getirilmiştir. Ancak her iki durumda da ABD'nin Irak'a ilişkin iddiaları boş çıkmıştır. Irak'ın Kitle İmha Silahları barındırmadığı gibi El Kaide terör örgütü ile ilişkisi olduğu iddiası da gerçek dışı çıkmıştır. Bunun üzerine ABD yönetimi kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda Irak'ın ne Kitle İmha Silahları ürettiği ne de El Kaide örgütü ile işbirliği

²²⁷ Bayram Sinkaya, "II. Körfez Savaşı Öncesi Irak'ta Yönetimin Yeniden tesisi, Mehmet Şahin-Mesut Taştekin (der.) **II. Körfez Savaşı** içinde, Ankara: Barış Platin Yayınları, 2006, s. 381-383.

²²⁸ Türel Yılmaz, **a.g.e.**, s.337.

²²⁹ Burak Bilgehan Özpek, "Irak-ABD Güvenlik Anlaşması Sonrası Türk Dış Politikası ve Irak'ın Kuzeyi", Ortadoğu Analiz 2009, Cilt:1 Sayı:1, s. 54.

²³⁰ Kona Güngörmüş, Gamze ve Ömer Arvası, "ABD'nin Müdahale Mantığı ve Irak Özelinde Yarattığı Güvenlik Sorunsalı", Stratejik Öngörü Hakemli Dergisi, Sayı: 7 s.61-75, 2006.

içinde olmadığını itiraf etmişlerdir. İddialara ilişkin açıklamaların ise, istihbarat örgütleri tarafından yanlış bilgi verildiği yönünde ifadelerde bulunmuşlardır.²³¹

İşgal sonrası ortaya çıkan mülteci sorunu ile beraber bölgede büyük bir güvenlik boşluğu meydana gelmiştir. İktidarın devrilmesinden sonra yaşam şartları gittikçe kötüleşen Irak'taki Türkmenler, Asuriler, Keldaniler, Hristiyanlar Irak dışına göç etmişlerdir.²³²

ABD'nin Irak'ı uluslararası hukuka aykırı bir şekilde işgal etmesi gerek iç kamuoyunda gerekse dış kamuoyunda büyük tepkilere neden olmuştur. Uluslararası alanda ABD'ye haksız gerekçelerle yaptığı işgalden ötürü "haydut devlet" tanımlaması yapılmıştır. İşgalle birlikte ABD hegemonyası sorgulanmaya başlanmıştır. 11 Eylül sonrası ABD dünyadaki hegemonyasını tekrar sağlamak için önce Afganistan'ın ardından Irak'ın işgalini gerçekleştirmiştir.²³³

ABD, 11 Eylül'de kendisine yöneltilen terörist saldırılardan sonra uluslararası alanda küresellik kazanan teröre karşı mücadele başlatmıştır. Soğuk Savaş döneminden itibaren uyguladığı çevreleme politikasından vazgeçtiğini açıklayarak bunun yerine terörist eylemlerde bulunan devletlere karşı önleyici savaş/preemptive war doktrinini kabul etmiştir. ABD'nin "şer eksenli" olarak sınıflandırdığı Irak, bu doktrin çerçevesinde 20 Mart 2003'te "rejim değişikliğini" amaçlayan askeri bir operasyon ile işgal edilmiştir.²³⁴

ABD'nin işgal sonrası gerçekleştirmeyi düşündüğü bir takım politikaları vardır. Buna göre, ABD Irak'ı işgal ederek Saddam yönetimini devirmek bunun yerine Afganistan'daki gibi kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda Irak'ta yeni bir yönetim kurmak, yeni yönetim şeklinde Irak kendi sınırları içerisinde yeniden yapılandırılarak Amerika eksenli yeni bir yönetim şekli oluşturmak, Amerikan askerlerinin de içinde yer alacağı yeni devlet sisteminde ülkede uzun yıllar devam edecek olan bir kaos ve iç

---

²³¹ Türel Yılmaz, **a.g.e**, s.338.

²³² Didem Danış, "Irak'tan Uzağa: 1991 Sonrası Dışarı Göç, Ortadoğu Analiz, Haziran 2009, Cilt:1 Sayı:6 s.20.

²³³ 2003 Irak Savaşı, akademikperspektif.com/2014/05/06/2003-irak-savasi/

²³⁴ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2006, s.243-244.

savaş başlayacak, böylece bölgedeki genel istikrarsızlık ortamında diğer Ortadoğu ülkeleri de etkilenecek bölgesel bir savaşın çıkması muhtemel olacak, sonuçta ise, ABD Irak devletini ortadan kaldırarak onun yerine küçük devletler oluşturacak böylelikle potansiyel bir Irak tehdidini de yok etmiş olacaktır. Bunu yaparken Irak'ın kuzeyinde Kürtlerden oluşan bir devlet, güneyinde ise Şii halktan oluşan bir yönetim, ortasında da Sünni halktan oluşan bir devlet oluşturacaktır. Bu politikalar kapsamında ABD için asıl amaç ABD'nin reel politik menfaatlerini gerçekleştirmesidir.²³⁵

Sonuç olarak, ABD bölgeye yönelik izlediği bu politikalar kapsamında Irak'ın işgalini gerçekleştirmiş ancak işgalden elde etmek istediği sonuca ulaşamamıştır. Geriye kalan kaos, güvenlik tehlikesi, istikrarsızlık, korku ve endişedir. Bölgedeki istikrarsızlığın en önemli temeli genelde Ortadoğu ülkelerinin iç işlerinde reel politika izleyememeleri, dış işlerinde ise dışarıdan müdahalelere açık bir konumda olmalarıdır. İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra dünya kamuoyunda ABD politikaları büyük bir tepkiyle karşılaşmıştır. Ayrıca 11 Eylül olaylarından sonra dünya siyaseti önemli oranda değişmiştir. Terör bölgesellikten çıkarak küresel bir mahiyet kazanmıştır. Irak savaşı sadece Irak hükümetini değil bütün Ortadoğu ülkelerini etkileyen sonuçlar doğurmuştur.

---

²³⁵ Ramazan Gözen, **Türk Dış Politikası Barış Vizyonu**, Ankara: Palme Yayıncılık, 2006, s.168-169.

4. KLASİK JEOPOLİTİK VE IRAK ÖRNEK OLAYI

4.1. Klasik Jeopolitikte Demokrasi Söylemi ve Irak Örneği

Bilindiği üzere demokrasi teriminin kökeni Eski Yunan'a kadar uzanmaktadır. Bu sistemde halkın yönetime katılması esastır. Demokrasi kavramına yüklenen anlamlar tarihsel süreç içerisinde zaman zaman farklılıklar göstermiştir. İleri demokrasilerde halkın yönetim sistemine profesyonel siyasetçilere ve devlet görevlilerine ihtiyaç duymadan katılımının söz konusu olduğu; bizzat kendi kendini yöneten bir halk profili vardır. Halkın içinde bulunduğu ekonomik sebeplerden neşet eden sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırarak daha müreffeh ve daha rahat bir yaşam modeli sunar. Bu sistemde azınlıkların hak hürriyetleri koruma altına alınarak daha adil bir yaşam seviyesine ulaşmaları amaçlanır.²³⁶

Tanımlamaları çoğaltmak mümkündür. Bir devlette yaşam seviyesinin yüksekliği o devletin idari yönetim şekli ile doğrudan alakalıdır. Zira hak ve özgürlüklerin koruma altına alındığı bir ortamda insanlar rahatça düşüncelerini ifade edebilirler ve özgür bir platformda kendisine yer bulabilirler. Liberal demokrasilerde çoğulculuk esas olmuştur. Azınlıkların, farklılıkların birer zenginlik olarak görüldüğü toplumlarda çok çeşitli siyasal partiler de hayat bulabilmiştir. Demokrasinin doğrudan hayat kaynağı olan çok partili hayat, batının liberal demokrasilerinde kurumsallaşma sürecine girmiştir. İnsanlığın gelebileceği en yüksek seviye olarak görülen liberal demokrasi, batılı devletler tarafından üçüncü dünya ülkelerine ihraç edilmeye devam etmektedir. Tezimizdeki ana amaçlardan biri bu düşüncenin yüzyıllar öncesindeki klasik sömürü anlayışının güncellenerek devam ettiğini ispat etmektir. Batılı ülkeler güney kuşakta yer alan ülkelerin uygarlaşması gerektiğine inanırlar. Bu bağlamda ABD çeşitli müdahalelerde bulunmuştur. Bunun en bariz örneği Irak olmuştur. "Irak'a demokrasi götürüyoruz" söylemi müdahalede en fazla kullanılan argüman olmuştur.

Birinci Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı üstünlük kazanan ABD bu sayede Soğuk Savaş dönemi boyunca etkisi altına alamadığı ülkelere daha fazla girme fırsatı elde etmiş oldu. Bu dönemde bölgede SSCB'nin oluşturduğu otorite boşluğundan faydalanan

²³⁶ Andrew Heywood, **Siyaset**, Ankara: Adres Yayınları, 2014, s. 102.

ABD Ortadoğu’da arka planda çıkar ve menfaat odaklı görünüşte ise bölgede yeni bir düzen kurmak üzere faaliyete geçmiştir. ABD bu noktada hegemonyasını kabul ettirmek için bu yönde oldukça kararlı bir tavır sergilemiştir. Müslüman dünyada mevcudiyetini kaybeden siyasi temsil sorununu bu bölgede farklı yönetim şekilleri geliştirerek örtmeye çalışmıştır. ABD George Bush döneminde yönetimde etkin olan Yeni Muhafazakârların etkisi ile başta Irak olmak üzere tüm bölgede askeri ve siyasi anlamda yeni düzenlemeler yapmışlardır. Yeni Muhafazakâr ideolojinin yönetimde giderek artan etkinliği ile beraber ABD dünyayı yeniden yapılandırma sürecine başlamıştır.²³⁷

Irak’ın siyaset tarihine damgasını vuran en önemli gelişme şüphesiz 2003 yılında ABD tarafından Saddam Hüseyin rejiminin askeri yöntemlerle yıkılması olmuştur. Irak’ta Saddam Hüseyin tarafından yıllardır diktatörlükle yönetilen bir ülke ilk defa askeri güç kullanılarak ülkeye demokrasi ve düzen getirme bahanesiyle gerek rejimi derinden etkilemek gerekse ülkenin iç işlerine doğrudan müdahalede bulunmak için işgal edilmiştir. Bu noktada Irak’ta demokrasi uygulamaları doğal bir şekilde gelişen bir süreçten ziyade bir dış güç tarafından askeri yöntemlerle dayatılan bir süreç olmuştur.²³⁸

İkinci Körfez Savaşı ile birlikte ABD Kitle İmha Silahlarını elinde bulundurma ve terörizme yardım ve destek sağladığı yönündeki iddialar ile Suriye, Irak ve Kuzey Kore olmak üzere üç ülkeyi “Şer Ekseni” çemberi içerisinde alarak bu devletleri haydut devlet kategorisinde değerlendirmiştir. Daha sonraları bilindiği üzere önce Afganistan’ı sonra da 2003’te Irak’ı işgal etmiştir. Ancak ABD’nin Irak konusundaki iddialarının boşa çıkması üzerine Saddam rejiminin Irak’ta insan haklarını ihlal ettiği, halkın refah ve özgürlüklerine gölge düşürdüğü gerekçesi ile Irak’a yönelik müdahaleye girişmiştir. Müdahalenin görünüşteki amacı Irak’ı özgürleştirmek ve ülkeye demokrasi getirerek insan hakları ihlallerinin önüne geçmek hak ve menfaatleri güvence altına

---

²³⁷ Nuh Yılmaz, **10 Yıl Sonra 11 Eylül: Dünya Siyasetinde Siyasal Temsil Krizi**, Abdurrahman Babacan (Ed.) **11 Eylül: Tarihsel Dönüşümün Analizi: 2001-2011** içinde (92-106) İstanbul: Pınar Yayınları, 2011 s.101.

²³⁸ Bansidhar Prodhan, “ **Saddam Sonrası Irak’ta Demokratikleşme**, Fatma Kevser Kaplan (Çev.) **Amerikan İşgalinin Ardından Irak’ta Devlet İnşası ve Güvenlik** içinde (135-148) Muharrem Hilmi Özev (ed.) İstanbul: Tasam Yayınları, 2011 s. 135.

almak, kadınlara yönelik şiddet olaylarının önünü almak, sorunların diplomatik yöntemlerle barışçıl bir şekilde çözümünü sağlamak vs. gibi bir dizi söylemleri içermektedir. Ancak gerçekte ABD'nin Irak müdahalesinin bu çerçevede etrafında şekillenmesinin hiçbir hakikat payı yoktur. Zira görünüşteki hedefler ülke için esas kriteri belirleyen etkenler olsaydı Irak'tan başka pek çok devlet için söz konusu müdahale elzem olurdu.

Oysa operasyon esnasında ve sonrasında 150.000 civarında sivil halk Irak'ta hayatını kaybetmiştir. Irak'ta bulunan Ebu Gureyb Hapishanesi'nde sivil halka yönelik yapılan işkenceler dünya gündemine damgasını vurmuştur. Ayrıca ABD'nin Irak ile ilgili planladığı plan ve projeler ABD'nin asıl amacının farklı olduğunu ortaya çıkarmıştır.²³⁹

Klasik jeopolitik anlayışta bir mekân üretimi vardır. ABD bu bağlamda kendisine hedef belirlediği ve nüfuz etmek istediği belirli mekânları yeniden yapılandırarak buraları kendi çıkarları doğrultusunda yeniden anlamlandırmıştır. Ve Ortadoğu üzerinden belirlediği bazı ülkeler bazında dış politikasının esaslarını oluşturmuştur. Mekânsal pratikler üzerinden bir ülkenin iç işlerine karışma hakkını kendinde görmüştür. Bu çerçevede ABD Irak'a demokrasi ve düzen getirme adı altında Irak'ın içişlerine yön vererek gerek Ortadoğu gerekse Irak'ı sürekli kontrolü altında tutmayı amaçlamaktadır.

Klasik jeopolitik, temelde erkek egemen bir yapıyı temsil etmektedir. Jeopolitiğin geçmişine baktığımız zaman en önemli ülkeler olarak ABD ve Almanya ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda ABD hegemonyasını inşa etmek ve kendi bakış açısını mutlak doğru kabul ettirmek için dünyayı çeşitli bölgelere ayırarak yönetmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede 2003 yılında Irak'a yönelik gerçekleştirdiği müdahalede "Özgürlük Operasyonu" adı altında Irak'a demokrasi ve düzen götüreceğine dair bir söylem oluşturmuştur. Güç ve söylem birbiriyle doğru orantılıdır. Söylemi meşrulaştırmanın yolu sürekli tekrarlamaktır. ABD bu noktada "Özgürlük Operasyonu" şeklinde oluşturduğu söylemi sürekli tekrar ederek dünya kamuoyunda meşruiyet sağlamaya çalışmıştır.

---

²³⁹ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, s.58.

ABD'nin sahip olduğu güç ve ideoloji de söylemini şekillendirmiştir. Örneğin kimlik, sosyal bir yapıyı ifade eder. Ancak burada asıl önemli olan söz konusu ifadenin hangi söylemsel düzlemde nasıl inşa edildiğidir.²⁴⁰

Saddam Hüseyin rejiminden doğan otorite boşluğu ve halkına karşı izlediği zorba bir tutum ABD'nin bu bölgeye doğrudan müdahale etme fırsatını doğurmuştur. Ancak asıl mesele, demokrasiyi getirme yöntemindeki hatalar ve bunun Irak Halkı üzerindeki olumsuz etkileridir. Burada sorgulanması gereken nokta demokrasi ve insan haklarından bahseden bir devletin silah zoru ile yüzbinlerce insanın can ve mal güvenliğini hiçe sayarak tamamen yanlışlıklarla dolu bir yöntem ile demokrasi ve düzen getirme iddiasının hangi ölçüde kabul edilip edilemeyeceği sorunsalıdır.²⁴¹ Yani demokrasi ve insan hakları denilen kavramın, insan haklarının ihlal edildiği bir ortamda işgallerle ve zor kullanma yöntemiyle hayata geçirmeye çalışmanın anakronik bir hata olduğunu söyleyebiliriz. ABD'nin emperyalist bir çerçevede şekillenen ideolojisi söylem ile birlikte meşrulaşmıştır.

Demokrasiyi Irak'ta teşvik etme ve uygulama girişimleri için fotoğrafın bütününe bakmak gerekir. Çünkü ABD'nin bu düşüncesi 11 Eylül saldırılarından sonraki dönemde ABD'de İslam dünyasına karşı olumsuz düşüncelerin gelişimine yol açmış ve dolayısıyla bu olay ABD dış politikasının kilit noktalarından birini oluşturmuştur. Aslında ABD'nin İslam dünyasına karşı izlediği hasmâne politikaları pek yeni sayılmaz. Çünkü ABD dış politikası hep "güçlü idealist bir unsur" barındırmıştır. Bu çerçevede kendi ülkesi dışında bir ülkenin iç işlerine müdahale etme isteği bir şekilde ABD dış politikasının ana unsurları arasında yer almıştır.²⁴²

Klasik jeopolitik anlayışta söylemin eylemlere dönüşebilmesi için sürekli tekrar edilmesi gerektiğini ifade etmiştik. ABD'nin oğul Bush döneminde dış politikasına yön veren Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi ve Yeni Muhafazakârların Irak'ın işgalini dünya kamuoyunda meşru göstermek için 2002'nin sonlarına doğru bir takım

²⁴⁰ Senem Aydın Düzgüt, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Bir Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi" Uluslararası İlişkiler, Cilt:8, No:29, 2011, s.50.

²⁴¹ Mete Çubukçu, *Ortadoğu'nun Yeniden İşgali*, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2006, s. 116.

²⁴² Bansidhar Pradhan, *Saddam Sonrası Irak'ta Demokratikleşme*, Fatma Kevser Kaplan (Çev.), Dr. Muharrem Hilmi Özev, *Amerikan İşgalinin Ardından Irak'ta Devlet İnşası ve Güvenlik* içinde (135-148) İstanbul: Tasam Yayınları, 2011, z s.137.

çalışmalara başlamışlardır. Özellikle ‘‘Irak’ı Özgürleştirme Komitesi’’ adı altında bir grup oluşturmuşlardır. Komitenin asıl amacı ise, ABD yönetiminin ve halkının görüşlerini Irak’ın işgalinin lüzumu konusunda etkilemek maksadıyla lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu çerçevede komite kamuoyunu etkisi altına almak için bir takım söylemlerle propaganda yapmaya başlamışlardır. Söz konusu komite Saddam Hüseyin Rejiminden yaka silken halka, Irak halkının meşru siyasi isteklerine saygı duyan, bölgede barış, siyasi özgürlük ve halkların güvenliğini koruma altına alan demokratik bir yönetim şekli tesis etmek gibi vaatleri içermektedir. Gerekçe olarak ise, Saddam Hüseyin’in Kitle İmha Silahlarını elinde bulundurma ve bu yolla bölgedeki komşuların güvenliğini tehlikeye soktuğu gösteriliyordu.²⁴³

Ayrıca komiteye göre Saddam rejimi uluslararası barışı tehdit ediyor ve terörizme destek veriyordu. Irak halkını acımasızca katlederek ülkede kaos ortamı yaratıyordu. Mevcut Irak hükümeti uluslararası arenada ve bölgesel komşuları açısından çok büyük bir tehdit unsuru içeriyordu ve bu tehdidin bir an önce durdurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Komite bu sebeplerden dolayı eğitim ve propaganda faaliyetleriyle Saddam Hüseyin rejimini durdurmak ve saldırgan bir tutum sergileyen bu hükümeti sonlandırma politikası izleyen bütün uluslararası desteği oluşturmayı amaçlamıştır. Komite ülkenin yönetim şekline yön vermek, ekonomik yapısını yeniden şekillendirmek, kurumların demokratikleşmesi ve hukuk kurallarının işlerlikte olması ve çoğulcu bir siyaset anlayışı yerleştirmek için de çalışmalarını bu yönde şekillendirmeyi hedeflemiştir.²⁴⁴

Buraya kadar her şey normal gibi gözükse de ABD’nin Irak işgalinin Irak’ta oluşturulması amaçlanan Irak’ın modernleştirilmesi, ekonomik anlamda kalkınması, batının üstün değerlerine sahip bir ülke konumuna gelmesi noktasında bazı sorunlar ABD’nin bu ülke için ‘‘halisane bir niyet’’ ile bunları gerçekleştirmek istediği noktasında şüphelere sebep olmaktadır. Zira ABD 1980’li yıllar boyunca Saddam Hüseyin Rejimine karşı herhangi bir olumsuz tavır takınmamıştır. Hatta bu süreçte Saddam’ın insan hakları konusunda yaptığı bütün ihlallere göz yummuştur, sesini

²⁴³ Ramazan Gözen, **ABD’nin Irak işgali: Yeni Muhafazakâr Demokratik Emperyalist Bir Proje**, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **II. Körfez Savaşı** içinde (29-66) Ankara: Platin Yayıncılık, 2006 s.50.

²⁴⁴ a.g.e, s.50.

çıkarmamıştır. 1980li yıllarda Irak, İran ile savaşırken ABD Saddam'dan yana tavır almış o yıllarda tüm desteğini vermiştir. İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'nin tüm bölgeye ihraç edilmemesi için Irak'a büyük destek sağlanmıştır. Ayrıca ABD 1990'lı yıllar boyunca da Irak'ı etkisi altına almayı başarmışken ve bu ülke üzerinde tam manasıyla söz sahibi olmuşken neden Irak'a yönelik planladığı demokrasi ve yeni düzen projelerini hayata geçirmemiştir? Irak ve ülke yönetimi konusundaki plan ve projelerini 2003 yılında uygulamaya koymasının amacı neydi?²⁴⁵

ABD'nin Irak işgali ve demokrasi planları için soruları çoğaltmak mümkündür. ABD'nin Irak ile ilgili izlediği siyasetin gerçek amacının Irak'ı modernleştirmek olduğu hususu halen tartışma konusudur. Görüldüğü üzere ABD klasik jeopolitik anlayışa göre hâkim ideolojisini söylem üzerine inşa ederek hedeflerini meşru göstermeye çalışmıştır. Bu kapsamda da ABD Irak konusunda BM bünyesinde kararlar çıkartarak işgallerini meşrulaştırmaktan çekinmemiştir. Bu bağlamda uluslararası hukuka aykırı olarak işgallerini sürdürmeye devam etmiştir.

ABD'nin Irak siyasetindeki dış politika kararlarının alınmasında Bush iktidarının Yeni Muhafazakârlara verdiği roller tartışmasıdır. Yeni Muhafazakârların Irak ile ilgili yürüttüğü stratejiler Bush Doktrini etrafında şekillenmiştir. Bush Doktrini ABD'nin bütün dünyada üstünlüğünü esas alan ve buna göre dünya sistemlerinin ABD çıkarlarına göre yeniden yapılandırılması gerektiğini esas almaktadır. ABD bu noktada üstünlüğün ve gücün kendisinde olduğunu düşünerek gerek Irak gerekse bütün Ortadoğu ülkelerini kendi askeri, politik siyasi ve ekonomik çıkarlarına göre şekillendirebilme algısı yaratmaya çalışmaktadır. Esasen, ABD saldırgan ve yayılcı politikalarını gerçekleştirebilmek için Arap dünyasını demokratikleştirmek ve bu ülkelerde yaşayan halkların haklarını güvence altına almak gibi söylemlere sığınmaktadır.²⁴⁶

---

²⁴⁵ Gözen, **ABD'nin Irak İşgali**, s. 35.

²⁴⁶ Müge Gürsoy Sökmen (Haz.) **Irak Dünya Mahkemesi Nihai Oturumu: 23-27 Haziran 2005**, İstanbul: Metis Yayınları, 2006, s. 394.

ABD'nin demokrasi projesi kapsamında asıl hedefi, bir ülkenin iç işlerine karışma, siyasal hayata müdahale etme düşüncesine ancak bu politika ekseninde ulaşabileceğini düşünerek açık ve özel bir mekanizma geliştirmişlerdir.²⁴⁷

Özetle denilebilir ki, ABD klasik jeopolitik anlayışın hâkim unsurlarından biri olan güç, ideoloji ve söylem ile birlikte Irak'ta etkinlik sağlamaya çalışmıştır. Klasik jeopolitiğin erkek egemen bir yapısı olma özelliğinin günümüzdeki karşılığı ABD'dir. Askeri kabiliyeti, güçlü ekonomik yapısı, ortaya koyduğu ideoloji ve yönetim sistemi ile ABD, dünyanın en güçlü ülkesi olarak kendisinin olduğu algısı yaratmış ve bu doğrultuda bazı işgaller ve müdahaleler yoluyla ülkeleri kontrol etme hakkını kendinde görmüştür.

Klasik jeopolitiğin panoktif yapısı Jeremy Bentham'ın kullandığı ve geliştirdiği Cezaevi İnşa Modelini ifade eder. Sürekli gözetim altında tutmayı bu suretle toplumda istenmeyen davranışların uygulanmasının engelleneceği yönünde bir çerçevede şekillenmiştir.²⁴⁸

ABD'nin de klasik jeopolitiğin bu yaklaşımına göre hareket ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü süper güç algısı ile bütün dünya ülkelerini kontrol etme ve kendisine gelebilecek herhangi bir tehlike karşısında hemen harekete geçme prensibi onun politik açıdan karşı konulmaz ve her şeyi bilen ve gören bir yaklaşımı olduğu ifade edilebilir. Toplumların siyasi mekanizmalarına müdahale ederek gerek yönetici kitleleri gerekse halkların kendisine karşı nasıl bir tutum sergilediklerini yakından müşahede etme düşüncesi hâkimdir.

4.2. Süper Güç, Klasik Jeopolitik ve Irak

Klasik jeopolitik yayılmacı politikalar güden devletlerarasındaki rekabetin en çok yoğun olduğu 1870-1945 yıllarında ortaya çıkan devlet merkezli bir dış politikayı esas alan, dünyada bir süper gücün olması gerektiğine dair ifadeleri içeren bir paradigmadır. Klasik jeopolitikte temel amaç güçlü bir sanayi toplumu inşa etmek,

²⁴⁷ Sait Yılmaz, **Güç ve Politika**, s.338.

²⁴⁸ Muhammed Ali İldız, Michel Foucault ve Söylem Kriğiğinde Geliştirdikleri (19.05.2018) <http://dijitalaat-blog.tumblr.com/post/86209810333/michel-foucault-ve-s%C3%B6ylem-kritik%C4%9Finde>

coğrafyanın sunduğu avantajlardan faydalanarak hayatta kalmak ve daha güçlenmek için sürekli olarak genişlemeyi esas alır. Burada önemli olan asıl nokta devlet adamlarına uluslararası sistemde emperyalist rekabetin önüne geçebilecek konumlu bilgiyi tesis etme olduğu için jeopolitik her şeyden evvel bir devlet bilimi olarak şekillenmiştir. Tamamen devlet merkezli bir işlerlik alanı söz konusudur.²⁴⁹

Bu noktada süper güç olarak ABD ön plana çıkmaktadır. Çünkü ABD'nin dış politika uygulamalarına baktığımız zaman dünyada bir süper güç yaratma algısını görüyoruz. Ve dış politika doktrinlerini de bu amaca hizmet edecek şekilde oluşturmuşlardır. Örneğin 11 Eylül olaylarından sonra oğul Bush döneminde oluşturulan Bush Doktrininin esasları belirlenerek Soğuk Savaş'ın bitmesi ile beraber küresel rekabette tek başına kalan ABD'ye bu doktrin ile beraber dünyanın liderliğini elde etme rolü verilmekteydi. Gerekçe olarak ise dünyada meydana gelen anarşiye ve kaosa son vermek, adaleti tesis etmek ve özgür milletleri terör belasından kurtarmaktır.²⁵⁰

ABD'nin Soğuk Savaş'ın hemen ardından kamuoyuna sunduğu bu söylemde yeni bir dünya düzeninin kurulacağını, dünyanın Amerikan demokrasi ölçütlerine göre yönetileceğini, dünyadaki adaletsizliklere son vermeye, uluslararası devletler sisteminde sorunların barışçı yöntemlerle çözüleceğine, diplomasi dilinin hâkim olacağına, devletlerarası işbirliğinin arttığı ve çatışmaların azaldığı daha adil, daha demokratik ve daha barışçıl bir dünya düzeninden bahsetmiştir.

ABD 11 Eylül terör saldırılarından sonra gerek dünyada gerekse Ortadoğu'da oluşan anarşiyi izale etmek için askeri müdahalelere başvurma yöntemini seçmiştir. Kendisini dünyanın tek süper gücü olarak tanımlayan ABD, yeni bir dünya düzenini barışçı yollarla tesis edeceğini ifade etmesine rağmen 2003 yılında Irak'a askeri müdahale yöntemini seçerek binlerce insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Ayrıca BM kapsamında kararlar çıkartarak ülkeye aylarca süren bir ekonomik ambargo uygulayarak Irak halkını açlık ve sefalete terk etmiştir.

²⁴⁹ Murat Yeşiltaş, "Jeopolitik", Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.) **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (339-353) İstanbul: Küre Yayınları 2014, s.342.

²⁵⁰ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, s.266.

Ayrıca savaş mağdurları savaş sonucunda topluca hapishanelere götürülerek ABD ve İngiliz kuvvetleri tarafından türlü işkencelere maruz bırakılmışlardır. İnsanları sakat bırakan ya da vücut uzuvlarını devre dışı bırakacak şekilde özel eğitilmiş kişiler tarafından farklı işkence metotları ile ülke halkları ölüme sürüklenmektedir.²⁵¹

ABD kendisini bir süper güç addederek bölgedeki anarşiye ve adaletsizliklere karşı mücadele edeceklerini ifade ediyor. Ancak uygulamada tam tersi faaliyetlerle ön plana çıktığını görüyoruz. ABD'nin yeni düzen söylemi ile beraber bu bölgeye yönelmesinin sebepleri şüphesiz ekonomik kaygılardan ileri gelmektedir. Ayrıca mekânsal üretim yaparak belirli güç merkezlerini kontrolü altında tutmayı amaçlamaktadır. Irak Savaşı da Amerikan jeopolitik yaklaşımına göre güç merkezlerinin Doğu Avrupa'dan sonra Ortadoğu'ya kaydığının bir göstergesidir.

Klasik jeopolitik, mekânsal konumlanışın bir yansıması olan "coğrafi determinizm" anlayışını ifade etmektedir. Buna göre coğrafya sabit bir veridir ve devletlerinin politikaları mekân ve coğrafya etrafında şekillenmiştir. Klasik jeopolitikte hâkim olan bu yaklaşım mekânı sabit bir veri olarak tanımlar ve küresel siyasetin değişmeyen unsurlarından biri olarak görülmektedir.²⁵² Buna göre güç merkezleri de jeopolitiğin değişen unsurlarına göre değişkenlik göstermektedir. Mackinder, Spykman, Mahan gibi teorisyenlere göre güç merkezleri o dönemde Doğu Avrupa'yı ifade ediyor iken, günümüzde küresel siyasette devletlerin ekonomik rekabet alanı olan Ortadoğu'ya doğru kaymıştır.

ABD Irak'ı işgal ederken Ortadoğu'yu ve bölge ekonomisinin denetimini elinde bulundurmaya istemiştir. Körfez Savaşları'ndan sonra bölgede güç merkezleri olarak terör örgütlerinin dışardan sürekli desteklendiği ülkeler ön plana çıkmaktadır. Bu durum başta Irak olmak üzere bütün Ortadoğu ülkelerinde güven ve istikrarı bozan bir kargaşa ortamını yaratmaktadır. Ortadoğu'da etkin güç merkezlerinden biri olarak İsrail ön plana çıkmaktadır. Bölgede güç dengelerini değiştiren bir diğer ülke ise İran'dır. İran İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra ABD'nin bu bölge için planladığı yeni

²⁵¹ Amad Savadi, "Tutuklamalar Gözaltılar ve Hapishane Koşulları, Bülent Doğan (çev.), **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu**, s.232.

²⁵² Murat Yeşiltaş, **Jeopolitik**, Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde, (339-353) s. 343.

düzenlemelerden oldukça rahatsız olmuştur. Zira ABD'nin politikaları kapsamında sınırlarının da değişikliğe uğrayacağını düşünen İran, askeri gücünü artırarak diğer bölge ülkeleri ile siyasal ve ekonomik açıdan diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Ortadoğu'da etkin olan bir diğer güç ise Suriye'dir. ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalesinden sonra Ortadoğu'da tehlike arz eden Suriye'ye karşı, ABD başta olmak üzere bölgede etkili olmak isteyen diğer devletlerin de baskılarına maruz kalan bir devlettir.²⁵³

Bu sebeple İsrail, İran ve Suriye gibi devletler genel itibariyle Ortadoğu'da güç dengesi açısından stratejik bir konumda yer almaktadır. Ancak ABD bu bölgeye bizzat kendisi hâkim olmak için ve bölge devletlerini kontrol edebilmek için bu devletlerden gelebilecek olan herhangi bir tehdit karşısında yerinde güç kullanarak etkisiz hale getirebilmek için bölge ile ilgili bazı politikalar üretmiştir.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi kapsamında tehdit içeren gruplara karşı meşru müdafaasını sağlamak üzere "önleyici savaş" adı altında bir güvenlik politikası geliştirmiştir. Bu politikasını Eylül 2003'te 35 sayfalık bir metinle dünya kamuoyuna ilan etmiştir. Hazırlanan metinde, ABD'nin yeni güvenlik stratejileri ve uluslararası ilişkiler sistemini gerek teorik gerekse pratik olarak köklü bir değişime uğratacak radikal kararları içermektedir. Doktrinin en önemli noktasını ABD açısından tehlike arz eden haydut devletler ve onlara destek veren terör örgütlerini, onlar harekete geçmeden önce kendi güvenliğini sağlamak üzere karşı saldırıya geçerek gelebilecek herhangi bir tehdidi bertaraf etme yöntemi oluşturmaktaydı.²⁵⁴

ABD kendi güvenliğini sağlamak için bin bir çeşit yola başvurur iken başka ulusların hayatlarını çıkarları uğruna çok rahat tehlikeye atmıştır. Demokrasi ve düzen, adaleti tesis etme, dünyadaki anarşiye son vermek gibi söylemleri ön plana çıkartarak bölgede ulaşmak istediği hedeflere temsiller yoluyla varmak istemiştir. Bu bağlamda temsilde gerçek amaçlar gizlenmeye çalışılmıştır. Bu noktada ABD'nin görünürde

---

²⁵³ Bayram Kodaman, Süleyman Seydi, Hayri Çapaz, Turgut Ermumcu, Murat Kılıç, **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim 2008**, SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Selim Hilmi Özkan, "İkinci Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu Güvenliği" s.453.

²⁵⁴ Yaşar Onay, **Neden Irak: Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak**, Ankara: Babil Yayıncılık, 2003, s.50.

kullandığı demokrasi, adalet ve insan hakları gibi temsiller gerçekte esas amaçları gölgelemek için kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD söz konusu temsiller aracılığı ile istediği işgalleri gerçekleştirmekte ve bunları meşru göstermektedir.

ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi ile herhangi bir tehdit karşısında savunma amaçlı askeri güç kullanma hakkını kendinde görmüştür. Hazırlanan doktrinin son derece ahlaki değerleri yansıttığı da ilginç bir özelliğidir. Buna göre, doğru veya yanlışın tek ayırt edicisi olarak ABD gösterilmiştir. Demokrasi ve özgürlük gibi yüksek değerler ABD Ulusal Güvenlik Stratejisinin ön plana çıkan önemli ölçütlerden birisi olarak görülmüştür.²⁵⁵

ABD şer güçlere karşı dünya barışını muhafaza etme vazifesinin yalnızca kendisinde olduğunu iddia etmiştir. Zira ABD'ye göre belirli bir retorik vardır ve bunun tek koruyucusu yine ABD'dir.²⁵⁶

Özetle diyebiliriz ki, Amerikan klasik jeopolitiğine göre dünyada bir süper güce ihtiyaç vardır. Ve Soğuk Savaş'tan sonra bozulan dengelerin tekrar düzeltilmesi gerekmektedir. ABD bu anlayışa göre hareket ederek temsiller mekanizmasıyla dünya düzenini değiştirme çabasına girişmiştir. Bunu yaparken bir takım doktrinler hazırlayarak dünya kamuoyuna ilan etmiş ve bu noktada uyguladığı politikaların gerekçesini meşru göstermiştir.

ABD süper güç anlayışı ile gerek Ortadoğu ülkelerini gerekse Irak'ta yaşanan insan hakları ihlallerini sürekli eleştirmesi ve bölgeye ancak kendisinin müdahale ederek yeni bir düzen oluşturacağını söylemesi klasik jeopolitiğin hegemon bir yansıması olduğunu ifade etmiştik. ABD Irak'taki insan hakları ihlallerini görüp bölgeye müdahale etmesine karşın, İsrail'in Filistin halkına uyguladığı insanlık dışı faaliyetlere karşı sessiz kalması ve bu konu ile ilgili BM'ye verilen önerileri veto

---

²⁵⁵ Yaşar Onay, **a.g.e**, s.51.

²⁵⁶ Yaşar Onay, **a.g.e**, s.52.

etmesi, Irak'ın refah ve istikrara kavuşması için yaptığı müdahalelerin inandırıcılığı noktasında şüphelere yer bırakmaktadır.²⁵⁷

4.3. Kolonyalizm, Neo-Kolonyalizm Klasik Jeopolitik İlişkisi ve Irak

1945-1990 yıllarını kapsayan Soğuk Savaş dönemi dünya iki büyük küresel güç olan ABD ve SSCB ideolojisi ekseninde şekillenmiştir. Bu süreçte ABD'nin savunduğu değerler liberal bir düşünce ortamı, demokrasi ve insan hakları üzerine inşa edilmiş yeni bir düzen içerirken SSCB ise sosyalist bir devlet anlayışı ve özgürlüğü savunan değerler üzerine inşa edilmiş bir ideoloji ekseninde her iki taraf kendi etki alanlarında hegemon bir güç olmayı başarmışlardır. Ancak Soğuk Savaş'tan sonra küresel rekabette tek hâkim güç olmayı başaran ABD özellikle 11 Eylül olaylarından sonra dış politikasında rızaya dayalı bir hegemonya ile dünyayı etkisi altına almaya çalışmıştır.

11 Eylül terör saldırılarından sonra, bu saldırılardan sorumlu tuttuğu Afganistan ve Irak'a yönelik askeri müdahalelerde bulunarak her iki devletin siyasal, askeri ve ekonomik olarak etkisini kırmayı amaçlamıştır. Özellikle Irak'a yönelik geliştirdiği söylemlerle Irak'ta bir nevi rızaya dayalı hegemonya inşa etmeye çalışmıştır.

ABD bu süreçte en önemli söylemi olan demokratik değerler içeren bir yönetim şekli ve özgür düşünceyi savunan bir ideolojinin temsilcisi olarak kendisini dünya kamuoyuna sunduktan sonra hegemonik düşünce yapısını dünya siyasetinde kabul ettirmeyi başarmıştır. Demokrasi ve özgür düşünceyi esas alan yaklaşımı başta Batı Avrupa olmak üzere üçüncü dünya ülkeleri olan ekonomik gelişmişlikten yoksun siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bölgelerde büyük oranda benimsenmiştir.²⁵⁸

1990-2000 yılları arası dönem dünyada küreselleşmenin en yoğun yaşandığı zamanlarından birisidir. Bu süreç ABD'nin savunduğu liberal ekonomi ve özgür düşünce yapısı ve siyasal hayatta da bunlarla doğrudan alakalı olarak benimsenen değer yargıları tüm dünyada etkisini göstermeye başlayan bir geçiş dönemi idi. ABD bu geçiş

²⁵⁷ Taşkın Deniz, **Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 26, Temmuz 2012, s.161.

²⁵⁸ Kemal Çiftçi, **Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine"**, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı:10, 2009, s.207.

döneminde başta Kuveyt olmak üzere Bosna ve Kosova'da vuku bulan çatışma ve siyasi istikrarsızlıklara hegemon bir güç olarak kimseye ihtiyaç duymadan tek başına müdahale etmiştir.²⁵⁹

Bu bölümde ABD'nin Irak işgali klasik jeopolitik bağlamda kolonyalizm ve neo-kolonyalizm bağlamında incelenecektir. Kolonyalizm terim olarak, bir ülkenin başka bir ülkede siyasi mekanizmayı ele geçirme ve o ülkeye yerleşme, ana yurtlarından gelen bu yerleşimcilerin geçmiş kültürlerini muhafaza ederek yerli halk içerisinde yeni bir topluluk oluşturan bir grup insanı ifade etmektedir.²⁶⁰

Loomba'ya göre başka bir ülkeye yerleşen topluluklar geldikleri yer ile olan bağlarını koparmadığı sürece bu yerleşime "coloni" denilmiştir. Koloni kelimesi genellikle emperyalizm terimi ile birlikte kullanılmıştır. Yeni topraklarda bir grup insan gelip yerleşecek daha öncesinde var olan yerli halkı yeniden dönüştürme, kimliklerinden kopartarak bozma süreci, ticaret, savaş, alışveriş, soykırım, köleleştirme gibi pratikler aracılığı ile başlamaktadır. Bu nedenle kolonyalizm bir ülkenin halklarının başka halklar ve topluluklar tarafından topraklarının ve mallarının fethedilmesi ve kontrol altına alınması olarak ifade edilebilir.²⁶¹

Loomba, emperyalizm ve kolonyalizm arasında bir ayırım yaparak şu ifadelerde bulunur.

"Avrupa sanayii ve finans sermayesinin büyümesi her şeyden önce kolonyal tahakküm aracılığı ile sağlandığı ölçüde emperyalizmin kolonyalizmin en yüksek aşaması olduğunu görebiliriz. Şu halde modern dünyada toprak işgali maddi kaynaklara el konulması emeğin sömürülmesi ve başka bir toprak ya da ulusun politik ve kültürel yapısına müdahale edilmesi kolonizasyon ile küresel bir sistem olarak emperyalizm arasında ayırım yapabiliriz..." " ... sonuçta emperyal ülke iktidarın

²⁵⁹ Çağrı Erhan, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi" İdris Bal (der.) 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s.117.

²⁶⁰ <https://en.oxforddictionaries.com/definition/colonialism>

²⁶¹ Ania Loomba, **Kolonyalizm, Postkolonyalizm**, Mehmet Küçük (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık, 2000, s.18-19.

kaynağı ve dışa aktığı "metropol"dür, koloni ya da neo-koloni "metropolün nüfuz ettiği ve denetlediği yerdir." şeklinde ifade etmiştir.²⁶²

Kolonyalizm bir ülkenin kendi ülkesinin topraklarının dışına çıkarak buralarda yeni yerleşim alanları kurarak bu ülkenin ticari ve sınai faaliyetlerine el koyarak doğal ve stratejik enerji kaynaklarının kontrol altına alınarak bu yolla zenginleşmedir. Örneğin, Batı Avrupa'dan Avustralya'ya ve Güney Afrika'ya giden yerleşimci gruplar buralardaki yer altı ve yer üstü zenginliklerine, doğal kaynaklar üzerinde denetim oluşturarak zenginleşmişlerdir.²⁶³

Kolonyalist söylemlerde ve uygulamalarda beyaz, güçlü, batılı ve hegemon bir dil hâkimdir. Edward Said'e göre kolonyalizm ve emperyalizmin bir arada kullanılmasına hizmet eden etken oryantalizm olmuştur. Oryantalist bakış açısı, doğulu ülkelerin batılı ülkelere nazaran geri kalmış, bilgisiz ve kültürsüz bir toplum yapısı, kendi kendini yönlendirmekten aciz olduğuna doğu halklarının inanması ve ikna edilmesi maksadını taşımaktadır. Doğu'nun batılı bir uygarlık tarafından yönetilmesi gerektiğine ilişkin yaklaşım ile batılı ülkelerin doğu ülkelerini sömürmediklerini aksine modernleştirdiklerini savunmaktadır.²⁶⁴

Neo-kolonyalizm ise 16. yy'da Coğrafi Keşifler ile başlayan kolonicilik hareketleri 20. yüzyıla kadar devam etmiştir. Kolonyal dönemde Batı Avrupa devletlerinin dünyada çeşitli yerlerde yerleşerek kolonicilik faaliyetlerinde bulunmaları ve muhtelif yöntemlerle yerli halkı kendine bağımlı hale getirme süreci ile devam eden bu yapı, İkinci Dünya Savaşı sonlarında farklı şekillerde tezahür etmiştir. Buna neo-kolonyalizm adı verilmektedir.²⁶⁵ Neo-kolonyalizmde milletlerin bağımsızlıklarının gerekli olduğu düşüncesi vardır. Ancak bu bağımsızlık ekonomik, sosyal, siyasal ve politik açıdan dışarıya bağımlı bir yapıyı teşkil ettiğinden tam anlamıyla bir bağımsızlıktan söz edilememektedir. Neo-kolonyalizm, klasik kolonicilik anlayıştan

---

²⁶² Loomba, a.g.e, s.23-24.

²⁶³ Ümmet Erkan, "Postmodern Çağda Postkolonyal Söylemin Olanakları: Kolonyalizm, Neo-Kolonyalizm ve Postkolonyalizm, **Yüzyılın Sorunları ve Sosyoloji II** (Ed.) Fethi Nas, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, s.87.

²⁶⁴ Edward Said **Orientalism**, London: Penguin Books, 2003.

²⁶⁵ Ümmet Erkan, "Postmodern Çağda Postkolonyal Söylemin Olanakları: Kolonyalizm, Neo-Kolonyalizm ve Postkolonyalizm, **Yüzyılın Sorunları ve Sosyoloji II** (Ed.) Fethi Nas, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, s.87

biraz daha farklılık arz eder. Burada sömürülen ülkelerin sömürgeci ülkelere bağımlılığı halen devam etmektedir. Bunun sebebi ise sömürülen ülkelerin teknolojik alt yapıdan yoksun olmaları, özgün bir kültür politikalarının olmaması, eğitim-öğretim açısından yetersiz olmaları ve iktisadi anlamda güçlü bir ekonomi politikalarının bulunmaması bu haklara kendilerini hâkim bir gücün kontrolü altında olma ihtiyacını hissettirmiştir.²⁶⁶

Ayrıca ülkelerin bağımsızlaştırılması sürecinde sınırların gelişigüzel çizilmesi de önemli çatışma alanları yaratmıştır. Etnik ve mezhepsel yapı dikkate alınmadan çizilen sınırlar sonucu toplumlar ve milletler bölünmüş, bölgesel çatışmalar ve gerginlikler vuku bulmuştur. Örneğin Irak ve Suriye gibi ülkelerin sınırlarının bölge halklarının toplumsal yapısına göre değil de hâkim hegemon güçlerin kendi istekleri doğrultusunda çizmeleri günümüzde de halen devam eden siyasi ve politik sorunların doğmasına sebep olmuştur. Etnik ve mezhepsel çatışmalar sürekli diri tutularak bölgesel iç çatışmalara giden süreç hızlandırılmıştır. Genel olarak neo-kolonyalizmde sömürge ülkeleri sömüren ülkelere karşı her açıdan bağımlılık ilişkileri devam etmektedir. Sözde bağımsız olan ülkeler ekonomik ve siyasi açıdan dışa bağımlı olduklarından dolayı bu ülkeler ile bir tür bağımlılık ilişkisi gelişmektedir.²⁶⁷

Buraya kadar kolonyalizm ve neo-kolonyalizmin kavramsal çerçevesinden bahsettikten sonra bu kavramlar klasik jeopolitik yaklaşım ile birlikte ele alınarak Irak Savaşı değerlendirilecektir. Klasik jeopolitik bir anlamda neo-kolonyal bir uygulamadır. Günümüzde neo-kolonyalizme hizmet etmektedir. Kolonyalizm bağlamında ise şu şekilde benzerlik göstermektedir. Kolonyalist söylemlerde batılı, ötekileştici ve hegemon bir dil hâkim olduğu için klasik jeopolitik yaklaşımın özelliklerini içermektedir. ABD 2003 Irak işgalinde bilindiği üzere bazı söylemler ile ön plana çıkmıştır. Bunlar Irak'a demokrasi götürme, kadınların sosyal yaşamda statülerinin artırılması, geri kalmış eğitim kurumlarını dönüştürmek ve en önemlisi diktatör bir rejim uygulayan Saddam Hüseyin iktidarının devrilmesi gibi amaçları içeren politik hedeflerdir.

---

²⁶⁶ Erkan, s.103.

²⁶⁷ Erkan, s. 104-105.

19. yüzyılın sonları 20.yüzyılın başlarında savaştan ekonomik olarak yorgun çıkan devletlerin küresel hâkimiyet mücadelesi, sömürge yarışları ve elde edilen sömürgeleri muhafaza altında tutma çabasına dayanmakta idi. Bu da coğrafyaya farklı bir açıdan bakılmasını gerekli kılıyordu.²⁶⁸ Özellikle Körfez savaşları ve 11 Eylül saldırıları ülkelerin dünya siyasetine olan bakış açısını derinden etkilemiş ve bu kapsamda uluslararası ilişkiler disiplini de büyük ölçüde değişime uğramıştır. Stratejik enerji kaynakları güç mücadelelerinde temel unsuru teşkil etmiş ve bu noktada devletlerin esas rekabet odağını oluşturmuştur. Bu bağlamda her dönemde coğrafyanın değişen unsurlarına bağlı olarak dünyada birçok bölgede küresel ve bölgesel ölçekte meydana gelen gelişmelere bağlı olarak yeni güç merkezleri ortaya çıkmıştır. Tarihsel bağlamda ortaya çıkan en önemli güç merkezleri Asya, Avrupa ve Ortadoğu olmuştur.²⁶⁹ Zaman içerisinde değişen şartlara göre güç merkezleri de yer ve el değiştirmiştir. Burada coğrafyanın politikaya olan etkisi net bir şekilde görülmektedir.

Günümüzde ise tek kutuplu dünyada liderliği ele geçiren ABD küresel anlamda hegemonyasını inşa etmek için pek çok farklı yöntem uygulamaktadır. Gerek askeri gerek ekonomik gerekse kültürel olarak bütün imkânlarını küresel egemenlik yolunda kullanmaktan çekinmemektedir. ABD'nin bu kapsamda uygulamakta olduğu stratejiler hiç şüphesiz doğal kaynaklar ve bu kaynakların geçiş yollarını kontrol altına alma esasına dayanmaktadır.²⁷⁰ 11 Eylül terör olaylarından sonra Ortadoğu'ya yönelen ABD Irak'a karşı uyguladığı askeri güç kullanımı ile bölgeyi kendi çıkarlarına göre şekillendirmeye çalışmıştır.²⁷¹

ABD'nin dış politikası bu bağlamda neo-kolonyal amaçlara hizmet etmektedir. Çünkü kolonyal ve neo-kolonyal uygulamalarda klasik jeopolitikte olduğu gibi hegemon ve erkek egemen bir güç hâkimdir. ABD Irak'a askeri güç kullanarak hem Irak'ın ekonomisine ve siyasi hayatına yön vermek istemiş hem de zengin petrol kaynakları ve bunların geçiş yollarını kontrol altına almaya çalışmıştır. Ayrıca süper güç anlayışı ile hareket eden ABD Irak'a batı tarzı bir demokrasi getireceğini ülkenin

---

²⁶⁸ İşcan, *Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları*, s.49.

²⁶⁹ İşcan, *a.g.m.*, s.77.

²⁷⁰ İşcan, *a.g.m.*, s.78.

²⁷¹ Zafer Akbaş, 'ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011 s.1.

yönetim şekli ve siyasi kurumlarını Amerikan değerlerine göre şekillendirerek ve eğitimden kültürel uygulamalara varana kadar ülkeye müdahale ederek ülke halklarını da bu ölçüde kendine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken kendini dünyanın süper gücü konumunda gördüğü için klasik jeopolitiğin hâkim anlayışı olan üstten bakış açısı, batı merkezli, ötekileştirici, farklılıkları görmeyen, her şeyi bilen, erkek egemen ve elit bir yaklaşımla hareket etmiştir.

Klasik jeopolitik anlayışta ve neo-kolonyal yaklaşımda doğulu halklar için daima zayıf, her anlamda bilgi ve yetenekten yoksun, siyasi açıdan yeterli bilgiye sahip olmayan, kendisini mutlaka bir başka hegemon gücün idaresi altında yaşaması gerektiğine inandırmış bir topluluk profili çizilmiştir. ABD’de bu yaklaşım tarzı ile hareket ettiği için Irak ve Afganistan’a askeri güç kullanımı uygulayarak söz konusu ülkeleri siyasi ve ekonomik açıdan kendine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır.

ABD’nin Irak işgali dünya kamuoyunda da büyük tepkilere yol açmıştır. ABD I. Körfez Savaşı’nda BM bünyesinde de kararlar çıkartarak işgallerini meşrulaştırmaktan çekinmemiştir. Ayrıca ABD neo-kolonyal bağlamda I. Körfez Savaşı’nda BM kapsamında 687 sayılı kararın çıkmasını sağlayarak Irak’ta kitle imha silahlarının denetlenmesi hususunda UNSCOM ve IAEA gibi uluslararası komisyonları görevlendirerek Irak’ın askeri gücü ABD tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. ABD bu kapsamda Irak’ın askeri gücünü sınırlandırarak bölgede tek güç olarak kendisinin varlığını ispat etmiştir. 2003 Irak Savaşı’nda ise Irak’a askeri müdahale yapılması konusunda uluslararası kamuoyunun da ikna edilmesi için çaba gösteren Bush yönetimi dünya kamuoyunun da sert tepkilerine rağmen operasyonun Birleşmiş Milletler çerçevesinde yapılmasının zorunlu olmadığını ifade ederek kendisine destek veren İngiltere ile beraber Irak’a saldırmıştır.²⁷²

Neo-kolonyal uygulamalar oryantalist bir bakış açısı ile ele alınarak temsiller ve semboller yoluyla günümüze kadar etkinliğini sürdürmüştür. Modern dünyada gücü elinde bulunduran ABD bu anlayışla hareket ederek uluslararası hukuka aykırı olarak Irak ve Afganistan olmak üzere pek çok ülkeye askeri güç kullanımı ile müdahalelerde

²⁷² Kemal İnat, Irak: ABD ve Saddam Hüseyin “İşbirliği” ile Gelen Yıkım, <https://content.ims.sabis.sakarya.edu.tr/uploads/67303/47364/%C4%B1rak.docx> (29.05.2018)

bulunmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren grupların Ortadoğu kökenli olması hasebiyle ABD yönünü Ortadoğu'ya çevirerek bölgenin ekonomik gelişmişlik yapısına, siyasi durumuna ve kültürel yapısına dikkat çekmiştir. Bush yönetimi ötekileştirici ve ayrıştırıcı bir dil kullanarak kendisine yöneltilen saldırıların kaynağında bölge halklarının toplumsal yapısının ve yönetim şekillerinin terör faaliyetlerini destekler bir yapı arz ettiğini söylemiştir. Klasik jeopolitik neo-kolonyalist ve oryantalist bir bakış açısı ile doğu-batı ayrımı yaparak doğunun batı için potansiyel bir tehlike arz ettiğini sahip olduğu ideolojinin terör faaliyetlerine hizmet ettiğini söylemlerinde sürekli vurgulamaktadır. Ayrıca kendisini üst konumda görerek Ortadoğu ve dolayısı ile Irak için demokratik atılımlarda bulunarak bu ülkedeki diktatör rejime son verilmesi gerektiğini her fırsatta ifade etmiştir.²⁷³

Neo-kolonyalist bir yaklaşım tarzında Irak'ın demokratik ve iktisadi açıdan geri kalmışlığının ana unsurlarının başında bölge halklarının toplumsal ve dinsel yapısından çok dış mihrakların etkisi altında olduğundan dolayı devamlı bir terakkiyat söz konusu olamamaktadır. ABD Irak'ta mevcut diktatörlük rejiminin halkları mağdur ettiği söylemi bunun yerine batılı tarzda demokrasiyi kendisinin getireceğine dair söylemlerinin gerçeklik payı yoktur. Çünkü Irak'ta diktatörlük rejimi 50 yıldır süren bir mekanizmadır. ABD'nin, Irak'a demokrasi getirme söylemleri ise birkaç yıllık bir mevzudur. ABD'nin bu noktada asıl hedefi demokrasiden ziyade hegemonyasını kabul ettirmektir. Amerikan jeopolitik paradigmaya göre batının ulaşmadığı yerleri geri kalmış, kendi kendini idare edebilecek bir sistemlerinin olmadığını mutlaka bir gücün onların yerine konuşması gerektiğini düşünür. Franz Fanon ve Edward Said'in öncül metinlerinde anladığımız kadarıyla kuzey güneyi bir madun şeklinde tasvir etmiştir. Onlara göre madun, konuşamayan ya da konuştuklarında duyulmayan birisidir. Madun konuşturulduğunda ise konuşmaları işe yaramayan veya bu konuşmaları kırılan aktörlerdir.²⁷⁴ ABD'nin demokrasi projesi adı altında benimsediği iki temel müdahale

²⁷³ Veysel Ayhan, "Ortadoğu'nun Demokratikleştirilmesi İkilemi: Filistin, Suudi Arabistan ve İran Örneğinde Eleştirel Bir Bakış", Akademik Ortadoğu, Cilt:2, Sayı:1, 2007 s.101.

²⁷⁴ Ali Balcı, "Postkolonyalizm" Ali Balcı, Şaban Kardeş (Ed.) Uluslararası İlişkilere Giriş içinde, (257-268) İstanbul: Küre Yayınları s. 261.

biçimi vardır. Bunlar ulus-devlet yapma (nation building) ve mevcut rejimin düzeltilmesi (regime-restoration) şeklinde tezahür etmiştir.²⁷⁵

ABD'nin neo-kolonyal bağlamda Irak'ta yeni bir ulus devlet inşa etme süreci 2003'te yaptığı işgalle birlikte başlamıştır. Bilindiği üzere Irak'ta farklı etnik ve mezhepsel yapıların bir arada bulunduğu bir toplumsal yapı mevcuttur. ABD modern zamanda neo-kolonyal bir yaklaşımla Irak'ta gerek rejimin devrilmesine yönelik faaliyetlerini uygularken gerekse Irak'a demokrasi götürebilmeyi başarabilirse bunun diğer Ortadoğu ülkeleri için de domino etkisi yaratarak bölgede mevcut siyasi mekanizma tamamen ABD kontrolü altında olmuş olacağını planlamıştır. Ancak bu plan ve proje çok kültürlü bir toplum yapısına sahip olan Irak'ta huzur ve sükûnetten çok çatışma, kargaşa ve kaos ortamına yol açmıştır.

Amerikan jeopolitiği dış müdahale biçimi olarak demokrasi söylemini ortaya atması, esasen batılı değerleri savunan güçlerin kendilerine hedef olarak belirledikleri güçsüz ve zayıf ülkelerde siyasi mekanizmaya dâhil olmak için gerekli ideolojik alt yapıyı oluşturmaktadır. Modern zamanda güçlü ülkelerin bir dost müttefik olarak siyasi hareketlere müdahil olma planı dış politika araçlarından biri haline gelmiştir. 20.yüzyıla kadar dış politikada esas olan baskı unsurları diplomatik, askeri ve ekonomik kapsamda gerçekleşmiştir. Ancak modern dönemde bu unsurlara yenileri eklenmiştir. Bunlar ise, propaganda ve diğer ülkelerin mevcut siyasi mekanizmalarına yardım adı altında ön plana çıkmıştır. Ancak söz konusu yardımlar var olan politik araçlara baskı uygulamaktan ziyade hedef alınan ülkenin politik aktörlerini yeniden yaratma düşüncesini kapsamaktadır.²⁷⁶

Özetle; Amerikan klasik jeopolitiğinde Irak'ı ele aldığımızda Irak kendini ifade edemeyen, edilse dahi duyulamayan dolayısıyla temsil edilmesi gereken bir ülkedir. Bu yaklaşım sayesinde hem Irak'a bir kimlik oluşturulur, hem de bu yolla tahakküm devam ettirilir. Batılı bir gurup akademisyen neo-kolonyal dönemde üçüncü dünya ülkeleriyle devlet olma vasfını tamamlamış batılı devletlerin güvenlik anlayışlarının da farklı olması gerektiğini ileri sürerler. Batının güvenlik anlayışında üçüncü dünya ülkeleri

---

²⁷⁵ Sait Yılmaz, **Güç ve Politika**, s.342

²⁷⁶ Deniz Ülke Arıboğan, **Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001, s.131

batılı devletlerin pozisyonuna gelmedikleri müddetçe (sosyal, ekonomik, demokratik yapı) birer tehdit unsuru oluşturmaktadırlar. Öyle ki Francis Fukuyama ‘‘Tarihin Sonu Mu.?’’ adlı tezinde liberal demokrasinin insanlığın geldiği en üst seviye olduğunu ileri sürer ve bunun üçüncü dünya ülkelerinde de uygulanması gerektiğini ifade eder. Bundan dolayı Amerikan klasik jeopolitiğinde Irak, demokrasinin götürülmesi gereken bir yer olarak tasvir edilmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi madunun kaderi kendisini süper güç olarak gören bir devlet tarafından tayin edilmiştir.

Şüphesiz ABD’nin söylemlerinin altında yatan en önemli etken bilindiği üzere ekonomik kaygılardan ileri gelmektedir. ABD’nin son olarak 2003’te Irak’a karşı gerçekleştirdiği saldırının altında yatan en önemli neden, ABD’nin Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığın giderek artmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu savaş ABD’de olan büyük petrol şirketlerinin kazançlarını önemli oranda etkilemektedir. Ayrıca dünyanın en büyük petrol şirketi olan ExxonMobil, Irak Savaşı sürecinde gerek savaş gerekse Irak’ta meydana gelen olan rejim değişikliğini destekleyerek ekonomik olarak kendisine pay çıkarmaya çalışmıştır.²⁷⁷

ABD’nin tükettiği petrol, dünya genelinde üretilen petrolün %25’ini kapsamaktadır. Ayrıca ihtiyacı olan petrolün yarısından fazlasını da ithal etmektedir. Bu sebeple ABD’nin petrol konusunda uygulamak istediği en temel politika artan petrol ihtiyacını yeni enerji kaynakları ile dengelemektir. Dolayısıyla ABD’nin 2001 yılına yönelik tasarladığı enerji planı, artan petrol ithalatının %10.4 varilden 2020 yılında bu oranın günlük olarak %16.7 milyon varile kadar ulaşacağı öngörülmektedir. ABD’nin ithal ettiği petrol miktarının %90’ı Ortadoğu ülkelerinden temin edilmektedir. Ayrıca dünyada ithal edilen petrol rezervlerinin %63’ünün Ortadoğu bölgesinde bulunması, bölgenin gelecekte artan petrol taleplerine karşılık arz-talep dengesinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.²⁷⁸

Günümüzde ise %10’luk bir miktar ile Irak petroleri, dünya petrol rezervlerinin Suudi Arabistan’dan sonra en önemli oranına sahiptir. Dünya genelinde üretim maliyetinin en düşük Irak petrolerinin olduğunu ifade eden ABD Enerji

²⁷⁷ Erol Bulut, **Irak Savaşı Ekonomi ve Petrol**, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, **II. Körfez Savaşı** içinde (319-352) Ankara: Platin Yayıncılık, 2006, s.319-320.

²⁷⁸ Bulut, **a.g.m.**, s.320.

Departmanı, bu noktada Irak petrollerinin, petrol şirketleri açısından da önemini vurgulamaktadır. BM kararı ile Irak'a uygulanan ekonomik ambargo sürecinde petrol üretim hakkı için Irak hükümeti ile Rus, Çin ve Fransız petrol şirketleri sözleşmeler yapmışlardır. 2003 yılında ABD'nin Irak saldırısına Fransa'nın karşı koymasının altında yatan en önemli sebep şüphesiz Irak'ta bulunan petrol rezervleri olmuştur.²⁷⁹

Özetlemek gerekirse, Irak Ortadoğu'nun en önemli petrol rezervlerine sahip olan bir ülkedir. Ve başta ABD olmak üzere AB, Çin ve Japonya gibi ülkelerin büyük güçlerin ekonomileri önemli oranda petrole bağımlı bir vaziyettedir. ABD'nin son olarak 2003 yılında gerçekleştirdiği Irak müdahalesine Fransa'nın karşı çıkması Irak petrollerini ABD'ye kaptırmak istemediği içindir. Bu kapsamda savaşın ekonomiye bakan en önemli yüzü hiç şüphesiz stratejik enerji kaynaklarına olan bağımlılığın dünya genelinde artmasından ileri gelmektedir. ABD demokrasi ve özgürleştirme adına ülkede modern ve kapitalist köleler yaratmaya devam edecektir. Petrol rezervleri açısından zengin olan ülkeler her zaman ABD'nin ilgi odağını oluşturmuştur. Enerji kaynaklarına olan bağımlılığın giderek artması, ABD'yi yeni arayışlara sevk edeceği kesindir. Bu noktada denilebilir ki son Irak müdahalesi siyasi ve askeri nedenler dışında en çok ekonomik sebeplerden dolayı gerçekleştirilmiştir. ABD bu uğurda Ortadoğu'da insanların canlarına ve mallarına hiç acımadan kastetmiştir.²⁸⁰

---

²⁷⁹ Bulut, **a.g.m**, s. 321.

²⁸⁰ Bulut, **a.g.m**, s.321.322.

5. SONUÇ

Klasik jeopolitik günümüzde coğrafi paradigmlar içinde gözden düşmesine karşın halen etkin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Akademik gerçeklik ile gündelik yaşam gerçekliği bu bağlamda örtüşmemektedir. Nitekim çalıştığımız konu klasik jeopolitiğin halen canlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle sadece eleştirel jeopolitik noktasından değil; bizzat klasik jeopolitik noktasından da klasik jeopolitik eleştirisi yapılabilir.

Klasik jeopolitik güç merkezlidir. Güç merkezli olduğu için oluşturulan, üretilen ve sirkülasyona giren bilgi de doğal olarak ona göre şekillenmektedir. Yani bilgi ile güç ilişkisi arasında yakın bir ilişkisellik vardır. Yani güç bilgiyi ve bilgi gücü etkilemekte ve birbirilerini karşılıklı üretip desteklemektedirler. Farklı ses ya da yorumlar genelde duyulmamakta ya da geçersiz olduğu savıyla görmezden gelinmektedir. Bu nedenlerle klasik jeopolitik, postyapısalcı düşünceden etkilenen eleştirel jeopolitik yaklaşımında olduğu gibi çok sesliliğe izin vermez.²⁸¹

Klasik jeopolitik, söylemleri ve temsilleri gerçek olarak görme eğilimindedir. Uluslararası ilişkilerde etkili olan realizm ve neo-realizm akımlarından etkilenmiştir. Bu nedenle çoğu zaman söylemler, imlemeler ve imgeler ile oluşan hayali coğrafyalar gerçeğin kendisi olarak inşa edilmeye çalışılmıştır. Gerçek söylemi oluşturmamış; söylemden gerçeğe doğru bir yol izlenmeye çalışılmıştır. Bu gerçeklik algısı eleştirel jeopolitikte gözden düşmüştür.²⁸²

Klasik jeopolitik gücü stabil görme eğilimindedir. Her ne kadar uzun vadede değişebilir olmasını öngörse de, güç genelde merkezidir ve belirli ülke ve zümrelerin elinde toplanmıştır. Hatta bu gücü dünya düzeni için gerekli bir koşul olarak görmektedir. Bu görüşe göre güç düzeni getiren bir mekanizma işlevi görmektedir.

---

²⁸¹ Tuathail, G. "Critical Geopolitics", London: Routledge, 1996. Wylie, J. "Approaches To Human Geography: Philosophies, Theories, People And Practices", In Aitken, S & Valentine, G (Ed.) Poststructuralist Approaches: Deconstruction And Discourse Analysis, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2014. Moisis, S. "Geopolitics/ Critical Geopolitics" In The Wiley Blackwell Companion To Political Geography, Agnew, J. Mamadouh, V. Secor, A.J, Sharp, J. (Ed.) Wiley, 2015.

²⁸² Sparke, M. "The Dictionary Of Human Geography", In Johnston, R.J, Gregory, D, Pratt, G. & Watts, M. & Whatmore, S. (Ed.) Geopolitics, Oxford: Blackwell Publishing. 2011.

Gücün kendisi daha çok ekonomik, sosyal, kültürel faaliyetler, temsiller ve söylemler ile ortaya çıkmaktadır.²⁸³

Klasik jeopolitik konumlu bilgiyi (situated knowledge) göz ardı etme eğilimindedir. Konumlu bilgi, bilginin belirli bağlamda, belirli kişiler tarafından ve belirli bir bakış açısından üretildiğini ve bu nedenle tam olarak objektif bir bilgi olamayacağını savunur. Bu tür bir yaklaşım klasik jeopolitiğin Batı merkezli bakış açısı ile uyum göstermez. Zira onlara göre bilimselliğe, rasyonelliğe ve akla dayalı Batı bilgisi gerçek olandır. Irak örnek olayında görüldüğü gibi Batı merkezli bilgi konumlu bir bilgi olmasına karşın herkesin doğrusu olan genel-geçer bir bilgi olarak sunulmuştur. Irak örnek olayı klasik jeopolitik yaklaşımın tipik bir örneğidir. Merkez-periferi ilişkisi, güce vurgu yapılması, Batı merkezli olması, kendi gerçekliğini genel gerçeklik olarak sunması ve düzenin güçten geçtiğine inanılması gibi faktörler önemli oranda klasik jeopolitiğin argümanlarıdır. Özellikle Batı-Doğu, ileri-geri, medeni-medeni olmayan gibi dikotomiler Irak bağlamında yaygın olarak kullanılmıştır ve halen kullanılmaktadır. Bu dikotomik yapılar da klasik jeopolitiğin en önemli dayanak noktalarındandır.

Fiziki çevre şartları politik süreçlere büyük ölçüde etki etmiş ve dünya hâkimiyetini elde etmek isteyen ve güç dengesini kendi stratejik hedefler noktasında tekrar yapılandırmak isteyen büyük devletler, coğrafi sınırları esas alan bir takım teoriler üretmişlerdir. Klasik jeopolitik bu anlamda oluşturulan teoriler çerçevesinde vücut bulmuştur. Dış politikada karar mekanizmalarını önemli ölçüde etkileyen bu teoriler güç mücadelelerinde iddialı olan ülkeler açısından iki önemli hedefe hizmet etmektedirler.

Coğrafi çevre şartları esas alınarak oluşturulan bu teoriler politik gelişmeler açısından devletlere önemli ipuçları sunmaktadır. Öte yandan, emperyalist hedefler güden devletler için yayılcı siyasetin meşru zeminini oluşturmaktaydı. Zira ‘‘Lebensraum’’ yani Hayat Sahası adlı teorisi ile Ratzel, Darwin’in fikirlerinden büyük ölçüde etkilenerek, devletin de tıpkı insanlar ve hayvanlar gibi mevcudiyetlerini sürdürebilmeleri ancak yeni sahaların ilhakı ile mümkün olmaktadır. Nitekim Ratzel’in

---

²⁸³ Rogers, A, Castree, N.& Kitchin, K. ‘‘A Dictionary Of Human Geography. Oxford: OUP Oxford. 2013.

bu teorisi, yayılcı siyaset izleyen batılı sömürgeci devletlerin bilimsel bir dayanak noktası olmuştur.²⁸⁴

Darwin'in ‘‘Türlerin Kökeni’’ adlı bilimsel eserinde yayılma noktasında aciz kalan unsurların yeterince beslenemeyeceği ve dolayısıyla yok olmaya mahkûm olacağı düşüncesini devletler bazında ele alan Ratzel, aynı şekilde Avrupa'nın politik öneminin gelecekte saha darlığı yüzünden azalacağını ifade ederek mevcudiyetin yegâne yolunun Avrupa dışındaki sahalarda etkin olmak olduğunu iddia ederek devletlere, yayılcı siyasette stratejik hedefler göstermiştir.

Devletlerin mutlak gücünü, yeni alanlar üzerinde sağladıkları hâkimiyet belirleyecektir. Buna göre gücün kaynağı nedir? Devletlere uluslararası konjonktürde birbirlerine karşı üstünlük sağlayacak bölgeler nerelerdir? Elde edilen bölgelerde kayıtsız şartsız bir hâkimiyet nasıl sağlanır? Kurulan üstünlük nasıl korunabilir? gibi sorular kara, deniz ve hava jeopolitiğinin gelişmesine ve bu teorilerin devlet politikalarına nasıl bir süreç izlemeleri gerektiği noktasında ip uçları verdiğini tezimizde genel hatları itibari ile araştırdık.

Mackinder, Kara Hâkimiyet teorisinde dünya adası olarak adlandırdığı ‘‘Heartland-Kalpgah’’ Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarından teşekkül etmektedir. Bu bölgenin en büyük kara parçasını Rusya oluşturmaktadır. Rusya'nın hegemonya kurmasına engel olmak için öncelikle onun açık denizlere ulaşmasının engellenmesi lazım gelmektedir. Mackinder'e göre hâkimiyetin tek merkezi Doğu Avrupa'dır. Dolayısıyla Doğu Avrupa'yı elinde tutan Heartland'a egemen olur, Heartland'a egemen olan dünya adasına egemen olur şeklinde bir formül geliştirmiştir.

Mahan hâkimiyet mücadelesinde gücü elde etmenin yolunun denizlere hâkim olmaktan geçtiğini önemle vurgulamıştır. Deniz gücünün bir devletin ekonomisine canlılık katacağını aynı zamanda deniz yollarına hâkim olan bir ülkenin iç ve dış siyasetinde bir adım önde olacağını iddia etmektedir.²⁸⁵

---

²⁸⁴ Ahmet Davutoğlu, ‘‘Stratejik Derinlik’’, s.103.

²⁸⁵ Davutoğlu, **a.g.e**, s.103.

Mackinder'e mukabil Spykman, Kenar Kuşak teorisini geliştirerek ABD'nin politik hedeflerine yön vermiştir. Ona göre ise hâkimiyetin tek merkezi kenar kuşakta bulunan batı-Avrupa, Türkiye, Irak, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya bölgelerini kapsayan Rimland'dır.

Günümüzde ise klasik jeopolitik açısından baktığımız zaman sömürgecilik faaliyetlerinin modernize edilmiş şekli ile halen devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim ABD, Irak savaşında çeşitli temsiller yolu ile Irak'ı işgal ederek emperyalist hedeflerini gerçekleştirmek ve dünyanın tek süper gücü olduğunu ispat etmek istemiştir.

Tezimizde vurgulanmak istenen asıl nokta, günümüzde klasik jeopolitiğin etkilerinin halen devam ettiğidir. Çünkü 1800'lü yılların başında güç merkezleri Doğu Avrupa'da teşekkül etmiştir. Ancak günümüzde güç merkezleri Ortadoğu'ya kaymıştır. Ortadoğu'nun jeopolitik açıdan özel bir konumda olması bölgeye olan ilgiyi arttırmıştır. Büyük güçlerin sürekli mücadele sahası olan Ortadoğu bölgesi, gerilimin ve çatışmaların odak noktası olmuştur. Irak, bölgenin en önemli bölgesel güç olma yolundaki önemini sürdürmektedir. Irak üzerinde söz sahibi olmak isteyen ABD, mekân üretimi yaparak bu ülkeyi kendine hedef belirlemiştir. Dolayısıyla klasik jeopolitiğin hâkim paradigmalardan biri olan mekân üretimi Irak'ın işgali ile vücut bulmuştur. Ayrıca tezimizde ABD'nin demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi temsillerden yola çıkarak Irak'ı işgal etmesi neo-kolonyal uygulamaların da günümüzde vücut bulmuş şeklini ifade etmektedir. Demokrasi götürme fikri ABD'nin emperyalist bir doğrultuda hareket ettiğinin delilidir. Çünkü demokrasi bir yerden bir yere götürülmez. Demokrasi belirli bir süreç dâhilinde inşa edilir. Dolayısıyla ABD'nin Irak'a demokrasi götürme söylemi neo-kolonyal bir uygulamanın ispatıdır. Yani ABD Irak'a girmesi ve orada hegemonyasını inşa etmesi için bir makyaja ihtiyacı vardır ve dünya kamuoyundan da tepki çekmemek için temsiller yolu ile müdahalesini meşru bir zemine oturtmak istemiştir. Ayrıca demokrasi götürme söylemi, klasik jeopolitiğin en önemli argümanlarından biri olan üstten bakış açısının bir yansımasıdır. Ayrıca uluslararası hukuk açısından da self determinizm ilkesine aykırı bir müdahaledir. Çünkü uluslararası platformda devletler birbirlerinin toprak bağımsızlığına saygı duymak zorundadırlar. Dolayısıyla ABD sömürgeci bir politika gütmüştür. Çünkü hiçbir devletin diğer bir

devletin iç işlerine müdahale etme hakkı yoktur. ABD bu noktada uluslararası hukuku da ihlal etmiştir. Zira ABD, bir devlet hakkında kendi değerleri ve düşünceleri ile hareket etmiştir ve BM'den tam oy almayarak bir devletin iç işlerine müdahale etmiştir. Tezimizde varılan nokta klasik jeopolitik yaklaşımının büyük devletler için hâlihazırda aktif şekilde kullanıldığıdır. Özellikle batı diye adlandırılan bölgenin dışında kalan her bölge ilerlemeci bir yaklaşım ile yaklaşılacak olursa modern medeni seviyesine gelinebilmesi için yeri geldiğinde işgal yoluyla yeri geldiğinde askeri darbeler ile müdahale edilebilecek alanlar olarak ele alınmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abrahamian, Ervand. **Modern İnan Tarihi**. Dilek Şendil (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007.
- Akbaş, Zafer. **İrak Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye**. Ankara: Barış Kitap, 2011.
- Arı, Tayyar. **İrak İnan ABD ve Petrol**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2.Baskı. 2007.
- Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**. 6.Baskı. İstanbul: Dora Yayınları, 2014.
- Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**. 4.Baskı. Bursa: Marmara Kitap Merkezi, 2008.
- Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**. 6. Baskı. Bursa: Dora Basım Yayın, 2004.
- Arıboğan, Deniz Ülke. **Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.
- Aras, Bülent ve Gökhan Bacık (hızl.). **11 Eylül Öncesi ve Sonrası**. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2004.
- Ayhan, Veysel ve Ferhat Pirinçci. **Tarih Yeniden Yazılırken: Saddam Hüseyin**. 1. Baskı. Ankara: Barış Platin Kitabevi, 2008.
- Barnett, Michael N. "The End Of The Arap State System? Arap Politics Since The Gulf War", **Dialogues İn Arap Politics: Negotiations İn Regional Order**. New York: Columbia University Press, 1998.
- Balcı, Ali. "Postkolonyalizm" Ali Balcı, Şaban Kardaş (Ed.). **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 2014. ss.257-268.
- Bozkurt, Enver, Yasin Poyraz ve Mehmet Akif Kütükçü. **Devletler Hukuku**. Genişletilmiş 6. Baskı. Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2010.
- Creswell, J. W. **Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches**. SAGE Publications. 2012.
- Celerier, Pierre. **Geopolitique et Geostrare**. Press. Umiv. De France, 1995.
- Cleveland, William L. **Modern Ortadoğu Tarihi**. Mehmet Harmancı (çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

- Çakmak, Haydar. **Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, 1.Baskı. Ankara: Platin Yayınevi, 2004.
- Çakmak, Haydar. **Kriz Yönetimi ve TSK**. 1.Baskı. İstanbul: Kaynak Yayıncılık, 2012.
- Çubukçu, Mete. **Ortadoğu'nun Yeniden İşgali**. 1.Baskı. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2006.
- Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik**. 75.Baskı. İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- Dağı, D.İhsan, Atilla Eralp ve E.Fuat Keyman. **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**. 14.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Dedeoğlu, Beril. **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**. 3.Baskı. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları, 2014.
- Defay, Aleksandr. **Jeopolitik**. İsmail Yerğüz (çev.). Ankara: Dost Kitabevi, 2005.
- Down, Robert B. **Dünyayı Değiştiren Kitaplar**. Erol Güngör (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- Doğan, İlyas. **Devletler Hukuku**. 2. Baskı. Ankara: Astana Yayınları, 2013.
- Eralp, Atilla. "Hegemonya", **Devlet ve Ötesi**. Atilla Eralp (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.155-181.
- Efegil, Ertan. **Körfez Krizi ve Türk Dış Politikasında Karar Verme Modeli**. 1. Baskı. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2002.
- Erhan, Çağrı. "Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi" İdris Bal (Der.). **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Erkan, Ümmet. "Postmodern Çağda Postkolonyal Söylemin Olanakları: Kolonyalizm, Neo-Kolonyalizm ve Postkolonyalizm", Fethi Nas (Ed.). **Yüzyılın Sorunları ve Sosyoloji II**. İçinde. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, ss.85-129.
- Faruk Sönmezoğlu, Hakan Güneş, Erhan Keleşoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul: DER yayınları, 2015
- Flint, Colin ve Peter J. Taylor. **Siyasi Coğrafya: Dünya- Ekonomisi, Ulus Devlet ve Yerellik**. Dr. Fulya Ereker (Çev.). Ankara: Nobel Yayınları, 2014.
- Gülmez, Seçkin Barış. "Denizlerin Jeopolitiği: Alfred Thayer Mahan" Mustafa Serdar Palabıyık (Ed.). **Batıda Jeopolitik Düşünce** içinde. Ankara: Orion Kitabevi, 2009, ss.21.34.
- Gerçeksever, Abdülkadir. **Kayıp Kimlik Basra Körfezi**. 1.Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

- Gündoğan, Ünal. **Amerikan Yüzyılı: Amerika Birleşik Devletlerinin Yükseliş ve 11 Eylül 2001**. Ankara: Adres Yayınları, 2008.
- Gözen, Ramazan. ‘‘ABD’nin Irak İşgali: Yeni Muhafazakârlar Demokratik Emperyalist Bir Proje’’ Mehmet Şahin-Mesut Taştekin (Ed.). **II. Körfez Savaşı** içinde. Ankara: Platin Yayınları, 2006. Ss.29-88.
- Gözen, Ramazan. **Türk Dış Politikası Barış Vizyonu**. Ankara: Palme Yayıncılık, 2006.
- Gürsoy Sökmen, Müge. (hızl.). **Irak Dünya Mahkemesi Nihai Oturumu: 23-27 Haziran 2005**. İstanbul: Metis Yayınları, 2006,
- Goldschmidt Jr. Arthur ve Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**. Aydemir Güler (çev.) İstanbul: Doruk Yayınları, 2011.
- Hasanov, Ali, **Jeopolitik**. 1.Baskı. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2012.
- Heywood, Andrew, **Siyaset**. 14.Baskı. Ankara: Adres Yayınları, 2014.
- İlhan, Suat. **Türkiye’nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını:186, 1999.
- İlhan, Suat. **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**. 3.Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006.
- İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 13.Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2011.
- Joseph S. Nye, Jr. Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları, Rayhan İnan-Aydın (çev.), Ankara: BB101 Yayınları, 2017.
- Johnston, R; Sidaway, J. D. **Geography and Geographers: Anglo-American Human Geography Since 1945**. Taylor and Francis, 2015.
- Kamrava, Mehran. **The Modern Middle East, A Political History Since The First World War**. New Jersey: University of California Press, 2004.
- Karabağ, Servet. **Jeopolitik Açıdan Sınırlar**. Ankara: Gazi Kitabevi, 2008.
- Karabağ, Servet. **Mekânın Siyasallaşması**. 1. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi, 2006.
- Karabulut, Bulut. **Anahtar Kavramlar Serisi-1: Strateji- Jeostrateji-Jeopolitik**. 1.Baskı.
Ankara: Platin Yayıncılık, 2005.
- Kayar, Mustafa. **Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**. 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

- Kuhn, T. S. **The Structure of Scientific Revolutions**. Chicago: University of Chicago Press. 1962.
- Laçiner, Sedat. **Irak Küresel Meydan Savaşı ve Türkiye**. 1.Baskı. Ankara: Roma Yayıncılık, 2004.
- Loomba, Ania. **Kolonyalizm Postkolonyalizm**. Mehmet Küçük (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık, 2000.
- Merriam, S. B.; Tisdell, E. J. **Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation**. Wiley. 2015.
- Moisio, S. "Geopolitics/ Critical Geopolitics" In The Wiley Blackwell Companion To Political Geography, Agnew, J. Mamadouh, V. Secor, A.J, Sharp, J. (Ed.) Wiley, 2015.
- Nayak, A. and Jeffrey, A. **Geographical Thought: An introduction to ideas in human geography**. London: Pearson. 2011.
- Okur, Mehmet Akif ve Hakan Övünç Ongur, " Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori" **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. Ramazan Gözen (drl.). İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2014, ss.291-323.
- Ortaylı, İlber. (Ed.). **Siyasi Tarih II**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Oran, Baskın. **Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.
- Onay, Yaşar. **Neden Irak: Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak**. 1.Baskı. Ankara: Babil Yayıncılık, 2003.
- Örnek, Serdar. **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı: 1991 ve 2003 Irak Harekâtları**, 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Özey, Ramazan. **Ortadoğu'nun Jeopolitiği**. 1.Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017.
- Özey, Ramazan. **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**. 9. Baskı. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2013.
- Özey, Ramazan. **Jeopolitik**. 1.Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Özcan, Mesut. **Sorunlu Miras Irak**. 3. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları, 2003.
- Özkazanç, Alev. "Devletin Örgütlenmesi", Yüksel Taşkın (Ed.). **Siyaset** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, ss.139-170.

- Pierson, Cristopher. **Modern Devlet.** Burcu Erdoğan, Neşet Kutluğ (çev.). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2014.
- Prodhan, Bansidhar, ‘‘Saddam Sonrası Irak’ta Demokratikleşme’’, Fatma Kevser Kaplan (Çev.). Muharrem Hilmi Özev (Ed.). **Amerikan İşgalinin Ardından Irak’ta Devlet İnşası ve Güvenlik** içinde. İstanbul: Tasam Yayınları, 2011, ss.135-148.
- Rigel, Nurdoğan, Gül Batuş, Güleda Yücedoğan ve Barış Çoban. **Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar.** İstanbul: Su Yayınları, 2005.
- Rogers, A, Castree, N.& Kitchin, K. ‘‘A Dictionary Of Human Geography. Oxford: OUP Oxford. 2013.
- Sönmezoğlu, Faruk, Hakan Güneş ve Erhan Keleşoğlu. **Uluslararası İlişkilere Giriş.** Yayın No 346. İstanbul: DER Yayınları, 2015.
- Sluglett, Marian Farouk ve Peter Sluglett, **Irak Since 1958 From Revolution To Dictatorship.** London: Newyork I.B Tauris&Co LTD Publishers, 1990.
- Savadi, Amad. ‘‘Tutuklamalar Gözaltılar ve Hapishane Koşulları’’ Bülent Doğan (çev.). **Irak Dünya Mahkemesi Nihai İstanbul Oturumu: 23-27 Haziran.** İçinde. İstanbul: Metis Yayınları, 2006. ss. 232-234.
- Said, Edward. **Orientalism.** London: Penguin Books.
- Sinkaya, Bayram. ‘‘II. Körfez Savaşı Öncesi Irak’ta Yönetimin Yeniden Tesisi, Mehmet Şahin-Mesut Taştekin (Ed.). **II. Körfez Savaşı** içinde. Ankara: Barış Platin Yayınları, 2006. Ss.381-404.
- Sparke, M. ‘‘The Dictionary Of Human Geography’’, In Johnston, R.J, Gregory, D, Pratt, G. & Watts, M. & Whatmore, S. (Ed.) Geopolitics, Oxford: Blackwell Publishing. 2011.
- Tezkan, Yılmaz ve Taşar Murat. **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye.** Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul: Ülke Kitapları, 2013.
- Tezkan, Yılmaz. **Jeopolitikten Milli Güvenliğe.** 1.Baskı. İstanbul: Ülke Kitapları, 2005.
- Tezkan, Yılmaz. **Jeopolitik Yazılar.** 1. Baskı. İstanbul: Ülke Kitapları, 2007.
- Türkyol, Berkay Sadi. **Ölüm Bataklığı Ortadoğu.** 1. Baskı. İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2010.
- Taşkesen, Abdullah. **Ortadoğu’daki ABD.** 1. Baskı. İstanbul: Değişim Yayınları, 2008.
- Tunç, Hakan. **Amerika’nın Irak Savaşı.** 1. Baskı. İstanbul: Harmoni Yayınevi, 2004.

- Toluner, Sevin. "Gündemdeki Irak Söyleşisine Katkı", Sevin Toluner (Ed.). **Milletlerarası Hukuk Bakımından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları** içinde. Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2004, (501-511)
- Tekkaya, Dicle. **Büyük Ortadoğu Projesinin Arka Planı: ABD-Türkiye, Ortadoğu Üçgeni**. Ankara: İmaj Yayınevi, 2009.
- Taşdemir, Fatma. **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2006.
- Tuathail, G. "Critical Geopolitics", London: Routledge, 1996.
- Ulaş, Bülent. **Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyeliği Süreci**. 1.Baskı. İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2011.
- Wylie, J. "Approaches To Human Geography: Philosophies, Theories, People And Practices", In Aitken, S & Valentine, G (Ed.) Poststructuralist Approaches: Deconstruction And Discourse Analysis, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2014.
- Yalvaç, Faruk. "Devlet", **Devlet ve Ötesi**. Atilla Eralp (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss. 15-51.
- Yeşiltaş, Murat. "Jeopolitik", Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.) **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 2014, ss.339-353.
- Yılmaz, Sait. **Güç ve Politika**. 1.Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2008.
- Yılmaz, Sait. **Irak Dosyası**. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 1.Baskı. 2011.
- Yılmaz, Türel. **Uluslararası Politikada Ortadoğu**. 2.Baskı. Ankara: Barış Platin Yayınevi, 2009.
- Yılmaz, Türel. "Irak Savaşı'nda İsrail'in Politikası", Mehmet Şahin- Mesut Taştekin (Ed.). **II. Körfez Savaşı** içinde. Ankara: Platin Yayınları, 2006, ss.115-136.
- Yılmaz, Nuh. "10 Yıl Sonra 11 Eylül: Dünya Siyasetinde Siyasal Temsil Krizi" Abdurrahman Babacan (Ed.). **11 Eylül: Tarihsel Dönüşümün Analizi: 2001-2011** içinde. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011, ss.91-106.

Sürekli Yayınlar

- Akbaş, Zafer. "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", **ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı**. 2011, ss.1-18.

- Güngörmüş, Kona, Gamze ve Ömer Arvası, ‘‘ABD’nin Müdahale Mantığı ve Irak Özelinde Yarattığı Güvenlik Sorunsalı’’, **Stratejik Öngörü Hakemli Dergisi**. Sayı. 7, 2006, s.61-75.
- Akdeniz ,Tuğg. Hüsmen. ‘‘Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye’’, **Stratejik Araştırmalara Dergisi**. Eylül 2003, yıl.1, sayı.2, ss.81-109.
- Aydın, Aydın ve Emir Bakıncak. ‘‘Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki’’, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt.17, sayı.1, 2016, ss.95-112.
- Arıboğan, Deniz Ülke. ‘‘Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak Birleşmiş Milletler ve Temel Sorunları’’, **Avrasya Dosyası BM Özel Sayısı**. Cilt.8, Sayı.1 (İlkbahar 2002), ss.128-148.
- Ayhan, Veysel. ‘‘Ortadoğu’nun Demokratikleştirilmesi İnkilemi: Filistin, Suudi Arabistan ve İnan Örneğinde Eleştirel Bir Bakış’’, **Akademik Ortadoğu**, Cilt.2, Sayı.1, 2007 ss.
- Aydın Düzgit, Senem. ‘‘Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Bir Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi’’, **Uluslararası İlişkiler**. Cilt.8, No.29, 2011.
- Çiftçi, Kemal. ‘‘Soğuk Savaş Sonrasında ABD: ‘‘Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine’’, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 5, Sayı.10, 2009, ss.203-219.
- Deniz, Taşkın. ‘‘Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye’’, **Marmara Coğrafya Dergisi**. Sayı: 26, Temmuz 2012, ss. 147-171.
- Danış, Didem. ‘‘İrak’tan Uzağa: 1991 Sonrası Dışarı Göç’’, **Ortadoğu Analiz**. Cilt.1, Sayı.6. Haziran 2009, ss.15-22.
- Erkmen, Serhat. ‘‘İrak’ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri’’, **Ortadoğu Etüdüleri**. Cilt.2, Sayı.3, Temmuz 2010, ss.107-145.Öztürk, Mehmet. ‘‘I.Körfez Savaş’ından (1990-1991) 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri’’, **Akademik Bakış Dergisi**. (elektronik versiyon), sayı.19, Ocak-Şubat-Mart-2010, ss.1-27.
- Emeklier, Bilgehan. ‘‘Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi’’, **Bilgesam**. Mayıs 2010.

- Hacısalihoğlu, Yaşar. ‘‘Kuramsal ve Kavramsal Bir özümleme: Mekan-Güç-Çatışma ve Jeopolitik’’, **Türk Coğrafya Dergisi**. (Elektronik Versiyon), 2006, sayı.47, (11.12.2017), ss.2.
- Hacısalihoğlu, Yaşar. ‘‘Kuramsal ve Kavramsal Bir özümleme: Mekan-Güç-Çatışma ve Jeopolitik’’, **Türk Coğrafya Dergisi**. İstanbul,2006, Sayı.47, ss.1-14.
- Halatçı, Ülkü. ‘‘11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonunun Bir Değerlendirilmesi, **Uluslararası Hukuk ve Politika**. Cilt.2, Sayı.7, 2006 s.80-98.
- İlhan, Suat. ‘‘Jeopolitik Kavramı ve Unsurları’’, **Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel**. Kış 2002, cilt.8, sayı.4, ss.318-322.
- Keskin, Funda. ‘‘BM ve Kuvvet Kullanma’’, **Avrasya Dosyası, BM Özel**. İlkbahar, 2002, Cilt.8, Sayı.1. ss.149-174.
- Kodaman, Bayram, Süleyman Seydi Hayri apaz, Turgut Ermumcu ve Murat Kılıç, Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim 2008, SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Selim Hilmi Özkan, ‘‘İkinci Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu Güvenliği’’
- Molla, Alptekin. ‘‘Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD Nato İlişkileri’’, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**. Cilt.7. sayı.11, ss.29-45.
- Owens, Mackubin Thomas. ‘‘In Defense of Classical Geopolitics’’ **Naval War College Review**. 00281484, vol.52, Issue.4, Autumn-1999.
- Özpek, Burak Bilgehan. ‘‘Irak-ABD Güvenlik Anlaşması Sonrası Türk Dış Politikası ve Irak’ın Kuzeyi’’, **Ortadoğu Analiz**. Cilt.1, Sayı.1, 2009, ss.53-59.
- Özsavaş Atay, Sibel. ‘‘Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem’’, **Aksaray Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt.8, Sayı.2, 2016, ss.144-155..
- Özey, Ramazan. ‘‘Mackinder’in Hearland Teorisinin Düşündürdükleri’’, **Marmara Coğrafya Dergisi**. Yıl. Ocak 2017, Sayı:35, ss.95-100.
- Parker, Geoffrey. ‘‘Geopolitics- Past, Present and Future, Punlished by PINTER’’, **Virginia-USA**. 1998.
- Sevgi, Cezmi. ‘‘Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye’nin Stratejik Konumu’’, **Ege Coğrafya Dergisi**. Cilt.4, Sayı.1. ss.214-249.
- Uslu, Nasuh. ‘‘Körfez Savaşı ve ABD’nin Politikaları’’, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl:1999, Cilt.54, Sayı.3, s.165-199.

Yılmaz, Sait. “Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi”, (Elektronik Versiyon) **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. 1, 2008, (02.01.2018)

İnternet

Çevreleme Stratejisi: ABD'nin Soğuk Savaş Döneminde Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasına karşı izlediği askeri, ekonomik ve diplomatik unsurları içeren dış politika stratejisidir. www.tuicakademi.org/cevreleme-politikasi/ (19.02.2018)

George Kennan tarafından 1947 yılında Foreign Affairs adlı bir dergide yayınlanan Sources of Soviet Conduct (Sovyet Yönetiminin Temeli) adlı makalesinde ilk defa Çevreleme Stratejisinden bahsetmiştir. Stratejinin amacı: Komünizm tehlikesini bertaraf etmek ve SSCB'nin nüfuzunu kırmaya yöneliktir. Çevreleme Stratejisinin ilk yansıması ise Truman Doktrini olmuştur. www.tuicakademi.org/george-frost-kennan/ (19.02.2018)

Gökhan Kavak, **Birinci Körfez Savaşı Sonrası Irak'tan Türkiye'ye Göç ve Sonuçları**, II.TLÇK- II. Kitap Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, s.442. https://academia.edu/19620445/Birinci_Korfez_Savasi_Sonrası_Irak'tan_Türkiye_ye_ye_Göç_ve_Sonuçları (20.03.2018)

Irak Genel Bilgiler, https://www.kirsehirtso.org.tr/Portals/84/ulke_raporlari/IRAK%20ÜLKE%20RAPOR_U.pdf (16.02.2018)

Irak'taki Gelişmeler ve Türkiye, 2016, www.bilgesam.org/images/IRAK-5-1.pdf (16.02.2018)

Irene Gendzier, **Demokrasi Hile ve Silah Ticareti: ABD, Irak ve Kitle İmha Silahları**, Ankara Barosu Dergileri, www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgmakale/2006-2/4.pdf (22.03.2018)

2003 Irak Savaşı, akademikperspektif.com/2014/05/06/2003-irak-savasi/

Kemal İnat, Irak: ABD ve Saddam Hüseyin “İşbirliği” ile Gelen Yıkım, <http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/67303/47364/%C4%B1rak.docx> (29.05.2018)

Mehmet Akif Okur, Uluslararası Hukuk ve Irak Savaşının Meşruiyeti, Ocak, 2008, s.16. https://www.researchgate.net/publication/279882972_Uluslararası_Hukuk_ve_Irak_savasi'_nn_mesruiyeti (17.03.2018)

Mehmet Akif Okur, Körfez Savaşı ve Irak'ın İşali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları, dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrjtj/article/view/5000098924 (17.03.2018)

Muhammed Ali Ildız, Michel Foucault ve Söylem Kriğiğinde Geliştirdikleri (19.05.2018) <http://dijitalsaat-blog.tumblr.com/post/86209810333/michel-foucault-ve-s%C3%B6ylem-kriti%C4%9Finde>

Münür Bilgili, Coğrafiya Öğretiminde Mekân ve Yer Karmaşası Üzerine Bir Araştırma, http://www.academia.edu/23970858/Co%C4%9Frafya_%C3%96%C4%9Fretiminde_Mekan_ve_Yer_Karma%C5%9Fas%C4%B1_%C3%9Czerine_Bir_Ara%C5%9Ftırma (15.01.2018)

Sait Yılmaz, ‘‘Jeopolitik ve Jeostratejik’’, http://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji (11.12.2017), s.3

Irak’ın Yapısı Geçmişi ve Önemli Tarihleri; <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/irakin-yapisi-gecmisi-ve-onemli-tarihleri-3643766>

Birinci Körfez Savaşı; http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/40063/1_korfez_savasi (20.03.2018)

Kolonyalizm; <https://en.oxforddictionaries.com/definition/colonialism> (15.05.2018)

Irak BM Denetçilerinin Kayıtsız Şartsız Irak’a Girmesini Kabul Etti; www.hurriyet.com.tr/gundem/irak-bm-denetimlerini-iraka-girmesini-sartsiz-kabul-etti-3843740 (17.03.2018)

Ansiklopedi

Marion Farouk, Peter Sluglett, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Irak maddesi** , Cilt: 19 s. 95-99

Raporlar

Mustafa Aydın –vd, **Riskler ve Fırsatlar Kavşagında Irak’ın Geleceği ve Türkiye** , Ankara: Tepav Yayınları, 2007.

Kolektif, ABD Senatosu: 11 Eylül Raporu, Gül Atik (Çev.), Ankara: Sinemis Yayınları, 2015

Tezler

Dumanlı, Cihangir. ‘‘Körfez Savaşlarının Türkiye’ye Etkileri’’, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Gazi Üniversitesi SBE, Ankara: 2012.

Yeşiltaş, Murat. “Türkiye’yi Konumlandırmak: Jeopolitik Zihniyet ve Türkiye’de Ordu”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, İstanbul, 2012.

BM Kararları

United Nations Security Council Resolutions 1990, <http://www.un.org/Docs/scres/1990/scres90.htm>. (1990) (14.03.2018)

United Nations Security Council Resolutions 1990, [https://undocs.org/S/RES/670\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/670(1990)) (14.03.2018)

BMGK Kararı, 2 Ağustos 1990, 660 (1990), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660\(1990\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/660(1990)) (14.03.2018)

BMGK Kararı, 6 Ağustos 1990, 661 (1990) [https://undocs.org/S/RES/661\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/661(1990)) (14.03.2018)

BMGK Kararı, 661 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/661\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/661(1990)) (14.03.2018)

BMGK Kararı, 662 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/662\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/662(1990)) (14.03.2018)

BMGK Kararı,664 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/664\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/664(1990)) (14.03.2018)

BMGK Kararı,678 Sayılı Karar, 1990 [https://undocs.org/S/RES/678\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/678(1990)) (14.03.2018)

BMGK Kararı, 688 Sayılı Karar 1991, [https://undocs.org/S/RES/688\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/688(1991)) (17.03.2018)